

Riedel, Gustav

Parlamentarismus a demokracie : náčrtek větší práce

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1957, vol. 6, iss. G1, pp. [9]-67

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111351>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PARLAMENTARISMUS A DEMOKRACIE

(Náčrtek větší práce)

Parlamentsy novodobých kapitalistických zemí se jako společenské instituce vyvinuly jednak z různých porad a konferencí, jak byly již v raném údobí feudalismu především v Anglii a Francii, méně často v jiných zemích, příležitostně svolávány jednotlivými feudálními vladaři k řešení aktuálních otázek jakožto poradní sbory, jednak ze starých stavovských sněmů, které za stavovské monarchie představovaly významného politického činitele, aby se později za vzrůstající absolutistické moci královské stávaly činitelem stále bezvýznamnějším. Právo rokovat a usnášet se na těchto sněmech bylo ovšem výsadou šlechty, k níž později přistupovali i zástupci církevních institucí, především biskupové a představení privilegovaných klášterů, a ještě později i zástupci universit. Pravomoc těchto sněmů se ovšem prakticky omezovala na závazek, že králi postaví ozbrojenou moc, a později že poskytnou i peněžní pomoc pro vedení války; čím více však byla s rozvojem výrobních sil feudální naturální směna nahrazována směnou peněžní a čím větší úlohu začaly v celkovém hospodaření země i jednotlivých feudálů hrát volné peníze, tím častěji byly sněmy žádány o povolení finanční pomoci i pro jiné účely než válečné. Tato okolnost se stala zdrojem sílící moci sněmů i za stálého trvání absolutistického režimu; stavové si dávali svůj souhlas s povolením berní platit různými výsadami a z práva povolovat, resp. odmítat berně se postupem doby vyvinulo právo stavů schvalovat některé zákony, vyžadovat odstoupení nežádoucího ministra a dokonce i právo žádat ustavení nové vlády. Pravomoc sněmů byla dále značně posilována i stále rostoucí a významnější účastí měst na jejich zasedáních; některá města požívala tohoto práva již „od pradávna“ jako zvláštní výsady, ale s rozvojem městské řemeslné výroby a tím i trhu a peněžní směny a tedy i hospodářské váhy měst, především městských patriciů, rostla i politická váha měst a města se začala stále energičtěji i úspěšněji podílet na právu účastnit se sněmu a spolurozhodovat v něm.

Historicky se ovšem tyto sněmy i podíl jednotlivých stavů na jejich moci vyvíjely v každé zemi svérázným způsobem a není úkolem této statě sledovat tento vývoj v podrobnostech; všem evropským feudálním zemím je však společné to, že se silním hospodářské moci mladé buržoasie a s narůstáním kapitalistických výrobních vztahů rostl i vliv městského stavu ve sněmech i vliv stavovských sněmů jako celku, a že mladá buržoasie těchto sněmů vydatně používala k dosahování stále větší politické moci a často přímo i k dosažení výlučného politického panství a svržení vlády feudálů všech stupňů a odstínů; je známo, že na př. francouzské revoluční Národní shromáždění vzniklo z „Generálních stavů“ svolaných proto, aby královské moci pomohly z finančních nesází.¹ A byl se tento proces dál v jednotlivých zemích nejrůznějšími oklikami a nejrozmanitějšími formami, jeho základní společenský obsah byl všude stejný: šlo o boj nově nastupující společenské třídy o politickou moc ve státě, o svržení politické moci staré a o dobytí moci třídou, která byla nositelkou tehdy historicky pokrokového výrobního způsobu kapitalistického a odstraňovala konflikt starých feudálních společenských vztahů s bouřlivě se rozrůstajícími výrobními silami, vytvářejíc jejich krátkodobý sice a nedoko-

nalý soulad, ale přece jen soulad, což bylo předpokladem dalšího rozvoje výrobních sil i celé společnosti a historickou nutností.

Celý tento dlouhodobý proces, vyvolaný rozvojem ekonomickým a odehrávající se na poli ekonomickém, byl ovšem doprovázen korespondujícími idejemi na poli ideologickém, které, odrážejíce základní ekonomické potřeby mladé buržoasní třídy, působily silně podněcujícím vlivem na další ekonomický rozvoj a dodávaly mladé buržoasii — vždy podle stupně rozvoje její ekonomiky — směrnice i cíl dalšího snažení. Protože v ekonomickém základu šlo o to, aby byly odstraněny všechny brzdy, které ve formě složité soustavy, stavovských privilegií bránily rozmachu nových výrobních sil, žádajících si především volné podnikatelské činnosti, protože zde dále byla nutnost získání volných, na ničem a na nikom nezávislých pracovních sil, a protože tyto požadavky mohly být uskutečněny jedině svržením politického panství feudální třídy, obrážely se tyto konec konců ekonomické potřeby tehdejší buržoasie především ve snaze dosáhnout podílu na moci, který by byl přiměřený její skutečné váze v celkovém hospodářství země, tento podíl stále stupňovat a konečně dosáhnout žádnou jinou třídou neomezovanou, svrchovanou moc, buď podřízením se moci feudálů moci těchto nových společenských sil, nebo úplnou likvidací panství feudální šlechty a jejich korunovaných i nekorunovaných představitelů.

Podle stupně zralosti ekonomických poměrů a podle poměru třídních sil obrážely se tyto společenské skutečnosti v různě zralých a různě důsledných teoriích. Není úkolem této statě sledovat podrobně tento theoretický vývoj ve všech jeho fázích a podrobnostech; všem těmto teoriím bylo společné to, že různými prostředky a různou argumentací se snažily dokázat, že všichni lidé jsou si od přírody rovni, že jedině naprostá svoboda jednotlivcova je život hodný lidské důstojnosti, že tedy každý člověk má svoje přirozená, nezczizitelná práva, že současný systém vlády je těmto svobodám a právům člověka nepřátelský a tedy tyranský, a proto že musí být změněn. Ať již byly tyto zásady theoreticky odůvodňovány poukazem na božský původ všech lidí nebo odvozovány z přirozeného lidského rozumu, vždycky vyznívaly v jedno: stará vláda je tyranská, nespravedlivá; je třeba nastolit vládu novou, která by odpovídala přirozeným svobodám a právům člověka, jako jsou rovnost všech lidí, jejich bezpečnost co do osoby i majetku, možnost volného nakládání se sebou samým i svým vlastnictvím, svoboda náboženského vyznání i projevu ústního a písemného, svoboda shromažďování a spolčování, jakož i svoboda rovným dílem se zúčastňovat řízení věcí veřejných a svobodně volit své zástupce do institucí, vykonávajících státní správu a moc.²

Tedy vesměs ideály, které si žádají vládu veškerého lidu a které mohou být uskutečňovány jedině vládou veškerého lidu, demokracií. Theoretikové mladé buržoasie i celá tehdejší buržoasie se cítí být zajedno s celým lidem, usiluje o jeho osvobození, cítí se sama být lidem a bojuje za důslednou vládu lidu, skrze lid a pro lid — a to vše plným právem. Neboť mluvila tehdy skutečně i za prostý, pracující lid, a lid bral také její hesla doslova a doopravdy. „Lidé rodí se a zůstávají svobodní a sobě rovni v právech“³ — to zapalovalo nejen měšťáka, ale i každého feudálním řádem jakkoliv utiskovaného člověka, a deklarace, že „cílem všeho sdružení politického jest zachování přirozených a nezměnitelných práv lidských“, při čemž „práva ta jsou svoboda, vlastnictví, bezpečnost a odpor proti útlaku“,⁴ přirozeně aktivisovala i nejširší masy pracujících a dala jejich boji jasné direktivy. Boj za s v o b o d u proti feudálním

výsadám, boj za neomezené osobní vlastnictví třeba jen ždibce půdy, bez povinnosti platit za „právo“ jeho užívání robotou a „desátky“, boj za bezpečnost osoby a majetku proti zvlí zámeckých pánů, chráněných zákony feudálního řádu, odpor proti útlaku šlechty, duchovenstva i královských úředníků — to všechno bylo konec konců i v zájmu drobného sedláka a řemeslníka i tovaryše, to všechno odpovídalo i jejich základním potřebám, a právě proto se masa těchto pracujících stala, došlo-li někde k přímému mocenskému zápasu, k otevřenému boji, hlavním bojovníkem za politické požadavky, vytyčované tehdejším měšťanstvem, a právě proto mohla buržoasie, většinou zcela poctivě a v dobré víře, vystupovat jako mluvčí a zástupce veškerého lidu. Úsilí a krev těchto lidových vrstev vybojovaly také buržoasii, v míře daleko větší než její vlastní řeči a jednání na sněmech, praktickým svržením feudálního panství její moc a její postavení v novém státě, tak jako jí svou prací vytvořily i všechny hospodářské předpoklady pro její vedoucí úlohu v nové, od feudálního útisku oprostěné společnosti.

Demokracie, vláda lidu, o níž tolik generací dříve jen snilo, se stala v průběhu 18. století v hospodářsky pokročilých zemích západní Evropy a ve zvláštních podmínkách severoamerických států skutkem a zdálo se, že lidstvo dospělo ke svému nejdokonalejšímu, nejspravedlivějšímu společenskému zřízení, neboť to byly zásady přirozených lidských práv, zásady člověčenství, humanity, absolutní suverenity lidu, na nichž začala vítězná buržoasie budovat svůj stát jakožto stát naprosto rovných práv pro všechny a rovných svobod pro všechny. A základní institucí tohoto nového demokratického státu se stal právě parlament, vzešlý z buržoasního revolučního uchopení moci přeměnou starých stavovských sněmů, kterážto přeměna byla ovšem naprosto zásadní a znamenala kvalitativní změnu sněmu jakožto zastupitelského zřízení v samé jeho podstatě. Zásada většinového rozhodování, obvyklá ve většině stavovských sněmů⁵ a v nich zcela ústrojně vyrostlá, i když často omezená královským právem veta, zůstala pochopitelně zachována a tam, kde i po uchopení moci buržoasií královská moc zůstala ještě zachována, bylo královo právo veta více nebo méně omezeno; stupeň tohoto omezení podléhal ovšem během doby značným změnám a závisel především na politické síle buržoasie, na její ochotě nebo neochotě uzavírat — hlavně ze strachu před rostoucí mocí dělnické třídy — kompromisy s feudály a také ovšem na různých historických tradicích. Co se však zásadně změnilo, to byla zásada volitelnosti poslanců; zatím co feudální šlechtic byl — někdy v určitých odstupněních — členem sněmu z titulu svého šlechtictví nebo z titulu svého pozemkového vlastnictví (a často i šlechtický stav i právo zasedat na sněmu bylo odvozeno právě z pozemkového vlastnictví, a někdy lpělo dokonce na určitém pozemku), byla města tímto právem obdařena jakožto osoby kolektivní, a vysílala proto na sněmy svoje zástupce, jejichž volba se dala podle nejrozmanitějších zvyklostí a předpisů, při čemž volební právo aktivní i pasivní měli obvykle jen usedlí měšťané, t. j. většinou majitelé domů a živností, a prostý lid byl tedy z obojí volby vyloučen. A čím více váhy města na sněmu získávala, tím více se zásada volitelnosti poslanců stávala významnější, již proto, že nevyplývala pouze z abstraktní ideologie lidských svobod a práv, nýbrž že ji buržoasie vydatně užívala jako zbraně proti feudální samovládě. Neboť ze zásady volitelnosti poslanců vyplývala zase ústrojně zásada volitelnosti státních úředníků všech stupňů až zásada volitelnosti i samé vlády, a protože tyto zásady samy byly jen theoretickým výrazem základních

ekonomicko-politických zájmů kapitalistické třídy, snažila se buržoasie tyto zásady energickým způsobem realizovat. A hned po svém vítězství také buržoasie všude zavedla zásadu volitelnosti, resp. schválení složení a programu vlády parlamentem, jakož i zásadu zodpovědnosti vlády parlamentu. Důslednost při provádění těchto zásad pochopitelně závisela na konkrétním poměru jednajících třídních sil i na řadě nejrůznějších tradic a okamžitých nahodilostí a byla v různých zemích velmi různá, i když vždy zůstala zachována zásada oddělení moci výkonné, vlády, od moci zákonodárné. Tím se parlament stal permanentní společenskou institucí a hlavním činitelem v novém, nyní již buržoasním státu.

Jednotlivý poslanec zastupoval zprvu vždy celý kraj, celé určité teritorium; bylo to dáno jednak historicky tím, že za feudalismu každý účastník sněmu zastupoval vždy určité teritorium, buď velkostatek nebo město, event. různé měšťanské korporace cechovní, rovněž teritoriálně rozložené, a jednak tím, — a také to bylo dědictví po feudalismu —, že nedostatečná síť komunikací a nedokonalost i pomalost dopravních prostředků (a z toho plynoucí existence veliké řady drobných obchodních středisek) vedly k tomu, že celý průmyslový a obchodní ruch se soustřeďoval kolem různých lokálních, krajových center, takže teritoriální roztržitost a relativně značné rozdíly v celkovém rozvoji jednotlivých krajů byly jednou z charakteristických znaků tehdejších zemí (a v důsledku anarchičnosti kapitalistické výroby zůstávají vlastně po celou dobu trvání kapitalismu). To vedlo k tomu, že každý jednotlivý poslanec se vpravdě cítil zástupcem celého kraje, celého teritoria a byl také obvykle celým teritoriem vskutku za jeho zástupce považován, neboť tehdejší buržoasie vystupovala a mohla vystupovat vůči třídě feudální jako jedolitá a pevně stmelená třída.

Uvnitř buržoasie panoval sice již tehdy konkurenční boj a různé skupiny buržoasie měly pochopitelně již tehdy svoje určité speciální, dílčí zájmy, ale tyto dílčí zájmy ještě nijak nepřekážely tomu, aby se vůči svému feudálnímu protivníkovi buržoasie nespojila a aby v závažných záležitostech svého celotřídního zájmu nepostupovala celkem svorně. Bylo to možné tím spíše, že volební právo měla ve všech zemích — s výjimkou Severní Ameriky, kde ale konkurenční boj kapitalistů mezi sebou byl v důsledku obrovské rozlohy a ještě naprosto neukojeného trhu celkem nepatrný a možnosti všech kapitalistických podnikatelů obrovské — v prvních dobách po politickém vítězství buržoasie vedle zbytků feudálů pouze buržoasie, a i feudálové je měli jen jakožto vlastníci výrobních prostředků, neboť volební právo příslušelo tehdy obvykle pouze těm, kteří měli určitý majetek, zabývali se nějakou živností a platili daně v určité minimální výši. Proto jádro pracujících mas zůstávalo obvykle i v dobách „vítězství demokracie, lidských práv a svobody“ z volebního práva, a tedy ze základních občanských práv, vyloučeno. Theoretikům „lidských práv“ to mnoho nevadilo; vždyť zprvu byla i společenská suverénita a rovnost chápána jako stavovská, t. j. jako rovnost stavů, a v dalším vývoji pak jako rovnost občanů; občanem však byl a mohl sloužit pouze ten, kdo účinně přispíval společnému zájmu a společným potřebám placením daní a kdo měl čas a možnosti věnovat se veřejným záležitostem, tedy vždy člověk majetný, podnikatel, měšťák.⁶ Za těchto podmínek, kdy volební právo měla prakticky pouze buržoasie a kdy teprve formující se dělnická třída ještě nevystupovala jako nová politická síla se svými vlastními třídními požadavky, vystupovaly do popředí především

s p o l e č n é třídní zájmy buržoasie a tyto mohly být přirozeně hájeny jedním občanským, buržoasním zástupcem za všechny různotvárné skupiny uvnitř buržoasie. V literatuře revoluční buržoasie bývá proto také hovořeno o „politickém národu“ na rozdíl od národa ethnického, a je jím samozřejmě myšlen národ v intencích a povědomí buržoasie, t. j. národ měšťáků, v němž sociální diferenciace ještě nehraje, alespoň na politickém kolbišti, významnější úlohu.⁷

Této situaci také plně odpovídala a vyhovovala většinová volební soustava; to zn., že z několika kandidátů získal celý mandát a zastupoval veškeré voličstvo ten, který získal největší počet hlasů (absolutní většina nebyla vždy a všude podmínkou!), zatím co ostatní hlasy zcela propadly. V povědomí tehdejší buržoasie a jejich theoretiků to bylo zcela správné, a tak to také odpovídalo tehdejšímu potřebám buržoasie a věrně to obrazelo její hospodářské i politické postavení v tehdejší společnosti. Poslanci byli tehdy také voleni nikoliv na základě nějakého jejich zvláštního programu, odlišného od programu ostatních kandidátů — vždyť společným programem všech bylo obecné blaho, t. j. konkrétně boj proti přežitkům feudalismu, a proto byli také poslanci voleni většinou na základě svých osobních kvalit. Postupem doby se ovšem starý feudální nepřítel ukazoval stále více jako nepřítel hospodářsky i politicky poražený, jehož zbytky stále důkladněji srůstaly s kapitalistickou ekonomikou a nabývaly tedy v základě stejných zájmů jako buržoasie; na druhé straně stále více narůstaly rozpory uvnitř buržoasie samé a dílčí zájmy jednotlivých buržoasních skupin a frakcí začaly zastiňovat zájmy celkové; „velká buržoasie“ se stále ostřeji začala diferencovat nejen v hospodářství, ale i ve sledování svých politických cílů od buržoasie střední a od maloburžoasie, jednotlivé skupiny buržoasie se začaly vzájemně ve stále větším rozsahu rušovat, průmyslový kapitál jednoho odvětví sváděl stále ostřejší zájmové boje s kapitálem jiného odvětví,⁸ a hroživě se začaly objevovat a s velikou silou vystupovat zcela nové zájmy nové třídy, nepřátelské všem silám vykořisťovatelským, zájmy proletariátu. Za těchto podmínek teritoriální zastoupení s většinovým volebním systémem přestalo vyhovovat⁹ a začaly se spontánně vytvářet novodobé „moderní“ politické strany, právě jako odraz narůstající síly specifických, dílčích zájmů a konkurenčního boje jednotlivých frakcí buržoasie a maloburžoasie. Vznikaly pochopitelně již během zápasu buržoasie o dobytí moci; nejprve v Anglii již v době Karla II, aby typicky buržoasní podoby dosáhly ovšem až v průběhu 1. pol. 19. století, a v severoamerických „Státech“ během presidentských voleb r. 1796. Samozřejmě neměly zprvu ještě pozdějších pevných organizačních forem a nedosahovaly hned plně politické moci, a byly často ochotny i k dalekosáhlým kompromisům se šlechtou a s panovníkem, spokojující se jen jistým podílem na moci; tak nedocházelo v některých zemích i přes velkou hospodářskou sílu buržoasie k ustavení demokratických republik, nýbrž zůstalo zachováno monarchické zřízení, změnivší se ovšem v monarchii konstituční, při čemž práva monarchy byla v různých stupních a v dalším vývoji stále více omežována a feudální privilegia, alespoň ta faktická, ekonomická, zcela likvidována, a dán tak volný průběh rozvoji kapitalistické výroby a kapitalistických výrobních vztahů.

Ovšem i konstituční monarchie znamenala veliký pokrok: jestliže absolutistická vláda představovala plnou moc královské exekutivy, byrokracie a policejního aparátu nad lidem, pouze poradní hlas pro šlechtické velkostatkáře

a pro tehdejší velkou buržoasii, a naprosto žádnou moc pro lid, bylo v konstituční monarchii dosaženo toho, že zákonodárná moc příslušela — někdy dokonce i bez mocnářova práva veta — velkostatkářům a kapitalistům, a že důležitá část exekutivy, byrokracie a policie, také do značné míry závisely na těchto třídách, mezi nimiž kapitalisté získávali stále větší váhu. Aby tyto vztahy mezi oběma třídami, feudální a buržoasní, byly v období před definitivním vítězstvím buržoasie petrifikovány, byly v konstitučních monarchiích zřízeny obvykle dvě komory: s n ě m o v n a h o r n í, v níž zasedali dědičně feudálové, dále osoby králem jmenované, osoby z moci svého úřadu (hlavně církevní hodnostáři) a jen nepatrný počet osob volených hlasovacím právem ne všeobecným, ne rovným a ne přímým, a s n ě m o v n a d o l n í, která byla doménou buržoasie. Protože byla výrazem zájmů třídy, která ovládala stále větší mírou pole hospodářské, získala tato dolní sněmovna i tam, kde se konstituční monarchie se značnými zbytky feudalismu udržela, záhy prakticky naprostou politickou moc. Pro volby do své dolní sněmovny žádala sice buržoasie theoreticky všeobecné, rovné a přímé hlasovací právo, ale v praxi „se spokojovala“, recte volila jako pro svoje zájmy účelnější hlasovací právo pouze pro majetné, v určité výši daně platící občany, t. j. pro svoji třídu. Nejtýpčtěji probíhal tento vývoj v Anglii, kde dolní sněmovna, House of Commons, se vyvinula z dřívějšího jen poradního parlamentu králova, v němž se již od 13. století scházeli nižší šlechta a zástupci měst k zvláštním samostatným poradám, aby mohli potom ve vlastním parlamentě svoje speciální zájmy lépe a koordinovaněji zastávat. Zvykovým právem se postupem doby stala zvláštní komorou parlamentu a její moc začala vzrůstat, když se o ni někteří králové začali opírat ve svém feudálně konkurenčním boji s vysokou šlechtou. S rozvojem buržoasie nabývala stále většího významu a během 19. století získala naprostou převahu nad sněmovnou horní, nad House of Lords, vzniklé z původní sněmovny dědičných peerů.¹⁰ Faktická převaha House of Commons byla i formálně uznána teprve r. 1911 schválením „Parliament Act“¹¹ a od této doby je převaha House of Commons naprostá a pouze na některých formalitách je ještě patrna dřívější nadřazenost House of Lords.

V zemích, kde byly odstraněny všechny výsady šlechty a kde panuje pouze moc peněz, moc majetku, byla však také většinou obdobná soustava dvou komor ponechána pod jménem poslanecké sněmovny a senátu;¹² vysoká buržoasie si prostřednictvím senátu, do něhož je volební právo aktivní i pasivní speciálně upraveno, často velmi složitě¹³ a jehož členové jsou někdy zčásti jmenováni vládou nebo zasedají tam ex offio, snažila zajistit a prakticky také zajistila respektování a prosazování svých zájmů v y s o k é b u r ž o a s i e proti svým menším kapitalistickým konkurentům a především proti lidovým masám.

Vládne-li tedy v konstituční monarchii jménem krále a v jistém kompromisu se šlechtou, a tedy do jisté míry omezeně omezená část buržoasie, vládne v buržoasní republice veškerá buržoasie, buržoasie jako celek, neomezeně, a uvolňuje všechny právní možnosti pro volný rozvoj kapitalistické výroby — vše jménem lidu a údajně pro blaho lidu. Poněvadž pracující masy a mezi nimi zvláště dělnická třída nebyly ještě v dobách porážky feudalismu buržoasí natolik rozvinuté, aby mohly vystoupit se svými samostatnými třídními požadavky, a protože těžisko boje spočívalo tehdy v boji proti feudalismu, byl nepřítel mladé buržoasie i mladého proletariátu společný, a buržoasie

proto plným právem vystupovala jako vedoucí síla všeho lidu a mohla svoje třídní zájmy deklarovat jako zájmy všeho lidu i subjektivně často v dobrém víře usilovat o obecné blaho. Zajistila si tak vládu své třídy, deklarujíc ji — v souhlasu s teorií přirozeného práva — jako vládu všeho lidu.

Demokratický parlament se tak stával ideální institucí, skrze níž může lid sám sobě vládnout a která je zároveň zárukou, že bude usilováno o skutečně obecné blaho. A poněvadž „přímá demokracie“ (hájená ještě J. J. Rousseauem) je již z technických důvodů, především pro velký počet obyvatelstva sjednoceného v jednom státě — a buržoasie měla na velkém jednotném státu svůj zájem, neboť jednotící pouto vnitřního trhu po rozsáhlém teritoriu neomezené buržoasní působnosti naléhavě volalo — vyloučena, rozvinula se přirozeně soustava zastupitelská a s ní i princip majority, který je podle představ buržoasních theoretiků schopen vytvářet z mnohotvárných a roztržštěných přání vládnoucího lidu jednotný projev jednotné společnosti, při čemž projevit svou vůli může každý jednotlivec svobodnou volbou svých zástupců. Přitom „... parlamentní demokracie počítá s veškerým lidem, bez rozlišení tříd, národností, ras či náboženství... vzniká politická moc souhrou a kompromisem všech složek tohoto obrovského kolektiva. Logickým důsledkem demokratické vlády »veškerého lidu« jest co nejširší svoboda, tak aby se mohly volně rozvinout veškeré tvůrčí síly vládnoucího »lidu« ve své pestré rozmanitosti. Na tomto důsledku demokraticko-parlamentní ideologie je jasně zřejmá její těsná příbuznost s ideologií liberalismu: obě se zakládají na racionalistické víře ve tvůrčí schopnosti volně rozvinutých sil. Naturalistická důvěra v přirozenou moudrost veškerého »lidu«, která stála u kolébky demokratické ideologie, shoduje se v podstatě s liberalistickou vírou v blahodárnost »přirozeného« lidského egoismu.“¹⁴

Nejednotnost buržoasie, její vzájemný konkurenční boj, anarchičnost kapitalistické výroby vedly ovšem záhy — a již v procesu dobývání moci buržoasií — k tomu, že vedle společných zájmů a společného boje proti feudálismu vznikala řada dílčích zájmů a řada názorů, které volaly po uplatnění; jednotný lid, resp. buržoasie mluvící jeho jménem se tak stále více štěpil v řadu drobnějších skupin, které vytvářely postupem doby více méně stabilní politické strany. Buržoasní theoretikové obvykle tvrdí, že základní podmínkou pro vznik politických stran je demokratický režim, neboť teprve po zavedení demokratického zřízení se dostává lidu možnosti projevit svou vůli i uplatňovat ji pomocí parlamentu a měnit tím společnost tak, aby to bylo v jeho prospěch; jakmile je lidu tato možnost dána, objeví se přirozeně množství rozdílných názorů a zájmů i vzájemných sporů, a mají-li se tyto různé názory uplatnit, musí se tyto různé skupiny lidu nutné organisovat v politické strany, neboť jinak by svoje zájmy a názory nemohly prosazovat a svoje spory řešit. To ovšem předpokládá právě demokratismus, neboť bez jistého stupně svobody přesvědčení, svobody tisku a slova, svobody shromažďovací a spolčovací a bez jistého konstitucionalismu a (třeba omezeného) volebního práva i pro nefeudální vrstvy by se politická strana vůbec nemohla konstituovat. Politická strana může vznikat jen ze svobodné diskuse a ve svobodné diskusi, jen tam, kde vládne svoboda přesvědčení, a proto může vzniknout jen v demokratismu.¹⁵ Před zřízením alespoň jistého stupně konstitucionalismu a tím i demokratismu nelze proto o politických stranách mluvit; co tehdy bylo, to byla buď živelná hnutí nebo spiklenecké tajné

spolky, nebo i náhlé revolty, jimiž se lid bránil proti útisku a jimiž se snažil odstranit nenáviděné vlády; tedy byla to vždy hnutí zaměřená na svržení stávající vlády, a nikoliv strany v moderním smyslu.¹⁶ Nebo to byly fakce, koterie, tedy více či méně proorganisované skupiny, které mají sice mnoho shodných rysů s politickými stranami (někdy obdobná organizační struktura s vůdci a vedenými, snaha rozhodovat o správě a zřízení státu atd.), ale podstatně se od strany liší tím, že jsou omezeny na malý počet lidí (nebo rodin), kteří suverénně — a často jen jednotlivec z nich — rozhodují a určují názory i jednání osob, které vedou a které jsou na nich závislé. Fakce je tedy bytostně nedemokratická, aristokratická, sleduje své úzké cíle, svůj prospěch pro malý počet lidí, právě pro svoji fakci, a může proto také vzniknout jen v despoticím a absolutistickém řádu, zatím co strana je ztělesněním lidu a vždy a ve všem se na lid odvolává.¹⁷ A proto moderní strany mohly vzniknout teprve v demokratickém zřízení a jsou ditky demokratismu.

Je jisté, že moderní strany buržoasní společnosti nelze mechanicky srovnávat se „stranami“ řádu feudálního nebo otrokářských demokracií; ale přesto nepovažujeme za správné datovat vznik moderních politických stran teprve od vzniku jisté dávky konstitucionalismu; nejde zde přece pouze o jejich formální organizační rysy ani jen o jejich formální funkce, nýbrž především o společenský význam jejich snažení, o jejich společenský obsah, o to, že jsou — tak či onak — organisovaným výrazem určitých zájmů a názorů, které se snaží prosadit, a že tedy — tak či onak — usilují o moc, resp. o podíl na moci ve státě. A toto mají i strany buržoasní společnosti, přesněji: strany měšťácké třídy společně s fakcemi a koteriemi či klikami absolutistických feudálních režimů i s revoluční stranou proletariátu, a proto nelze strany dělit podle těchto čistě formálních kritérií, nýbrž jediné podle jejich společenského obsahu, podle společenských tendencí, které vyjadřují, podle toho, které třídy jsou stranou. To neznamená, že by i po formálních stránkách nebylo mezi stranami různých tříd resp. i mezi různými stranami jedné a téže třídy značných rozdílů a že by nebylo rozlišování tříd buržoasní společnosti a společenských řádů předchozích správné a nanejvýš nutné; ale nelze na druhé straně setrávat v chybě buržoasních theoretiků a jediné stranu své třídy považovat za politickou stranu, což zase neznamená, nýbrž naopak předpokládá, že každá třída má svůj typ strany, že strana (strany) každé třídy mají svůj určitý charakter.

Ale ani o stranách buržoasních nelze zjednodušeně a nehistoricky tvrdit, že vznikly teprve, „jakmile v jednotlivých státech bylo demokratické zřízení ke konci 18. a během 19. století zavedeno“.¹⁸ Ve skutečnosti i tyto strany vznikly právě v procesu bojů o demokratické zřízení, vznikaly jako výraz zájmů tvořící se kapitalistické třídy již v dobách hlubokého absolutismu, kdy o konstitucionalismu nebylo ještě ani stopy, vznikaly právě ve snaze o konstitucionalismus, a i tento proces rození se buržoasních stran patří k těmto stranám. Nejenom hotová strana, ale i vývoj strany, a zase nejenom vývoj strany v hranicích její již jisté hotovosti, ale i vývoj strany ve stranu je důležitý a objektem vědeckého zkoumání; nejenom věci, ale také vývoj věci má svůj význam, i když se hotová strana sebvíce liší od svých raných fází. Ale buržoasní theoretikové se k metafysickému, nevývojovému přístupu ke stranám své třídy neuchylují náhodou: kdyby líčili instituci měšťáckých stran v jejím vývoji, museli by nutně zdůraznit, že tyto strany vznikaly jako strany revoluční, převratné, strany bořící starý společenský řád, a nikoliv pouze

určité vládní formy, a poctivě pak přiznat toto právo na revoluci i třídám jiným.¹⁹ Nutnost vylíčit buržoasní zřízení jako — jakmile jsou dány jeho podmínky, demokracie — trvalé, věčné, a tedy i buržoasní typ politické strany jako relativně stabilní, vede k tomuto zamlčování vlastní revoluční minulosti a k falešnému, „ideologickému“ názoru na svoji vlastní společnost a její strany. Měšťák se dívá i na sebe sama očima měšťáckýma a co je měšťácké, chápe jako obecně lidské, všelidské, nejpřirozenější, nejústrojnější, nejsprávnější.

Měšťácké politické strany, daleky toho, aby vznikly teprve po ustavení demokratického zřízení nebo alespoň konstitucionalismu, vytvářely naopak, přesněji: vynucovaly, vybojovaly — vycházejíce ze silných hospodářských posic a možností i potřeb — i konstituci i demokracii i parlamentarismus. Jakmile ovšem tyto vládní formy pod revolučním tlakem buržoasie vznikly, třeba jen v omezené zatím formě, působily zpětně na další rozvoj buržoasních stran i parlamentarismu a mocně jej podporovaly; vzájemný vztah demokratického zřízení a buržoasních stran je tedy dialektický, přičemž prvotní, základní je tady buržoasní politická strana, třeba ještě bez pevné organizační struktury, bez pevného a systematického programu a bez tradic, ale strana, prakticky jednající skupina lidí, která prostřednictvím své — takové či onaké — organisovanosti prosazuje své základní třídní zájmy, které by bez této své organisovanosti, třebaš živelné, prosazovat vůbec nemohla, ale které prosazovat musí, protože ji k tomu pudí její základní zájem, její základní společenské potřeby, bez jejichž realizování by nemohla žít a jednat jako tato určitá skupina, jako tato určitá třída. Základ buržoasního stranictví jsou buržoasní hospodářské zájmy, úsilí po uchopení moci nebo alespoň po podílu na moci, a tedy v dobách jeho vzniku tlak po konstituci, tísnutí k demokracii měšťáckého typu jakožto nejlepšího státního zřízení v epoše rozvíjejícího se a historicky ještě progresivního kapitalistického hospodaření.

Jakmile se takto i buržoasní strany i buržoasní demokraticismus resp. konstitucionalismus jakožto jistá forma buržoasního demokraticismu rozvinuly, pak se ovšem politické strany staly základní formou buržoasní demokracie, bez níž si typický měšťák a měšťácký theoretik dokonalé společenské zřízení ani představit nedovede, a demokracie vůbec začala být spojována s existencí politických stran jakožto se svou nezbytnou podmínkou. Demokracie a existence politických stran se stala takřka synonymem, a v tomto smyslu pak platí, že „problémy demokraticismu jsou . . . z největší části problémy politického stranictví, jež je produktem a zároveň i podmínkou uskutečňování demokraticismu“.²⁰ Je příznačné, že v mezích buržoasního demokraticismu měšťácký theoretik vidí celkem správně dialektický vztah politických stran a demokracie, ale pro v z ní k těmto institucím jej akceptovat nedovede a nemůže; zde převrací skutečnost idealisticky na hlavu a z následku — demokratického zřízení — dělá příčinu.

A poněvadž buržoasní politické strany mohou působit a uplatňovat se jedině skrze parlament a — tak či onak — prostřednictvím parlamentu, je zcela ústrojně, že otázka parlamentu se stala prakticky otázkou politických stran a že demokracie vůbec začala být nerozlučně spojována s existencí několika, nejméně dvou, politických stran. Demokracie a mnohost politických stran a parlamentarismus jedno jsou — tak zněla vůdčí devisa buržoasní theorie a dokud nevystoupily samostatné revoluční dělnické strany se svou samostatnou revoluční politikou, i vůdčí devisa buržoasní praxe v oblasti politiky. Je proto pochopitelné, že buržoasní sociologie věnovala velkou po-

zornost těmto otázkám a že zde vznikla téměř nepřeborná literatura. Všimneme si zde pouze nejdůležitějších teorií a soustředíme se hlavně na autory české, a z nich potom na ty, kteří se problematikou parlamentarismu a politických stran zabývali nejvíce a kteří také podali nejsystematičtější výklad thematic: na Edvarda Beneše a pozdějšího Jana Mertla.

Edvard Beneš začíná nikoliv náhodně a zcela ve shodě s obvyklým tehdy a ještě dnes uplatňovaným postupem buržoazní sociologie svůj rozbor zkoumáním, jak se lidé vůbec organisují ve společenské útvary, mající více méně jednotné názory a schopné jednotných akcí. Ukazuje, že jednat může pouze jednotlivec, neboť jedině on má přesně vyhraněnou vůli, podle níž právě jedná. Naproti tomu volné seskupení lidí, dav, nikdy jednat nemůže, protože mu tato jednotná vůle chybí. A i tam, kde snad potřeby mnoha jedinců jsou totožné, mohou se projevovat ve zcela různých činech, neboť zde podstatně spoluhrají různosti povah a rozdílné duševní i fyzické dispozice, a proto dochází i na základě stejných situací a stejných potřeb k rozlišnému usuzování a tedy i jednání. Má-li tedy dav vůbec jednat, musí si vytvořit jistou vnitřní organizaci, danou jednotnou, přesnou a vyhraněnou kolektivní vůlí k činu, vytvářenou kolektivními idejemi, t. j. takovými idejemi a zájmy, které jsou společné jistému množství lidí, a které je tím sblíží. Tímto organisováním si získává dav jistou individualitu a stává se tak společenským organismem. Jeho kolektivní vůle je ovšem jen syntésou některých prvků z vůlí jednotlivých, a protože biologická individua skládající dav mohou kdykoliv svou zvláštní vůli onu kolektivní vůli narušovat, může dav sice usuzovat, dohodovat se, může se na řadě věcí shodnout a projevit svou vůli, ale nikdy ji nemůže přímo převést v čin, nikdy nemůže přímo jednat. Aby jednat mohl, musí přenášet svoji vůli na jednoho nebo více jedinců, musí si zvolit svoje zástupce, kteří jej potom zastupují, jednajíce jeho jménem. Dav si tedy musí dát i určitou organizaci vnější; bez principu delegace, v davech neorganisovaných, by lid již z příčin „mechanických a technických“ nemohl vůbec jednat, a proto i „celý demokratismus musí spočívat na principu zastupitelském“.²¹ Nutnost vytvářet vnější organizaci sama si zase vyžaduje a tedy i vytváří různá pravidla, stanovy, řády, při čemž systematicčnost a více méně důsledné dodržování těchto pravidel liší dav zcela organisovaný od davu organisovaného jen částečně, jak k tomu dochází v davech nahodile shromážděných, na př. při nějakém neštěstí atp.²² Jakmile jsou dány určité podmínky, je-li dosaženo určitého vývojového stupně a určité sociální struktury, „je-li vedoucími faktory společnosti té dáno občanům to, čemu říkáme moderní demokratické svobody; svoboda přesvědčení, slova, tisku, svoboda shromažďovací a sdružovací, jistá práva konstituční a rozhodování všech občanů v otázkách veřejného života“²³ pak se lid sdružený ve společenské organismy s vyhraněnými kolektivními idejemi a s určitými kolektivními vůlemi nutně a spontánně rozděluje v různé politické strany. Jakmile má totiž národ možnosti rozhodovat o svém životě a o své činnosti, objeví se v něm vždy řada různých, dostatečně silných zájmů nebo názorů, a protože tedy zájmy celého národa nejsou nikdy jednotné, není a nemůže ani jeho vůle být jednotná; příčiny této nejednotnosti zájmů v celku národa vidí pak Beneš zejména v dělbě práce a funkcí mezi jednotlivci, v rozdílech a nerovnosti fyzické a duševní „atd.“²⁴ Výrazem těchto faktických rozporů v celku národa je právě vznik několika různých politických stran; mezi lidmi stejných názorů se vytvářejí pocity sympatie, které zase vyvolávají vzájemné jejich sblížení a snahu

po spolupráci, jejímž cílem je uskutečnit společné představy o tom, jak by se měl společenský řád uspořádat, jak by bylo možno odstranit společně pocíťovaný rozpor mezi existujícím stavem a jeho žádoucí změnou. V moderní demokracii se tedy nemůže vůle lidu projevit jinak než prostřednictvím několika stran, z nichž každá zastupuje specifické zájmy své skupiny přívrženců, a tedy fragmentárně. Ale právě „z těchto fragmentárních vůlí je třeba hledati syntesu a harmonii, která by vyjadřovala v jednotlivých otázkách jednotnou vůli celého národa“.²⁵ A právě „tím stává se strana nutnou podmínkou politického života v moderních státech demokratických vůbec“.²⁶

V dalším si Beneš klade otázku, zda příčinou této diferenciaci lidu ve strany je 1. pouze rozpor názorů, nebo 2. výlučně rozpor zájmů, nebo zda zde snad nerozhoduje 3. i rozpor názorů i rozpor zájmů. Z rozporu jediné názorů vysvětloval vznik stran již první theoretik, který se touto otázkou zabýval, německý Švýcar Friedrich Rohmer již 1844 ve spisu „Die vier Parteien“; jeho theorii potom dále rozpracoval v řadě spisů Bluntschli. Vycházejí z analogie mezi člověkem a státem; poněvadž chápou stát jako nejvyšší projev lidského ducha, musí být nutně mezi nimi souvislost, která jde tak daleko, že i vývoj jednotlivých státních institucí musí být obdobný vývoji lidského individua. Dějinný vývoj státu odpovídá proto celkovému vývoji lidského rodu, a politické strany jakožto nositelky státního vývoje odpovídají pak jednotlivým vývojovým stadiím individuálního člověka: jestliže základními vývojovými stadii člověka jsou jeho čtyři věková období — dětství, jinošství, mužství a stařectví —, rozeznáváme mezi politickými stranami obdobné čtyři základní typy: dětství a jinošství odpovídají strany radikální a liberální, typické strany vzestupu, a mužství a stařectví pak strany konservativní a absolutistická, zřejmé strany sestupu. Rohmer se tuto svoji thesi pokouší podepřít dalšími psychologickými analogiemi à la ideální nadšení mladistvých, rozvaha a klid věku mužného, rozčilenost a neústupnost starce atd. atd. Johann Caspar Bluntschli²⁷ jeho theorii přejímá a rozšiřuje ji na charakter celých národů, mezi nimiž obdobným psychologisováním rozeznává národy radikální (Francouzi, Rusové), absolutistické (rovněž Francouzi a Rusové), liberální (Němci) atd. Vznik různých politických stran je tedy dán růzností názorů, vyplývající z různých stupňů zralosti lidského ducha.

Dále řadí Beneš do této skupiny theorii dělení Stahlovo,²⁸ který rozeznává dva základní druhy stran: strany revoluce, k nimž patří strany liberální, konstituční, demokratická a socialistická, a strany legitimistické, mezi něž řadí strany konservativní, monarchistické a ty z konstitučních, které jsou přesvědčeny o nadpřirozeném právu monarchie. Theoretickým základem jeho dělení je prudký odpor proti přirozenoprávním teoriím a přesvědčení o tom, že základem všeho společenského zřízení je vyšší, ničím nepodmíněný a na ničím nezávislý „přirozený pořádek“, daný nám ve Zjevení jakožto poselství božím. Všechny strany, které tento vyšší pořádek, nezávislý na vůli lidí, nechtějí akceptovat, a které naopak apelují na přirozený lidský rozum, usilující o jeho emancipaci od všeho nadlidského a nadpřirozeného, jsou proto stranami bohu a lidstvu nepřátelskými, jsou stranami revoluce. Nejhlubším člověkovým „já“ není totiž jeho individualita, nýbrž mravní bytost, již je člověk vázán k světu mravnímu a jeho příčině, Bohu. Strany se tedy základně rozesupují podle svých názorů, a Fr. J. Stahl, profesor státního práva a právní filosofie a horlivý stoupenec Schellingův, se v tomto boji za racionalismus,

za svobodu lidského myšlení a lidské osobnosti staví jednoznačně na stranu absolutistického „práva“ a autority boží.

Mezi teoriemi, které vysvětlují vznik stran z rozporu různých zájmů, uvádí Beneš nejprve teorii Abtova, která stranu líčí jako výraz zvláštních skupinových zájmů. Proti těmto stojí však vždy zájmy celonárodní nebo i celospolečenské, a proto musí každá strana vyjasnit svůj poměr k nim. Podle toho rozeznává Abt strany privilegií, vždy konservativní, na př. absolutistické, aristokratické, církevní a kapitalistické, a strany práva, strany demokratické, které usilují, o právo pro každého jedince bez rozdílu, při čemž je zdůrazňováno, že toto právo jedincovo musí být uváděno v soulad s obecnými právy lidskými. Beneš k tomu podotýká, že toto stanovisko mohlo mít jisté oprávnění v době kolem francouzské revoluce, kdy skutečně stály proti sobě na jedné straně celek národa a na druhé straně privilegovaná skupiny. Dnes však je problémem poměr individua k celku vůbec, a proto Abtovo řešení naprosto neuspokojuje.²⁹

Na základě zájmů vzniká ovšem mnoho stran, pokračuje dále Beneš, a to zvláště na základě zájmů hospodářských. Jsou to především strany socialistické, a poučeny jejich ekonomismem, začaly si i jiné skupiny speciálních hospodářských zájmů vytvářet svoje strany, takže „názor, že skutečná, silná politická strana může býti jen ta, která objímá jistou hospodářskou třídu, stal se takměř axiomatem v politické praxi“.³⁰ Vznikají tak stále nové strany na tomto podkladě, jako na př. strana agrární, živnostenská, strany velkokapitálu atd. Proti této „zájmové“ teorii Beneš namítá, že zájem chápe příliš úzce a omezuje jej na pouhý zájem hospodářský, takže nedovede vysvětlit vznik stran národnostních a náboženských nebo federalistických či centralistických, které bývají kaleidoskopem všech možných zájmů. Ale ani Abtovo stanovisko, které požaduje, aby demokratická strana slaďovala s hájením konkrétních zájmů určité skupiny hájení zájmů všelidských a ony podřizovala těmto, neodpovídá skutečné praxi, neboť jednak vůbec nevysvětluje existenci stran liberalistických, které se skládají z chaosu všech možných kategorií lidí a shrnují tedy v sobě mnohost nejrůznějších zájmů, a především vůbec nevstihuje častý rozpor mezi stranickým programem a skutečností, jaký charakterisuje strany socialistické, které prohlašují, že pracují pro celé lidstvo, ale přitom hlásají teorii třídního boje a pracují tedy fakticky jen pro jednu zájmovou skupinu.³¹

Beneš se tedy domnívá, že these o vzniku stran jen z rozporu názorů i jen z rozporu zájmů jsou jednostranné a nedovedou najít všeobecný a základní princip stranotvorný. Sám hájí these, že strany vznikly z různých i názorů i zájmů, přesněji: z rozporů jak názorů tak zájmů. Vyvstává ovšem okamžitě otázka, kde a v čem tedy hledat základní stranotvorný princip, který by byl skutečně všeobecným a poslední příčinou vzniku všech stran. Starší Th. B. Macaulay³² jej hledal v rozporu konservatismu a novotářství, pokroku, kterýžto rozpor vysvětluje psychologicky růzností povah, rozumování a zájmů; mladší C. Ferrari („I Partici politici“) pak tento názor jen modernisuje jiným verbálním zněním o rozporu sil statických a dynamických, vládnoucích všemu živému a tedy i společenskému organismu; proto existují a vždy budou existovat strany zpátečnické, konservativní a pokrokové. Naproti tomu namítá Beneš, že často lze jen velmi těžko určit, co je vlastně pokrokem a co zpátečnictvím, i že strany konservativní a pokrokové si leckdy v mnohých otázkách vyměňují místo, nehledě k tomu, že příslušníci stran konservativních mohou

mít v řadě otázek názory velmi pokrokové a pokrokáři zase překonané. Princip konservatismu a novotářství se tedy jeví jako nevhodný pro všeobecný stranotvorný princip a Beneš jako takový nachází princip autority a svobody, neboť „při rozporu názorů a zájmů ve všech otázkách společenských se může zaujmouti stanovisko, odpovídající buď tendenci svobodářské nebo autoritářské“, t. j. možno volit, zda stát má být spravován vzhledem ke své jednotě nebo autoritářské“, t. j. možno volit, zda stát má být spravován vzhledem ke své jednotě nebo vzhledem k volnosti jedinců a samostatných společenských skupin, zda mají být zachována privilegia vedoucích nebo zda má být přihlíženo k prospěchu širokých mas, zkrátka zda stát má být nazírán „shora“ či „zdola“.³³ Obdobně považuje A. Merkel³⁴ za všeobecný stranotvorný princip princip společenské synthese a diferenciacie: strany autoritativní, konservativní, se totiž snaží řešit všechny společenské otázky s hlediska celku a jeho jednoty, mají tudíž tendenci centralisující, syntetisující, zatím co strany pokrokářské, liberalistické, řeší vše s hlediska jednotlivce a jeho maximální neodvislosti na státu i společnosti, a mají tudíž tendenci diferencující.

Je-li takto všeobecný stranotvorný princip nalezen v základním sporu autority a svobody, znamená to, že se zde vlastně dostávají do sporu dvě různé filosofické koncepce. Proto třeba vyřešit otázku, odkud se potom berou ne d v ě, ale tak velký počet politických stran a tak veliká jejich různotvárnost? Je to vysvětlitelné tím, že se vytváří celá řada stran, které zdůrazňují svůj zájem jen na různých speciálních otázkách, jako jsou problémy náboženské či kulturní, nebo národnostní a rasové, otázky ryze politické (zde jsou takovými speciálními otázkami názory monarchistické, republikánské, absolutistické, konstitucionalistické, centralistické, federalistické, autonomistické atp.) a konečně sociálně-hospodářské; strany nepochybně vznikají tím, že se řada lidí shoduje v některé z těchto speciálních otázek a usiluje o jejich realizaci. Ale jejich realizaci formuluje a provádí vždy, ať vědomě nebo nevědomky, na základě buď principu autority nebo principu svobody, a proto je rozpor autority a svobody jediným a zcela všeobecným stranotvorným principem a všechny ostatní stranotvorné prvky jsou mu nutně podřízeny.³⁵

Poněkud jiné stranotvorné principy nachází a jiné třídění stran podává Jan Mertl.³⁶ Odmítuv názory Rohmerovy i Bluntschliho a Stahlovy, konstatuje, že další theorie se dají zobecnit jako theorie dvoustranné, polaritní: uvádí mezi nimi theorii Merkelovu, vidoucí hlavní stranotvorný princip v polaritě konservatismu a pokrokovosti, Benešovu a jako novější názory Radbruchovy,³⁷ jehož boj principu individualistického a nadindividualistického není ovšem ničím jiným než polaritou autority a svobody. Čítá sem dále i theorii marxistickou, poněvadž dělí strany na buržoasní a proletářské, a je tedy rovněž teorií polaritní.³⁸ Všem těmto teoriím vytýká Mertl zjednodušování, snahu podříditi velmi složité a s rozrůstající se stranicko-politickou diferenciací stále složitější stranicko-politické rozdíly apriorním filosofickým principům. Snaha vyhnout se takovému zjednodušení a postihnout pokud možná všechny stále složitější stranotvorné principy vedla ke vzniku teorií o stranách „pravých“, t. j. takových, jejichž program se zabývá veškerými otázkami politického života v daném státě, a stranách „nepravých“, které se soustřeďují pouze na určitou speciální otázku a v ostatních pouze improvizují; někdy jsou k nim ještě přičítány strany „nahodilé“, založené na osobních zájmech (na př. dvou uchazečů o trůn).³⁹

Ale ani tyto theorie nejsou právy komplikovanosti soudobého politického

života, a proto „moderní sociologie opouští snahy o nalezení jednotného, stranotvorného principu“.⁴⁰ Byl to především W. von Blume,⁴¹ zdůrazňující, že strany jsou nutným důsledkem rozvinutého parlamentarismu, v němž se jako stranotvorné prvky projevují vedle idejí „ve vlastním slova smyslu“ politických také ideje náboženské a obecně kulturní (otázky poměru k církvi, k rodině, ke škole, k dílčím otázkám sociálním, hospodářským, ústavním atd.) a vedle idejí také skupinové zájmy hlavně hospodářsko-sociální. Na tomto základě rozeznává v. Blume tři typy stran: 1. čistě vůdcovské, opírající se pouze o určitou vůdčí osobnost bez ohledu na věcné cíle, 2. strany historické, nelišící se od sebe tolik svým programem jako svým historickým původem (na př. konservativci a liberálové v Anglii), a 3. strany programové, které se zase liší ve strany konservativní a pokrokové, liberální a socialistické, a v aristokratické a demokratické, při čemž mezi každou z těchto polaritních dvojic existují (nebo mohou existovat) ještě umírněné strany středu. Obdobně dělí R. Michels⁴² strany 1. na charismatické, v nichž je pojátkem osobnost vůdceva, 2. na zájmové a třídní, 3. na ideové, opírající se o určitý program a většinou také o určitý světový názor, a jim blízké 4. strany konfesionální a nacionalistické. Spletitost stranotvorných prvků vede ovšem k tomu, že takřka nikde neexistují strany zcela „čisté“, nýbrž obvykle představují směr různých těchto typů. J. Bryce⁴³ pak rozeznává strany starého typu, „jež objímají celý národ“, jako jsou dvě velké tradiční strany v USA a v Anglii, a strany partikulární, které opět třídí na církevní a proticírkevní, na strany pracujících tříd (které vznikly z hnutí odborového a od nichž třeba odlišit strany socialistické a komunistické, které nevycházejí z odborových zájmů dělnictva, nýbrž z theoretických hospodářských doktrin), a na strany lokální nebo národnostní. Max Weber⁴⁴ zase rozlišuje strany nikoliv podle obsahové stránky jejich úsilí, nýbrž podle toho, jakými prostředky se snaží dosáhnout politické moci resp. vlivu na rozdělení politické moci ve státě. Dělí proto strany 1. na patronážní, t. j. takové, které usilují o patronáže nad úřady, které prostřednictvím voleb obsazují vůdčí místa ve státě svými předáky a svým přívržencům dávají výhodné státní úřady i jiné funkce, jako jsou na př. klasické strany v USA, 2. na ideové, usilující o realizaci předem vypracovaných politických ideálů, jako byla na př. německá sociální demokracie „před svým zbyrokratisováním“, a konečně 3. na strany stavovské resp. třídní, které usilují o politickou moc v zájmu určitého stavu nebo třídy; všechny tyto typy stran pak zase mohou být buď legální nebo nelegální.

Všem těmto tříděním Mertl vytyká, že mnohotvárnou skutečnost nepřipustně zjednodušují, že soustřeďující se na faktory povahy právní nebo filosoficko-politické opomíjejí některé faktory další, které se však v některých případech mohou stát významnými stranotvornými prvky, jako jsou národní charakter obyvatelstva, jeho temperament, sociální rozvrstvení, hospodářská situace, historické tradice, kulturní a politická vyspělost, náboženské vyznání atp. Jako další závažný nedostatek vytyká, že posuzují všechny země podle státu, v němž konali svoje podrobná pozorování, a že tedy provádějí předčasné generalisace z naprosto nedostačujícího faktického materiálu. Mertl dochází k názoru, že není možno nalézt nějaké všeobecné, jednotné principy stranotvorné, které by platily pro všechny strany vůbec, na celém světě,⁴⁵ ale domnívá se, že srovnávacím studiem možno stanovit několik základních typů stranické rozvrstvení. Jako takové se mu jeví 4 základní systémy, při čemž je si plně vědom toho, že toto dělení může být jen přibližné, neboť strano-

tvorných prvků je velmi mnoho a jsou velmi rozmanité: 1. systém stran programových, 2. systém dvou stran, 3. systém, v němž základním rozlišujícím prvkem je osobnost vůdce — strany osobnostní, a 4. systém vlády jediné strany (strana za diktaturu).⁴⁶ U stran programových je základním stranotvorným prvkem politický program, který je Mertlem definován jako „soustava ideálů, jež politická organizace předkládá svým voličům jako cíle, pro jejichž dosažení usiluje o nabytí moci ve státě“.⁴⁷ Jde ovšem vždy o skutečný program, nikoliv o aktualizovaná a velmi proměnlivá předvolební provolání a agitační hesla. Programové principy samy jsou zase velmi rozmanité a mění se i v jedné a téže straně podle toho, které obecnější politické otázky jsou právě nejzávažnější; Mertl je dělí podle jejich obsahu ve skupinu zásad hospodářsko-sociálních (jako je rozpor mezi konservatismem a liberalismem, protiklad stran socialistických a nesocialistických, agrarismus, zájmy živnostensko-středostavovské atp.), skupinu zdaleka nejnámennější, a ve skupinu, v níž převládají principy mimoekonomické, jako jsou otázky nacionální (v nichž zase rozlišuje nacionalismus národa vládnoucího a autonomistická hnutí jednak národů většinových, jednak menšin), náboženské, zásadní zásady ústavní (jako monarchismus, republikanismus, princip diktatury), konečně různé programové principy druhého řádu a většinou časově omezené (jako aktuální otázky zahraničně-politické, různá časová hesla politické i kulturní povahy, na př. otázka abstinence atp.) jakož i lokální politické požadavky.

Systém dvou stran se mohl rozvinout jedině v úzké souvislosti s fungováním ústavních institucí a je tedy prostoupen silným tradicionalismem. Obě existující strany zde sice vzájemně soupeří, ale stále v rámci stejných státních institucí, které žádná z nich nechce nahradit jinými ani je zrušit; vzájemně se tedy doplňují, jedna druhou kontroluje, a „trvalým stranotvorným prvkem v těchto zemích jest právě ona organizační potřeba demokratického vládního systému postavití proti skupině vládní skupinu opoziční“.⁴⁸ V systému osobnostním hraje stranický program úlohu jen druhořadou, a rozhodující je zde existence uznávaného vůdce. a systém jedné strany je charakterisován monopolním soustředěním veškeré politické moci v ruce jedné jediné strany, která nepřipouští existenci jiných stran a násilně potlačuje všechny ostatní politické směry.

Přehlédneme-li nyní všechny tyto teorie o vzniku politických stran a o jejich třídění souhrnně, vidíme především, že všechny mají několik hlavních rysů společných: vycházejí předně ze základního theoretického předpokladu, že lidská společnost je souhrnem (souborem) jednotlivých individuí, a že tedy každé zkoumání společnosti musí vycházet z této základní složky společenského organismu, z jednotlivého lidského individua. To ovšem znamená, že nechápou společnost jako zvláštní, samostatný celek, který se ovšem jako každý celek skládá z řady stejnorodých i nesterjnorodých částí, ale který je přesto svébytným celkem, něčím více než pouhým mechanickým součtem svých složek, pouhým agregátem, celkem, který má svoji vlastní, specifickou celostní strukturu a tedy i svoji vlastní, specifickou zákonitost. A proto nelze tyto zákonitosti celku, v našem případě zákonitosti společenského dění a vývoje, redukovat na zákonitosti platné pro jednotlivé složky tohoto celku; každé podobné počínání by bylo hrubou věcnou i methodologickou chybou, která by nás odvedla od pravdivého postžení objektivní skutečnosti. Pokud jde o přírodní vědy, je tato skutečnost i buržoasnými theoretiky plně uznávána a každý z nich by vytknul jako „hrubý materialismus“, kdyby se někdo po-

koušel redukovat na př. zákony biologie na pouhé zákony fyziky a chemie, nebo zákony psychologické na pouhou fyziologii; že tato specifická zákonitost různých vývojových oblastí hmoty je těmito theoretiky vysvětlována buď holisticky nebo emergentisticky, a tedy skresleně, není na tomto místě, pro naši otázku, důležité; nás zde zajímá pouze ta skutečnost, že i buržoasní theoretikové uznávají v mimospolečenských oblastech „změnu kvantity v kvalitu“ a vznikání složitějších celků s novými, specifickými zákonitostmi, aby v oblasti společenské od této zásady nadobro upustili a řešili zde zákonitosti specifického celku, společnosti, zákonitostmi oblastí vývojově nižších, zákonitostmi platnými pro člověka jako jedince, jako biologicko-psychologického individua. A přece i sám předpoklad takového abstraktního, izolovaného člověka jakožto „buňky“ společnosti je dokonalou fikcí a vědecky nepřipustným apriorismem, neboť člověk chápaný úzce jako biologické individuum, to vůbec není člověk, to je prostě živočich, vyšší ssavec, a nic víc. A člověk chápaný úzce jako individuum obdařené psychikou, to nám také nic nepoví, neboť otázka tady přece zní, odkud se bere tato lidská psychika, tato předpokládaná více méně stabilní, věčná, neměnná, nanejvýš ve svých jednotlivých projevech se měnící lidská „přirozenost“? Poukaz na existenci lidské duše zde nic nevysvětlí, neboť v nejlepším případě podává jen popis stávajícího, konstatování faktu, a to stále ještě neopravňuje k tomu, aby tento dnešní fakt — existence lidské psychiky — byl vydáván za zdroj společenského pokroku. Bylo by třeba vysvětlit hybné páky vývoje této psychiky samé, a to je za předpokladu věčné lidské přirozenosti vyloučeno, leda že by se zde zase předpokládal vliv něčeho nadpsychického a nadspolečenského, co by i psychiku i společnost, nebo společnost skrze psychiku mělo ovlivňovat: zásah Prozřetelnosti osobní či neosobní, různé spirituální principy, abstraktní desky metafyzických hodnot a podobné mimospolečenské a nadspolečenské mocnosti, které jsou mimo společnost přece na společnost mají rozhodujícím způsobem působit. To je ovšem předpoklad dostačující snad člověku aprioristicky věřícímu v takové mystické „příčiny“, ale naprosto nepřesvědčivý pro člověka myslícího vědecky, žádajícího výklad kauzální, opeřený o fakta, verifikovatelný. Přesto se mnoho buržoasních sociologů — z okruhu naší otázky právě Edvard Beneš — otevřeně hlásí k tomuto náboženskému výkladu posledních příčin společenského života, dokazující tím jen, že tady zcela tápou v tmách a pověrách.

A přece moderní věda — anthropologie a materialistická psychologie — objasnily již i samu anthropogenesi i vznik lidského psychična a dokázaly, že sám vznik druhé signální soustavy, základu lidské psychiky je vyvolán a podmíněn — za předpokladu určitého dosaženého vývojového stupně anatomicko-fyziologicko-psychického (což spolu nerozlučně souvisí a je dáno ústrojným rozvojem živé hmoty) — tím, že lidský prapředek začal vyrábět svoje základní životní potřeby jiným způsobem než na předchozích stupních, že je začal vyrábět pomocí nástrojů, a tím že začal podstatně a zásadně měnit přírodu kolem sebe i její působení na sebe a tím i sama sebe, svoji „přírodu vnitřní“, což všechno mohl dělat jen tím, že byl takto činný kolektivně, společensky, neboť právě kolektivní výroba přivedla používání (a zhotovování) nástrojů jakožto stabilní a právě nový, kvalitativně nový způsob výroby a života. Idealisté zde ovšem mohou namítnout, že i tyto these jsou nedokazatelné a tedy aprioristickými, ideologickými předpoklady; nato lze stručně odpovědět, že jsou ve své podstatě, i když ne všude v detailech,

dokázány celým dosavadním vývojem lidské společnosti, celou dosavadní historickou — ne ideologickou — vědou, že všechny příslušné otázky vysvětlují uspokojivěji než výklady pomocí m i m o s p o l e č e n s k ý c h sil, právě protože zůstávají, vysvětlující společnost, plně na půdě společnosti a neuchylují se k mystickým zásahům Prozřetelnosti a jiným podobným slovíčkům, že všechny nové objevy a fakta je od doby Marxovy nejen nevyvracejí, nýbrž výslovně potvrzují, i že jsou metodologicky nesmírně plodné. Do problémů lidské společnosti může být vneseno jasno jedině tehdy, přestaneme-li chápat člověka abstraktně, jako úzce biologické, resp. biologicko-psychologické individuum, izolovaně od jiných lidí, nýbrž budeme-li jej podle pravdy chápat jako tvora společenského, jako produkt — a zároveň v úzké dialektické souvislosti i jako producenta — svého vlastního společenského rozvoje, tedy jako bytost žijící a jednající ve společnosti a proto společensky podmíněnou, jako výtvar společenský, tedy jako člověka historicky se vyvinuvšího a právě ve svých „lidských“ vlastnostech historicky, t. j. v tomto případě i s p o l e č e n s k y daného. Lidský život, to není ani jen biologie ani jen psychika, třeba i psychika „lidská“, věčná lidská „přirozenost“, nýbrž je to záležitost v první řadě i v poslední instanci s p o l e č e n s k á; byla to společnost (a její specifické vývojové zákonitosti), co formovalo lidského předka, t. j. živý organismus určitého vývojového stupně, vyvinuvší se k tomuto stupni zase na základě určitých podmínek, určitého vývojového stupně celé naší Země, v č l o v ě k a, co utvářelo v procesu jeho rozvoje i jeho psychiku jako takovou i konkrétní obsahy jeho vědomí, jeho představy, návyky, tradice, charakter, city, prostě určitý způsob jeho myšlení, citění a jednání (vždy ovšem v hlavních obrysech, neboť o podrobnosti nám tady nejde). Společnost je vyšší celek, nadřazený jednotlivci a formující jednotlivce právě v jeho l i d s k ý c h, neživočišných stránkách; nejsou to tedy lidé, kteří „dělají“ společnost, ale je to naopak společnost, která „dělá“ lidi; společnost není taková, jací jsou lidé, nýbrž naopak lidé jsou takoví, jaká je společnost — což ovšem nevyvrací, nýbrž naopak vysvětluje, že ve s l o ž i t é společnosti, v rozmanitě diferencovaném společenském zřízení jsou i lidé s l o ž i t í a rozmanitě diferencovaní. Chceme-li tedy pochopit, jakým způsobem si společnost (resp. její část) představuje a vysvětluje sebe samu a svět ji obklopující, a jaké zřízení a proč právě takové — na př. parlamentarismus, existenci politických stran atp. — si dává, musíme pozorovat povahu, strukturu, řád společnosti a nikoli výlučně ani v první řadě povahu jednotlivců a jejich názory a mínění, jejich city, vůli či jejich t. zv. „přirozenost“. Člověk i jeho „přirozenost“ jsou historicky podmíněny, člověk se jako člověk vyvíjel, a vyvíjel se především tím, že — společensky — působil na podmínky své existence, že působil na přírodu jej obklopující, a tedy tím, že — společensky — pracoval; reálný proces vytváření se člověka je proces jeho společenské výroby, a společenská výroba se děje vždy a nemůže se nedít v určitých společenských v z t a z í c h, které jsou zase historicky rozdílné povahy a určovány stupněm rozvoje výrobních sil. A právě tyto společenské vztahy, výrobní i nevýrobní, zakotvené konec konců zase ve společenské výrobě, tvoří specifickou lidskou „přírodu“ a modifikují ve vzájemném ovlivňování se i vztahy člověka k ostatní přírodě živé i neživé, vytvářejíce tak všechno, co na lidech je neživočišného, právě lidského. Člověk, to je tedy s v ě t člověka, společnost, societa — tak jej vyložil a tak to formuloval již před více než sto lety Karel Marx.

A přesto, že tyto Marxovy závěry jsou celým dnešním rozvojem všech věd

znovu a znovu ověřovány, nebyla buržoasní sociologie schopna osvojit si je a dodnes tvrdošíjně vysvětluje lidskou společnost z jednotlivých lidí a jejich psychiky, z věčné lidské přirozenosti, která je ovšem idealisovanou „přirozeností“ člověka-měšťáka, resp. maloměšťáka. Obráží se v tom jednak individualismus společnosti založené na soukromém vlastnictví, soukromém podnikání a konkurenčním boji všech proti všem, ale ještě daleko více potřeba idealistického výkladu společnosti, neboť materialistický výklad společnosti vede s neodvratnou důsledností k závěru, že žádný společenský řád není věčný (tedy ani kapitalistický) a že základní skutečností soudobé společnosti je její rozdělení na nesmiřitelně proti sobě stojící a bojující třídy, jejichž boj je — na základě dosaženého rozvoje výrobních sil — hlavní vývojovou pružinou celých soudobých dějin i jednotlivých společenských zřízení a institucí, včetně parlamentarismu a politických stran. Okolnost pak, že buržoasní theoretikové dovedou sice obecně — i když v idealistickém překroucení — zdůvodnit a vyžadovat zásadu respektování specifických zákonitostí celku, ale nedovedou ji, na rozdíl od přírodních věd, aplikovat v oblasti věd společenských, je dalším důkazem správnosti materialistického pojetí dějin i materialistického výkladu idejí, živých v určité společnosti resp. v určité třídě: v oblasti věd společenských, kde — na rozdíl od věd přírodních — je sám předmět vědy společensky podmíněn, kde tedy stále a do všeho zasahují společenské, a tedy v třídní společnosti nezbytně třídní zájmy, kde společenské třídy jsou bezprostředně a bytostně zainteresovány na tom, aby tento vědní předmět byl nazírán a vysvětlován s hlediska jejich potřeb, tam vládnoucí třídě, je-li to třída vykořisťovatelská, utlačovatelská, eminentně záleží na tom, aby společnost nebyla poznána p r a v d i v ě, o b j e k t i v n ě, nýbrž v ideologickém skreslení, falešně, tak, aby to právě odpovídalo jejím potřebám, aby to sloužilo upevnění jejího panství, její nadvlády ve společnosti, aby to dokazovalo její výlučné oprávnění k vládnutí, aby to ospravedlnilo řád jí odpovídající a postavilo jej do myslitelně nejlepšího světla jako řád nejdokonalejší a nejlépe odpovídající lidské „přirozenosti“. Proto žádná vykořisťovatelská třída, snažící se především zastřít fakt, že je třídou vykořisťovatelskou, nemá zájem na odhalení a zkoumání skutečných, objektivních společenských zákonitostí, nýbrž jedině na apologii své vlastní společnosti se svou nadřazeností; a je přitom — pro konečný výsledek — zcela lhostejné, jestli její theoretikové jsou osobně jejími vlastními příslušníky nebo jestli jsou k ní vázáni jen svým postavením, svou funkcí, svými výsadami, svým vyškolením, svými ilusemi a všemi těmi tisícovými způsoby, jimiž si vládnoucí vykořisťovatelská třída dovede vychovat kádry svých služebníků.

A objektivní společenskou úlohu: sloužiti kapitalistickým zájmům — plní také všechny ty rozbohy politických stran, s nimiž jsme se seznámili, a přistoupíme-li nyní k jejich kritice, třeba zdůraznit, že tato stať se nemůže zabývat kritikou buržoasních sociologických teorií vcelku ani jejich pracovních method, nýbrž že se omezuje pouze na kritiku těch stránek, které bezprostředně souvisí s jejím thematem.

Vytkli jsme již jako jeden z charakteristických rysů buržoasních teorií o politických stranách jejich individualistické východisko, jejich zneuznávání společnosti jako celku sui generis, její atomisaci společnosti v jednotlivá individua jakožto základ společenských organismů. Viděli jsme to názorně na Benešově líčení vzniku politických stran z davu, a Beneš zde skutečně podal typickou ukázkou buržoasní sociologické metody: aprioristickým východiskem

je u ní individuum, a společnost jako celek nadřazený jedinci je popírána; ignorovat však působení společnosti, popírat jakýkoli význam společenských institucí, vazeb, funkcí atd. není možné; i konstatuje se rozdíl mezi individuem a společenským organismem: biologický organismus je celek pravý, konkrétní, společnost však je celek neurčitý, diskretní; v biologickém organismu jsou smyslové a myslící orgány centralisovány, společnost však takovýchto centrálních orgánů postrádá, zde je vědomí rozděleno na všechny její části. To všechno není nic nového, je to naopak běžné stanovisko buržoasní sociologie, vyjádřené snad v nejjistší formě Spencere⁴⁹. Postihnout společnost můžeme proto pouze v „sociálních objektivacích“ lidské psychiky, jako jsou — pokud jde o politické strany — různé tištěné projevy, konkrétní činnost jednotlivých reprezentantů skupiny, počet odevzdaných volebních hlasů, zápisy schůzí atp.; tyto objektivace nemohou ovšem zachytit celou skutečnost, a proto musí být doplňovány sociálně-psychologickou analysou,⁵⁰ neboť ve společnosti je přece vše založeno na psychických postojích a na psychických interakcích, a proto je vlastně psychologie základem sociologie.⁵¹

Je-li takto společnost redukována na psychologii, znamená to ovšem ve svých důsledcích, že neexistuje žádná specifická společenská zákonitost, a buržoasní sociologie skutečně také záhy upustila od hledání kausálních vývojových zákonů a vědomě se omezila na „pozitivní a empirické“ zkoumání sociálních jevů. To však vedlo nutně k tomu, že zde zůstávala pouze na povrchu, pouze při jevové skutečnosti, a že se nepokoušela proniknout k podstatě, společenské podstatě těchto jevů. Ne že by vůbec popírala jakoukoli sociální zákonitost a nepátrala po ní; ale základní kausalita ve společnosti je přece psychologické povahy a úkolem sociologie „objektivní, pozitivní a empirické“ je pouze zjišťovat, podle jakých empirických zákonitostí se na základě určitých psychických potřeb a postojů formují určité sociální skupiny; čili jak z davu, vytvářejícího se pod vlivem nějakého vzruchu, vzniká vytvořením se racionální a citové vazby (tedy psychologickou podmíněností) společenská skupina, a podle jakých zákonitostí se tato skupina rozrůžňuje a rozvíjí. Buržoasní sociologie v tomto směru dovede provádět důmyslnou analysu do překvapivých podrobností — ale k čemu to všechno vede? K prázdnému formalismu, který dovede sociální jevy dělit podle nejrůznějších kriterií do velikého počtu „typů“, ale jemuž zcela uniká jakýkoliv společenský obsah, tedy právě to nejdůležitější. Viděli jsme to na třídění stran, jak tam bylo podle čistě formálních kriterií konstruováno veliké množství různých typů stran, ale jak přitom skutečné společenské kriterium, opravdový společenský obsah politických stran, to, za jakou třídu mluvím a jednají, zájmy které třídy prosazují, bylo úplně ponecháno mimo zkoumání. Ale to je právě objektivní účel buržoasních sociologických method: upoutat pozornost na vnějškové, formální rysy, a odpoutat pozornost od stránky obsahové, kterou v třídě antagonistických společnostech je právě třídní charakter společenského jevu. Jsou ovšem buržoasní sociologové, kteří uznávají existenci tříd a tedy i třídní podmíněnost mnoha sociálních jevů, ale i v tomto případě je tato třídní podmíněnost jen jednou z mnoha podmíněností, jen jedním z mnoha činitelů, kteří vesměs leží ve stejné významové rovině a jsou stejně významnými funkcionálními vztahy vázány se zkoumaným sociálním jevem. Buržoasní sociologie tady hovoří o pluralitě příčin a funkcionálních závislostech a přímo vytyčuje požadavek, aby se sociologové vyhýbali každému hodnocení „jako zcela neúčastní diváci“⁵² — jakoby zřek-

nutí se hodnocení nebylo také jistým druhem hodnocení, a „neúčast na společenském dění“ také jistou účastí na něm — účastí právě se stanoviska vládnoucí třídy, která si nepřejí převratných společenských změn!

Tedy stále stejná metoda: popisovat minuciózně formální stránku jevu a v ničem se nedotknout jejich obsahu, nehodnotit, nezaujímat stanovisko, být „objektivní“ — t. j. jinými slovy: neukazovat jejich třídní charakter, neboť uznání třídního charakteru nese s sebou důsledně i nutnost zaujmout posici té nebo oné třídy, a to právě buržoasní theorie dělat nemůže a nechce. Z faktického stranění buržoasii je tady dělána ctnost, zvaná nestranickou, „vědeckou“ posicí — a z této potřeby tuto faktickou buržoasní stranickou zamaskovat vzniká právě ono zformalísování sociologie, ona snaha popřít přímo existenci vývojových zákonů společnosti a nahradit je funkcionálními závislostmi nebo typologií — jak tyto metody razili Durkheim, Max Weber a Pareto, aby záhy našli celou plejádu následovníků a udávali ráz veškeré buržoasní sociologii.

Proto i výklad vzniku a funkce politických stran byl zformalísován; zprvu, dokud buržoasie byla ještě relativně pokroková, hledala její věda ještě theoretické zdůvodnění svých idejí a objektivní společenské zákony (jako — jen příkladem — Vico, Montesquieu, J. J. Rousseau, encyklopedisté, Turgot a j.); jakmile však stabilisovala své panství a zároveň jí vyvstával hrozivý nepřítel v dělnické třídě, zavrhla veškeré hledání společenských zákonů a snažila se uniknout každé analýze skutečných příčin společenského dění, snažila se vůbec popřít existenci společenských zákonů; a v tomto ústupu od vědeckého poznání byla — jak již buržoasie dovede stavět věci na hlavu a lež nazývat pravdou a vykořisťování svobodou — spatřována vědeckost a vypracovány metody, jak zkoumat společnost, aniž by se bylo třeba dotknout skutečného společenského obsahu společenských jevů. Tyto potřeby buržoasie daly právě vzniknout zformalísované sociologii, která potom svou metodologií zpětně ovlivňovala konkrétní analysu jednotlivých sociálních jevů a projevila se pochopitelně zvlášť silně u theoretických rozborů jevu tak politického jako je politická strana.

Projevuje se to i u našich českých theoretiků, zvláště u Mertla;⁵³ a také Beneš, i když v podmínkách rakouské monarchie r. 1912 hovoří nutně o mravních a filosofických základech politického stranictví, postupuje v principu také touto formalistickou methodou a stále zdůrazňuje pluralitu příčin, zůstáváje tak stále na povrchu věci a zamlčuje jejich společenský obsah; pokud na př. vůbec hovoří o hospodářských příčinách třeba toho, co narušuje jednotu lidu, uvádí boj o život, snahu jednotlivce sám vlastnit a užívat a jiné z vlastnictví vyloučit,⁵⁴ tedy vesměs činitele psychologické, jenom ne objektivní fakt společenského vykořisťování, objektivní vykořisťovatelské vztahy! Všechno možné vidí buržoasní sociolog ve společnosti, jenom ne to nejdůležitější — základní společenské vztahy, hlavní obsah společenských jevů v třídní antagonistické společnosti. Beneš zná sice rozpory v celku národa, ale převádí je na psychické postoje a hospodářské činitele viditelné na povrchu, jako jsou bezprostřední ryze finanční zájmy, životní standard, povolání atd. — jenom ne na rozpory třídní, na základní společenské vztahy výrobní! Je to důsledek toho, že Beneš nechápe, co je to společenská třída, a definuje třídu jako řadu lidí, „kteří hospodářským a sociálním svým postavením sobě se blíží a tudíž jsou vyznačeni jistými znaky, které je činí navzájem podobnými“.⁵⁵ Má-li pak blíže precísovat, co rozumí „hospodářským a sociálním postavením“, dělí zcela po

vzoru t. zv. „katedrového socialismu“ třídy jednak na hospodářské, jednak na sociální. Do třídy sociální, která je širším pojmem, zařazuje 1. buržoasií, „do níž náležejí městské třídy střední“, rolnictvo, menší kapitalisté průmysloví i zemědělstí, úřednictvo a inteligence, dále pak 2. šlechtu a 3. dělnictvo. Každá skupina třídy sociální se pak může dělit na řadu tříd hospodářských: na př. uvnitř buržoasie je třída živnostenská, třída inteligence, třída zemědělská, uvnitř dělnictva třída průmyslová a zemědělská atd., z nichž každá se může zase ještě dále podrobněji dělit. Příslušníci třídy sociální jsou si přitom značně podobní v životě společenském, politickém i kulturním, ale v jejich hospodářském postavení mohou přitom být značné kvantitativní i kvalitativní rozdíly.⁵⁶

Benešovo dělení tříd je tedy velmi konfusní a postrádá jednotného kritéria: dělí třídy hned podle zaměstnání, hned podle předmětu, jímž se dotýčný člověk zabývá, hned podle velikosti důchodu atd. a představuje tedy dokonalý zmatek, všechno, jenom ne přesnost a určitost. Beneš sám je si této neurčitosti svého pojmu třídy dobře vědom a shoduje se s Masarykem⁵⁷ v tom, že uvnitř každé „třídy“, jak ji definují, panují nejrozmanitější zájmy a stupně bohatství, charakterů a nadání — čili že přesná definice třídy je pro tuto složitost předmětu nemožná. Toto pojetí společenské třídy není ovšem typické pouze pro Masaryka a Beneše, ale pro celou buržoasní sociologii: jako dělí strany nikoliv podle jejich zásadního společenského obsahu, nýbrž podle vedlejších, často zcela formálních znaků (jejichž objektivní existenci nebude ovšem nikdo, tím méně žádný marxista, popírat), tak definuje i společenské třídy podle podružných znaků (které nesporně ve skutečnosti existují), ale to hlavní, co dělá třídu třídou, vztah k výrobním prostředkům a postavení ve společenské výrobě (t. j. zda vykořisťuje nebo je vykořisťována), to nevidí; společenský obsah společenské třídy, existující nezávisle na lidech a nezávisle na tom, zdali o něm lidé vědí nebo nevědí, to uniká. Vyplyvá to ovšem z té základní chyby, společné všem sociologiím, pokud to jsou sociologie buržoasní, t. j. objektivně sloužící buržoasii: z chápání člověka nikoliv jako bytosti společenské a historické, nýbrž jako bytosti úzce biologicko-psychologické, což je ovšem idealismus v přístupu k problémům společenským a vůbec lidským. Toto hledisko vede pak ústrojně k názoru, že . . . „Třídy tudíž jako sociální celky společenské jsou vzhledem k umělé organizaci státu a její správě prvkem po výtce pasivním, jenž nemá vůbec žádných speciálních funkcí společenských, jimiž by přispíval k umělému řízení a upravování poměrů společenských. Třídy jsou společenský základ, na němž ty ostatní síly společenské, jako jsou strany, hnutí, ligy, spolky atd. pracují. Třídy tudíž, jsouce v podstatě pasivními, nemohou býti sociálními organismy, jejichž funkce ve společenských institucích, uměle zřízených, by byly nějak stanoveny proti a vedle jejich funkcí přirozených.“ A dále: „Třídní hnutí nepracují metodami stran politických, nýbrž přímo, násilně, často nelegálně, revolučně, provádějí t. zv. přímou akci, přímý nátlak na společenské orgány, úřady a strany pro vynucení různých opatření, zákonů a reforem. Děje se to proto, že jako třídy neúčastňují se voleb parlamentních a činnosti parlamentární, nemají tudíž možnosti pro postup legální a ústavou stanovený. — Vstoupí-li však nakonec i ony do boje politického, do voleb, do sborů zastupitelských, . . . mění zcela svou podstatu: přijímají funkce politických stran, ježto přijímají konečně i metodu jejich práce, a stávají se tím politickými stranami zájmovými.“⁵⁸ Čili třídní boj je něco primitivního, co neodpovídá složité diferenciaci společ-

čenské⁵⁹ a co narušuje demokratickou snahu moderních stran o vyrovnání protiv a humanisování celospolečenského života.

A tento individualistický, idealistický výklad tříd a třídního boje, toto formální chápání třídy, tato představa, že společnost je pouhým souhrnem psychických interakcí a založena na psychologii jednotlivcové, toto přeceňování úlohy a postavení individua ve společnosti vede pak ústrojně k tomu, k čemu podle záměrů a potřeb buržoasie vésti má: k výkladu společenské svobody jako záležitosti čistě individuální, která může být určena jen formálně. Všichni lidé jsou si jakožto lidé naprosto rovni, i když nejsou stejní co do svého fyzického a psychického vybavení; ale jde o to, aby všichni o sobě nestejní lidé měli jakožto lidé, příslušníci společnosti, občané, naprosto rovná lidská, občanská práva, aby o přístupu k rozhodování ve společenských, obecných věcech, o přístupu ke státním úřadům, o oprávnění k volbě svých zástupců ve všech institucích, nerozhodovaly žádné výsady ani rodu, ani majetku, ani pohlaví, ani vzdělání, ani zaměstnání, ani osobních názorů, aby tedy všichni lidé zcela bez rozdílu (s výjimkou duševně chorých) požívali naprosto stejné rovnosti před zákonem, a tedy — jako předpoklad i důsledek této rovnosti — naprosto stejné svobody osobního pohybu a hospodářské činnosti, a tedy i stejné ochrany před svévolným zatčením a prohlídkou osobních i podnikatelských věcí, a aby tedy všichni zcela rovně podléhali zdaňování podle výše svých výdělků, i aby všichni měli stejnou svobodu vyjadřovat svoje mínění slovem i tiskem, aby měli svobodu volně se shromažďovat a spolčovat i svobodu náboženského projevu.⁶⁰ A skutečná lidská svoboda — jde tedy ovšem o svobodu člověka ve společnosti, o svobodu člověka jakožto občana, nikoliv o t. zv. „svobodu vůle“, „svobodu člověka od přírodních vlivů“, což je otázka gnoseologická (a tedy jako celá gnoseologie ovšem také společensky, historicky podmíněná) — je tedy myslitelná pouze v takovém řádu, který je založen na výslovném uznání všech těchto svobod a práv, omezuje naprostou volnost jednotlivcova jednání jednou jedinou podmínkou: aby nenarušovala stejnou volnost jednání jiného jedince. To je sice jisté omezení zcela nespoutané osobní svobody, ale „z příkazů svobody samotné“, je to svoboda „vyvážená zásadou rovnosti“;⁶¹ tato odvislost jedinců od celku společnosti (resp. od několika jeho členů nebo jistě skupiny) je ovšem jistou nesvobodou, jest podléhání autoritě, která zase nemusí být vždy bezprostředně autoritou státní, nýbrž projevuje se ve všech těch společenských silách, jež zdánlivě svobodný projev člověka usměrňují nebo i zcela determinují, jako jsou na př. morálka ať již „obecná“ nebo rodinná, kastovní, třídní, dále veřejné mínění, historické tradice a zvyky, vlivy náboženské, poměry politické a hospodářské atd.⁶² Jde tedy o to, vybudovat ve společnosti „takovou míru autority, aby dokonale ochraňovala onu možnou míru svobody všech“;⁶³ to je možné pouze v takovém státě, v němž by každý občan byl omezen jedině tím, co stanovil celý národ, takže by individuální svoboda byla omezoována toliko zákonem, vzešlým z vůle všech. Proto se ideji svobody poměrně nejvíce přibližuje demokratický stát, v němž je plně uplatněn princip poměrného zastoupení a absolutní majority; proto také moderní lidstvo dospělo od původního chápání svobody jakožto absolutní nezávislosti jedince na státním zřízení k požadávku energické účasti jedince na řízení státních věcí, tedy k ideji parlamentární demokracie.⁶⁴

To jsou ovšem jen variace starých přirozenoprávních, které se po politickém vítězství buržoasie začaly rozvíjet ve dvou základních formách,

liberalismu a demokratismu. Ideálem liberalismu je „přirozená svoboda“, která umožňuje přirozené nestejnosti lidí, aby se plně a aktivně projevila; zdůrazňuje se tady nestejnost a osobní kvalita osobnosti, která má mít právo a možnosti k tomu, aby se prosazovala, aby rozvíjela svoje vlohy, svobodně a nespoutaně; přirozeným schopnostem, podnikavosti, iniciativnosti, průbojnosti necht' jsou otevřeny všechny cesty a netřeba se bát nevázanosti, neboť všechny tyto ctnosti jsou ctnostmi ducha, a proto ctnosti rozumné, uvážlivé, střídavé, počítající, vědomé si svých možností; budoucnost náleží schopnějším a zdatnějším, a volná hra svobodných sil je ideál. Všechno závisí tedy na osobnosti, a liberalismus proto vysoce vyzdvihuje hodnotu osobnosti, blahodárnost lidské nestejnosti; že jeho ctností jsou „ctnostmi“ úspěšného obchodníka, netřeba asi dokazovat.

Demokratismus naproti tomu zdůrazňuje rovnost jednotlivců před zákonem, jejich nezávislost, důstojnost lidské osobnosti, nezadatelnost jejich přirozených práv, a mravní povinnost jedincovu spolupracovat na obecném blahu. Proto také demokratismus klade větší váhu na politická práva a na aktivní politickou činnost než na nezávislost na státu, liberalismus naproti tomu cení svobodu od státu více než spoluvládu. A není to vůbec náhoda, že liberalistická theorie ovládla pole v Anglii, kde v 1. pol. 19. stol. vládla již zuřivá konkurence uvnitř buržoasie samé, kdy politická moc byla již pevně v rukou buržoasie a konstituční monarchie stála již zcela ve službách kapitalistické základny, takže spolehlivě plnila všechny politické úkoly, o které se proto typický anglický kapitalista, věnující se plně své honbě za penězi, nemusel starat; oddělení tří státních mocí, z nichž zákonodárnou plně ovlivňoval, mu zaručovala dostatečný vliv na řízení státu a teď politickou svobodu. A stejně tak není náhoda, že theorie demokratismu kvetly především ve Francii, kde i po vítězství revoluce prakticky ještě celá buržoasie vedla společný boj proti feudalismu, a kde teď otázka politické moci a spoluúčasti na řízení státu byla pro celou buržoasii otázkou kardinální.⁶⁵

Ale obě theorie se v základních svých východiscích plně shodují a jsou jen obměnami individualistického a zcela formálního chápání svobody a demokracie, jak je sto let později charakterisoval Ed. Beneš: „Demokratism jako protiva aristokratismu je egalitářský. Dává jedincům stejná práva a stejné povinnosti. Ostraňuje tudíž jakékoli rozvrstvení v kasty, třídy, skupiny, a dívá se na společnost a národ jako na masu, složenou ze stejných, rovnoprávných, samostatných atomů.“⁶⁶ Naprosto netřídní chápání společnosti, tedy zanedbávání toho, co dělá dnešní společnost dnešní společností, je tady očividné; ale právě toto netřídní stanovisko vede k tomu, že společenský obsah lidské svobody se ztrácí a svoboda i demokracie jsou pak definovány pouze po své formální stránce jakožto společenské zřízení usilující o rovná práva pro všechny, aniž by byla vůbec položena otázka, zda toto formální stanovisko je v kapitalistické společnosti realizovatelné a zda kapitalistická společnost odpovídá těmto formálním zásadám a požadavkům.

A přece již dávno před těmito buržoasnými teoriemi tuto otázku položil a zodpověděl Karel Marx, a to již ve svých raných pracích, v období, kdy se — mimo jiné právě promýšlením těchto otázek — teprve stával historickým materialistou. Již 1844 v „Židovské otázce“⁶⁷ ukazuje, že pouhá politická emancipace člověka odstraněním absolutismu a zavedením formálně demokratické ústavy je zcela nedostatečná, neboť neodstraňuje základní rozpor mezi člověkem jakožto člověkem a člověkem jakožto občanem státu. Zkušenost uka-

zuje, že lidská práva sebe slavnostněji proklamovaná ani demokracie na nich založená nepřináší rovnost a svobodu lidstvu, celé společnosti, nýbrž tak jako za feudalismu zase jenom jednotlivcům — sice jiným jednotlivcům, ale stále jen jednotlivcům; realizace všeobecných lidských práv přináší totiž jen uznání měšťanského, egoistického individua a těch prvků, které tvoří obsah jeho života, t. j. obsah měšťáckého života. Ústava buržoasní demokracie zaručuje ovšem každému naprosto rovná práva občanská, a je zde velmi důsledná: dává každému rovnou svobodu vlastnictví mít, a l e t a k é n e m í t; dává každému rovnou svobodu mít živnost, dílnu, podnik, ale také je z nedostatku finančních prostředků n e m í t; dává každému rovnou svobodu hlásat výsledky vědeckého bádání, ale také nejstrašlivější pověry a nejnehoráznější lži, při čemž možnost rozšiřování pravdy či lži a nemravnosti záleží zase na možnostech peněžních (podrobnosti zde upravuje zákon, ale jak historie učí, vždy tak, aby byly co nejméně dotčeny zájmy peněz) atd. Politická buržoasní revoluce odstranila všechna ta pestrá feudální zřízení a rozbila všechny ty různé stavy, korporace a cechy s jejich privilegii, které omezovaly volný rozvoj výroby a hospodaření s výrobky; v tomto smyslu nesporně osvobodila člověka a dala mu volnost, ale volnost ptáka, který je odkázán sám na sebe a nemá-li prostředků k životu a k rozvoji svých sil, je to jeho věc, j e s v o b o d n ý. Svobody buržoasní demokracie jsou svobodami egoistického individua, jež právě v bezuzdném rozvíjení svého egoismu spatřuje svoji svobodu, a buržoasie buduje svůj stát právě jako ochránce svých egoistických zájmů.⁶⁸ Měšťácká společnost je svět války všech proti všem, individua proti individuu, svět zuřivého konkurenčního boje mezi kapitalisty i nelítostného boje o příležitost k prodeji pracovní síly mezi dělnictvem (jehož nelítostnost je zmírňována jediné zázrakem dělnické solidarity), je to svět soukromého vlastnictví, v němž všechno může být prodáno a koupeno, v němž je tedy všechno prodejné, i láska a čest a úcta a přátelství i všechny ostatní nezvažitelné projevy lidských citů a lidského důmyslu. Je to nespoutaný pohyb všech elementárních egoistických sil, které byly uvolněny z feudálních pout, je to z d á n l i v á s v o b o d a a n e z á v í s l o s t i n d i v i d u a, ale ve skutečnosti je to hrozná otroctví, protože je to otročení slepým egoistickým silám a tedy tomu n e l i d s k é m u, p ř e d l i d s k é m u, ž i v o č i š n é m u v člověku. Rovnoprávnost v buržoasní společnosti znamená tedy nelidskou situaci člověka, a skutečného lidského osvobození může být proto dosaženo toliko odstraněním soukromého vlastnictví výrobních prostředků, kořene a příčiny tohoto odcizení člověka jeho lidské podstatě, a vytvoření nové společnosti jako společenství všech prostředků hospodaření.

V „Ekonomicko-filosofických rukopisech“ pak Marx termín „odcizení člověka“ blíže vysvětluje: zkoumáním výrobního procesu buržoasní společnosti s hlediska vztahů, které se během něho vytvářejí, zjišťuje, že dělník pracuje, ale výsledek jeho práce že mu nepatří, ani přímo ani nepřímou; to znamená, že předmět, který práce produkuje, vystupuje dříve či později vůči ní jako síla, která je na bezprostředním výrobcí nezávislá a která vůči živé práci vystupuje jako cizí bytost. Celá činnost dělníkova patří tedy tomu, kdo má právo nakládat s výsledky jeho práce; činnost dělníkova není tedy jeho vlastní činností, dělník se prodává celou svou bytostí, jeho práce vede ke ztrátě jeho vlastní podstaty, vede k tomu, že dělník se sám sobě odcizí. Termín „odcizení“ je zde tedy užíván zcela jinak než jak jej užíval Hegel a později Feuerbach; v hegelovské filosofii označovalo „odcizení“ poměr subjektu a objektu,

povahu dialektického vztahu, jímž je dán samotný vznik objektu. Objekt vzniká u Hegela tak, že subjekt, duch, se sám sobě odcizí a tím se stává přírodou, duchem v jinobytí. Marx poukazuje na to, že tímto subjektem, který se takto odcizuje, je u Hegela pouhá prázdná logická abstrakce, která sama vznikla čistě rozumovou úvahou, jako výsledek logické analýsy různých vztahů mezi abstraktními pojmy. A z toho plyne, že i „příroda“, která se zrodila „odcizením se“ této abstrakce, není ničím jiným než zase řadou abstrakcí, a když Hegel rozvtjením této řady dojde až k člověku, nedochází ke skutečnému, živému člověku, ale zase k mrtvé abstrakci člověka, k něčemu, co se opravdovým lidem vůbec nepodobá.⁶⁹ Základním nedostatkem hegelovské filosofie je tedy to, že odcizující se subjekt není chápán jako skutečný, živý člověk, a feuerbachovské filosofie, která dokazuje, že člověk tím, že odcizil svoje rodové, lidské vlastnosti ve vykonstruované představu boha, tyto svoje lidské vlastnosti ztratil, stav se tak soukromým, svému rodu vzdáleným, egoistickým člověkem, zase to, že živého člověka chápe úzce biologicky, nikoliv jako člověka společenského, člověka vytvářejícího svým životem, svou prací určité společenské vztahy. Marx naproti tomu užívá termín „odcizení“ materialisticky k vysvětlení povahy reálného procesu společenské výroby v kapitalistických podmínkách. Marx ukazuje, že základ kapitalistického hospodaření — a tedy i kapitalistických zisků — spočívá v odloučení, v odcizení dělníka od jeho nástrojů, od jeho výrobních prostředků, s nimiž pracuje, ale které jsou majetkem jiného, které jsou soukromým vlastnictvím kapitalistovým. Buržoasní revoluce neosvobozuje pracujícího člověka pouze od feudálního útlatku, od nevolnictví, roboty a jiných služebností a od naprosté politické bezprávnosti, ale osvobozuje ho také od jeho výrobních nástrojů — to je druhá stránka buržoasního osvobozovacího procesu, kterou však buržoasní theorie nevidí a na kterou zapomíná. Marx však právě na toto poukazuje a mluví proto nikoliv abstraktně o odcizení subjektu, ale konkrétně o odcizení dělníkovy práce, a ukazuje, že toto odcizení dělníka v jeho výrobku spočívá v tom, že práce je v podmínkách kapitalismu pro dělníka něčím vnějším, to znamená nepatří k jeho podstatě, protože dělník svou práci nic nezískává, neukájí svoje přirozené potřeby, nýbrž neguje je, nerozvíjí ve své práci žádnou svobodnou fysickou a duchovní energii, nýbrž mrzačí svoje tělo a ubíjí svého ducha, a necítí se proto v práci blaženým, ale nešťastným. Jeho práce není tedy dobrovolná, svobodná, nýbrž je násilná, je to nucená práce. A čím více práce dělník ze sebe vydává, tím mocnější se stává cizí předmětný svět, který sám proti sobě vytváří, a tím bídňější se stává jeho vnitřní svět, tím méně mu náleží jako jeho vlastnictví. Dělník pracuje, ale výsledky jeho práce patří jinému, a čím více pracuje, tím více nového, dalšího kapitálu svému „chlebodárci“ dává i s mocí, která z vlastnění kapitálu plyne. Výsledky dělníkovy práce, výrobky jeho rukou vystupují vůči němu jako nepřátelská síla, dělník svou prací pracuje ke svému dalšímu, ještě krutějšímu ztročení; čím více cenností dělník vytváří, tím bezcennějším, tím nedůstojnějším se sám stává, čím více produkuje, tím méně se mu — relativně a nepřihlížíme-li k malické vrstvě „dělnické aristokracie“ i absolutně — dostává ke spotřebě, čím civilisovanější je jeho výrobek, tím barbarštější je dělník, tím chudší se stává, čím mocnější je práce, tím bezmocnější je dělník. Dělník svou prací kromě nejzbytnějších prostředků k životu nic nezískává, neukájí v ní tedy svoje přirozené lidské potřeby, ztrácí v práci a práci své lidství, je teprve m i m o p r á c i sám sebou, člověkem,

a při práci je „mimo sebe“, je sám sobě odcizen, protože jeho práce nenese plody jemu, nýbrž vytváří bohatství a moc síly dělníkovi cizí, třídy kapitalistické. Dělníkova odcizená práce vytváří panství toho, který nevyrábí, nad výrobou a nad výrobkem, a k ochraně této moci a k zabezpečení jejich zdrojů — soukromého vlastnictví výrobních prostředků — vytváří kapitalistická třída svůj stát jako buržoasní demokracii, jako svět kapitalistických svobod, v němž jsou si dělník a kapitalista formálně rovni, ale v němž kapitalista požívá a vydatně užívá svobody egoistického, a tedy nelidského individua, a dělník nelidsky živoří, jsa osvobozen od jakéhokoliv vlastnictví a tedy i od nakládání s výsledky své vlastní produktivní činnosti. Jako občan jsi v buržoasní demokracii svobodný, máš rovná práva, ačkoliv se tě nikdo neptá, jestli jich můžeš užít, jestli máš dostatek prostředků, abys mohl tiskem šířit své názory, jestli máš k dispozici sál, aby ses mohl shromažďovat se stejně smýšlejícími soudruhy, jestli máš dostatek peněz, aby sis mohl získat vzdělání; jsi svobodný, můžeš „vydělávat“ a nemusíš „vydělávat“, můžeš práci přijat a nemusíš ji přijat — ale jako člověk jsi deptán do nejzazší míry.

Odcizená práce odcizuje člověka jeho přirozenosti, jeho činné funkci jakožto člověka, a odcizuje zároveň člověka i jeho rodu, odcizuje člověka člověčenství, bere člověku jeho lidskost; a teprve zrušení základní příčiny tohoto odcizení práce, zrušení soukromého vlastnictví bude znamenat, že pracující člověk znovu získá své lidství a stane se účastným života svého rodu, účastným člověčenství. Člověk se pak odcizí sám sobě jakožto pouhé individuum, ztratí skořápku zištného, egoistického vlastnictví, které ho svírá a udržuje v osamocенosti a v nepřátelství vůči jiným lidským jedincům, ale získá zato spojení s člověkem jakožto rodem, s veškerým bohatstvím celé společnosti. Jen životem společenským a prací společenskou a pro společnost získá člověk svoje skutečné lidství, jen tím, bude-li účasten života svého rodu; kapitalismus je protilidský také proto, že společnost atomisuje, že lidi jakožto soukromé vlastníky — ať již výrobních prostředků nebo pracovní síly — staví proti sobě a tím jim znemožňuje žít společensky, žít životem jejich rodu, žít lidsky. V komunismu se člověk odcizí sám sobě jakožto lidské individuum, ale získá zato svou lidskou individualitu; jen ve společnosti a společností se stáváme lidmi. Lidské individuum, to nic není, to je biologický jedinec, to je živočich; ale lidská individualita, jedinec vyrostlý v soudružském kolektivu, žijící soudružským kolektivem a tvořící pro soudružský kolektiv, jedinec žijící život svého lidského rodu, své lidské země, to je teprve opravdový člověk, neboť člověk, to je svět člověka, společnost, societa. Proto také nazývá Marx komunismus „reálným humanismem“, jasně na rozdíl od formálního humanismu buržoasní praxe a buržoasních theoretiků.

Praxe buržoasních zemí dokazovala v minulosti a dokazuje stále, že ustavení formální rovnosti ještě zdaleka neznamená realizaci skutečných lidských práv. Formální rovnost je rovností mezi abstraktními lidmi, a takoví lidé nikde neexistují; existují jen lidé jakožto příslušníci určité sociálně-ekonomické formace, a v ní zase — v historických dobách — jakožto příslušníci určité třídy. A všechna práva a svobody, byť hlásaná jako práva a svobody všelidsky platné a možné, jsou ve skutečnosti právy a svobodami určité společenské třídy, vždy té třídy, která má v rukou státní moc a která státu užívá právě jako prostředku k realizování svých třídních zájmů. Mezi poměry

vlastnickými na jedné straně a poměry politickými a právními a jejich theoretickým zdůvodněním na druhé straně je úzká souvislost, a soustava formálních svobod a práv se v dějinné praxi ukazuje jako soustava skutečným lidským svobodám a právům velmi se přičítící, a buržoasní demokracie jako zahalené panství buržoasie, zahalená diktatura kapitalistické třídy.

Objektivním úkolem všech buržoasních sociologií je pak provádět toto zahalování skutečné povahy buržoasní demokracie jakožto diktatury kapitalistů, a ukazovat buržoasní formu demokracie jako lidovládu nejdokonalejší, mimo niž už žádná jiná forma vlády není skutečnou demokracií. Tím není nijak tvrzeno, že by všichni theoretikové buržoasní třídy zastávali vědomě nepravdu a záměrně skutečnost překrucovali; jde tady o to, že tito theoretikové — stejně jako masy prostých lidí za kapitalismu — vyrostli a byli vychováni v intencích buržoasie a přijali za své všechny ilusorní představy o svobodách buržoasní demokracie. Ale z těchto ilusorních představ odvozuje pak buržoasní theorie své soudy o reálné skutečnosti, místo aby je odvozovala z této skutečnosti; přistupuje tedy k řešení společenských problémů ideologicky, t. j. s překrouceným, falešným vědomím, nejsou si ani vědoma nesouhlasu mezi politickou skutečností a svými představami o ní; ale to právě je znakem buržoasní ideologie a to je její úloha: skreslovat sociální skutečnost, nevidět to základní, třídní charakter společenských jevů, a řešit tedy společenské otázky nikoliv s posic třídnicích, nýbrž s posic formálních — což je ovšem v dané situaci třídní posice buržoasie. Zformalisoání buržoasní sociologie naprosto není zjevem nahodilým.

Proto ani pojetí demokracie nemůže v buržoasní theorii nebýt čistě formálním. Tak Beneš definuje demokracii jako režim, kde „... každý občan má stejnou možnost a právo projevit svou vůli a ukázati, jak by se společnost, stát, měla řídit i společenské prostředí ve prospěch upravovati, a kde II. davy, tedy každý občan má mít rovné právo prováděti tuto svou vůli a svou spolupráci upravovati prostředí a právní řády tak, aby to bylo k jeho prospěchu“.⁷⁰ Ani slůvko o tom, zda a jak jsou projevy vůle, pochopení svého vlastního prospěchu atd. společensky, třídně determinovány, ani slůvko o tom, zda možnosti realizovat svoji vůli závisejí opravdu jedinečně na této vůli, ani slůvko o společenských vztazích, o vztazích mezi třídami; místo toho jen formální vymezení základních občanských práv. Všechny nedostatky, veškerá omezenost buržoasní sociologické metody, jak byly shora naznačeny, se v této definici jasně projevují.

Buržoasní demokracie staví na izolovaném jedinci, tedy na něčem neskutecném, na fikci; ale právě tato fikce odpovídá egoistickým potřebám měšťáka a zároveň umožňuje zahalovat faktický stav a vzbuzovat iluze, že je řádem skutečných svobod pro každého, „čistou demokracií“, nikoliv diktaturou kapitalistické třídy. Jestliže však theoretikové mladé buržoasie mohli ještě do jisté míry oprávněně vycházet z fikce „jednotného národa“, theoretikům pokročilejšího kapitalismu to již očividně rozdělení národa v navzájem soupeřící třídy i urputný konkurenční boj uvnitř kapitalistické třídy nedovolují. A vskutku celá novodobá sociologie se snaží objevit these, jimiž by mohla dokázat, že přes faktickou nejednotnost národa je buržoasní demokracie nesporně nejlepším garantem svobod jednotlivcových i mluvčím celého národa, a buržoasní parlament tlumočnickem průměrné, obecné vůle všeho lidu i uskutečňovatelem obecných zájmů celého národa. Východiskem je tady zase kategorie davu; kolektivní ideje různých skupin, stejně slepé, bez-

ohledné, útočné jako egoistické individuální potřeby, se ovšem sráží,⁷¹ dochází ke konfliktům; ale praktická nutnost vzájemného soužití a spolupráce vede i jednotlivá egoistická individua i jednotlivé egoistické kolektivy k poznání, že protichůdné zájmy vyžadují respektování a vyrovnání, že složitý společný život potřebuje kompromisů, klidného dohodování se, a že vše musí být řízeno nejen v zájmu určité skupiny, ale v zájmu celku. Praktický život vede k tomu, že jednotlivci, ve svém osamocení bezmocní vůči společenským institucím, v nichž rozhoduje dav, mechanický počet, se sdružují v ochranné svazy; ale také tyto svazy musí svoje potřeby vyrovnávat s potřebami jiných svazů, a tak se davy mění ve strany, které sice slepé ženoucí síly davů přejímají, ale zužitkovávají je ve prospěch celku a tím nakonec i ke skutečnému prospěchu dílčích skupin i jedinců. Jednou z hlavních funkcí strany je tedy zpracovávání slepých citů, vášní a snah svých členů „... rozumovým uvážováním a myšlením, při němž ... musí bráti v úvahu oprávněné touhy a snahy i skupin jiných, a v konečné své úvaze musí bráti zřetel k prospěchu celého národa a celé společnosti“, uvádět zájmy své v harmonii se zájmy ostatních skupin a tedy usilovat o to, aby kolektivní ideje její skupiny byly vtěleny v život jedině s ohledem na všenárodní celek.⁷² Tato „vzdělávací funkce strany“ má obrovský význam ze tří důvodů: 1. vrstvy dříve utlačované tím procitají k politickému životu, uvědomují si svoje práva a začínají se jich domáhat; 2. tím však zároveň dospívají k poznání složitosti společenského života, což vede k tomu, že se stávají tolerantnějšími k masám jiných skupin, a že politické boje se tedy zmirňují, a 3. „... dospějí snad jednou toho stupně, že všichni si budou vědomi toho, že společenský život má spočívat na svobodné smlouvě rovných individuálních zájmů a nikoli na síle jedněch, nebo i na autoritě násilného zákona, jenž konec konců potvrzuje dnes přesilu zájmů některých nad zájmy jiných“.⁷³ Jednotná vůle národa může tedy vznikat pouze z dílčích, fragmentárních vůlí všech politických stran.⁷⁴

Předpokladem činnosti stran je ovšem, v důsledku početnosti a rozlohy moderních států, zastupitelské zřízení; vůle lidu se nemůže projevit jinak než skrze zástupce, a tito opět nemohou být zvoleni jinak, než skrze strany; a proto to nejsou vlastně lid a národ, kdo se usnází na zákonech, nýbrž zástupci lidu, a jejich prostřednictvím zase politické strany.⁷⁵ Strany se ovšem nemohou omezovat na pouhé deklarování vůle lidu, nýbrž musí se snažit tuto vůli i uplatňovat, prosazovat. Mají k tomu v zásadě dva prostředky: činnost v práci zákonodárné a kontrolu nebo přímé řízení, event. nápravu výkonné moci, jak je to dáno v obecně uznávaných principech suverenity lidu a zodpovědnosti ministrů a vlády parlamentu. Tato kontrola resp. řízení vlády parlamentem může být ovšem více nebo méně dokonalá a stálá, což závisí na vyspělosti demokratického zřízení v té které zemi; když je tato „míra demokracie“ malá, vykonává strana na výkonnou moc vliv většinou jen nepřímý, tím, že ji kritizuje atp., nemá však moci obsazovat úřady a veřejné funkce svými straníky atd.; když je „míra demokracie“ velká, pak je exekutiva na stranách resp. parlamentu v každé důležitější věci bezprostředně závislá a samo složení resp. změna vlády jsou podstatně ovlivňovány parlamentem. Ovšem i tato kontrola exekutivy se děje jedině pomocí stran, které sice přímo nevládnou ani stát nespravují, ale mají na vládu a státní správu více nebo méně rozhodující vliv. Strana tedy proniká a organizuje celý společenský život;⁷⁶ je nutným produktem demokratismu, ale zároveň i jeho vlastní podmínkou; demokracie se může rozrůstat jen rozvojem života stran, a život

stran zase závisí na stupni demokracie; obojí se vzájemně podmiňuje.⁷⁷ Síla jednotlivé strany a tedy i míra prosazování zájmů, které zastupuje, při většinové soustavě pak ovšem závisí hlavně na množství lidí, které strana tak či onak reprezentuje; proto se každá strana snaží získat co nejvíce jak příslušníků, tak především voličů. Tato snaha, vedoucí někdy až ke zbytnění organizátorské funkce strany, vyvolává také mnoho nepříznivých praktik i zlořádů; Beneš jim věnoval celou samostatnou brožuru,⁷⁸ v níž ovšem celou problematiku převádí na pole psychologie a dochází k závěru, že problém dnešní demokracie je především problémem mravním: vytvořit a vychovat k demokracii lidi. A zde se uzavírá kruh: Benešova teorie demokracie končí tam, kde začíná: v individuální psychologii. Člověkem a jeho myšlením problém demokracie začíná, a člověkem a jeho myšlením končí; společenský vztah k jiným lidem a k výrobní činnosti se ztrácí, a tak nezbyvá nic jiného než čistě abstraktní, mimo společnost se pohybující rozbor forem, v nichž se demokratický ideál realizuje.

U Beneše (a jeho učitele Masaryka) je toto formální chápání problému demokracie skryto pod nánosem psychologie a ethických aspektů, ale u většiny ostatních sociologů vystupuje zcela nepokrytě a je výslovně uváděno jako methodologický princip. Již zakládá moderní buržoasní teorie demokracie James Bryce definuje demokracii zcela formálně⁷⁹ a český Mertl rovněž ukazuje, že základním východiskem je zde představa jednotného kolektiva, lidu, lišícího se od jiných kolektivů (národa, nábožensky věřících, proletariátu atd.) tím, že jest kolektivem nejširším, že v sobě zahrnuje všechny občany státu. Demokratická ideologie nevyklučuje totiž nikoho z účasti na moci ve státě, a tedy ani „lid“ proti-demokratický, a již tímto svým rovnostářstvím a universalismem je nutně vybudována na principu formálním: „Demokratický vládní princip jest svou universalností principem formálním na rozdíl od jiných vládních principů (nacionalismus, komunismus a pod.), které vytýkají obsahové zásady pro tvoření státní moci.“⁸⁰ Naprostý nedostatek, zanedbávání obsahovosti a vytyčení pouhých formálních kritérií se stává základním methodologickým postupem; proto také Mertl odmítá každou snahu po vědeckém zdůvodnění správnosti demokratických zásad jako nevědeckou, protože nemožnou. Zásady demokracie jsou co do své správnosti, účelnosti, užitečnosti nedokazatelné; „demokracie je společenský, zejména politický ideál, který je stejně jako každý jiný politický ideál vědecky nedokazatelný“⁸¹ protože spočívá na pouhé víře, že demokracie je lepší než jiné státní zřízení. Obdobně říká Kelsen, že základní předpoklad demokracie, že totiž množství tvoří jednotu, je pouhým ethicko-politickým postulátem: „jedině v normativním smyslu může zde být řeč o jednotě“.⁸² Prakticky jsou však vždy v „jednotné“ mase jednotlivci, kteří vedou a udávají ostatním cestu. Odtud právě původ politických stran, odtud i nutnost parlamentu, neboť parlament je právě výrazem nezbytného kompromisu mezi normativní ideou politické svobody a faktickou diferenciací funkcí ve společnosti, která je ústrojnou skutečností, ale která nezbytně znamená omezení svobody. Ale právě proto jsou otázky demokracie otázky formy vládního zřízení a ničím jiným. Demokracie může být proto vědecky zkoumána jediné po své formální stránce, zda vyhovuje principům a jaké formy na sebe bere. Proto většina buržoasních sociologů zcela upustila nejen od jakéhokoliv filosofického zkoumání stranictví, jeho příčin a vývoje, ale i od otázky dělení stran a obsahové stránky jejich činnosti,

a věnuje se výlučně zkoumání organizační struktury stran a jejich fungování v organizačním aparátu jednotlivých zemí. Organizační formy společenského života jsou jistě velmi důležité a nelze jejich význam popírat, ale nejsou nikdy prvořadé a jsou vždy podřízeny společenskému obsahu, jehož jsou výrazem a jemuž slouží. Proto jednostranné zaměření na pouhé organizační otázky „stranického stroje“, které se stalo hlavním a často jediným předmětem zkoumání buržoasní sociologie v této oblasti, je jenom dalším typickým projevem jejího bezvýchoďného a povrchního formalismu. Vznikla zde veliká a dnes již takřka nepřehledná, většinou monografická literatura, zabývající se otázkami struktury stran nebo i jejími dílčími problémy, jako jsou rozvrstvení stranických příslušníků, oligarchie uvnitř stran, vztah masy a vůdců, finance stran atd.,⁸³ literatura, která chápe strany jako „spojení lidí stejných politických názorů a cílů, které se snaží dobýt státní moci za účelem splnění svých požadavků“.⁸⁴ Snaha po uchopení politické moci je ovšem charakteristickým rysem všech stran; buržoasní teorie, která však vůbec neklade otázku, o moc které třídy, o moc pro kterou třídu se jedná, dělá z tohoto rysu rozhodující stranotvorný princip formální, pod nějž se pak ovšem dají vtěsnat třídně nejrůznější směry; obsah je tak zcela zadušen. To nejdůležitější, že totiž každá strana usiluje — třebaš přes dílčí požadavky určité třídní frakce — o splnění určitých třídních požadavků, a že za tímto účelem bojuje o moc, je tady zcela přehlédnuto; ale tato společenská bezobsažnost, tato „netřídní“ posice vede pak ústrojně k tomu, že jako jediný účel politických stran v buržoasní společnosti je uváděna honba po voličských hlesech⁸⁵ a struktura stran i jejich činnost je rozebírána především s toho hlediska, že je strojem na získání majority ve volbách a na využití volebních výsledků v parlamentu. Je to typické pro vykořisťovatelskou třídu, která je již u moci a která celý politický boj chápe jen jako konkurenční zápas dílčích frakcí své a jedině své třídy.

Methody rozboru strany jako sociálního jevu věrně odrážejí konkrétní situaci i konkrétní poměr třídních sil v jednotlivých zemích: dokud buržoasie bojovala o uchopení politické moci, vytvářela i veliké teorie společenskovo-vědné a svoje analýsy stranictví podřazovala zásadním dějinně-filosofickým koncepcím — (že byly idealistické, je jiná otázka). Jakmile však buržoasie v některé zemi došla moci (nebo alespoň získala rozhodující podíl na ní), velmi rychle opouštěla tyto koncepce a přecházela k popisné analýze formální struktury stran i státních institucí. A také tento proces se odehrával v různých zemích různě: tak v Anglii a v USA, v zemích, kde z mnoha historických důvodů dělnická třída nevytvořila svoji masovou stranu s masovým vlivem a soustředila se hlavně na hospodářskou formu třídního boje, aby ještě ve svých masách nepoznala nedostatečnost této formy, a kde zároveň buržoasie začala budovat svou základnu v dobách, kdy ještě vnitřní trh nebyl ani zdaleka nasycen a tedy rozpory uvnitř buržoasie nebyly příliš ostré, takže buržoasie vystačila s pouhými dvěma stranami, se buržoasní theoretikové zabývají takřka výlučně popisem různých forem stranických organizací a ústav, aniž by se mnoho starali o theoretické zdůvodnění svých srovnávacích úvah, nedotýkajících se ani v nejmenším podstatných stránek, společenského obsahu věci, a zabývající se většinou praktickými organizačními opatřeními ve stranách i veřejných institucích, které slouží stranám k volebnímu vítězství a vítězné straně k upevnění její nadvlády, jako jsou na př. centralismus vedoucích orgánů, „caucusový systém“, „spoils system“, instituce „bossa“ či „lobby“;⁸⁶

různé možnosti koaliční, otázka oligarchie vůdčích jednotlivců⁸⁷ atd. V soupisu a popisu těchto různých organizačních forem a praktik přinesly tyto práce cenný materiál i hodnotné dílčí postřehy; zůstávají však pouze shrnutím faktického materiálu, jemuž chybí theoretické zpracování, a pro svůj formalismus, svoje nechápání třídní podmíněnosti a třídního obsahu sociálních jevů nepřínášejí nic vědecky cenného.

V Německu, kde buržoasie porazila feudalismus poměrně pozdě, kdy už byla sama diferencována v množství konkurujících si skupin a frakcí, kde se tedy vytvářely ne dvě hlavní buržoasní strany, nýbrž celá jejich řada a kde již v průběhu bojů buržoasie s feudály začala vystupovat dělnická třída se svými samostatnými politickými požadavky, nabývá obdobný formalismus v analýze sociálních jevů rovněž stále více půdy, ale doznívají v něm na jedné straně ještě silné ideje, jimiž buržoasie bojovala proti feudální nadvládě, a na druhé straně pod náparem silícího proletariátu a jeho idejí není možno pěstovat jednoduše onu formalistickou sociologii, ale je třeba její formalismus theoreticky zdůvodnit. Proto sociologické práce německé (a z podobných důvodů i francouzské a italské), stejně formalistické a skutečný společenský obsah sociálních jevů opomíjející jako práce anglické a americké, jsou doprovázeny důkladnými theoretickými rozbory, dokazujícími správnost a vědeckost tohoto sociologického formalismu, a vyzvedávající vedle toho organizaci německého státního života jako nejdokonalejší. Bývá to spojováno s ostrou kritikou parlamentarismu anglosaského, jemuž je vytýkáno, že svým masovým charakterem znásilňuje „život“, svobodu, individualitu; ve skutečném životě se však vytváří přirozený výběr na elitu, rozenou vůdcovskou vrstvu, která silou svého intelektu, své iniciativnosti a podnikavosti se stává dobrovolně uznávaným vůdcem široké masy, jenž v oddanosti svým vůdcům a v poslušnosti jejich příkazů oprávněně spatřuje záruku své šťastné budoucnosti. Tomuto přirozenému výběru brání systém „západní“ demokracie a vyvolává tím politický chaos, zatím co systém německý jakožto panství zodpovědných a kompetentních vůdců představuje organický pořádek. Ústředním problémem pro německou sociologii je tedy vytvoření kvalitní vrstvy vůdců — odtud ono neustálé zdůrazňování iracionálního charakteru vůdcovství i oligarchických tendencí ve stranách, odtud i Hasbachovo vyzvedávání charismatických, t. j. na vůdcovském principu založených stran atd. Otázky růstu vůdčích osobností a jejich organizačně strukturální podmínky ve výstavbě stran jsou přitom zpracovávány stejně formalisticky jako práce sociologů zemí „západních“. — Poněkud jiné postavení zaujímá v německé sociologii Max Weber, který německý „zdánlivý parlamentarismus“, jak býval nazýván, nijak neidealizuje, nýbrž jej naopak podrobuje ostré kritice. Ovšem jen proto, že Němci mohou podle jeho názoru jen tehdy zasáhnout do dějin, jestliže se stanou p a n s k ý m národem, a tím se nemohou stát jinak než ve skutečné demokracii, která to právě byla, co Angličany a Američany udělalo vůdčími národy novodobých dějin. Tedy názory zdánlivě zcela opačné, a přece se v nich obráží stejné základní zájmy německé buržoasie vilémovské doby: její choutky po imperialistické expansi, po novém rozdělení světa. Rozdíly jsou zde dány jen různým stanoviskem různých skupin, které se v zásadním programu shodují: jedna se domnívá, že doba světa tím, když bude napodobovat do té doby osvědčené formy státní organizace „velkých demokracií Západu“, druhá, že se jí to podaří jen vybičováním nacionalistických vášní pod vlivem iracionálního uctívání „vůdců“. Ústředním sociologickým problémem se právě proto — za nadvlády

formalistické metody, která nemohla být z důvodů výše naznačených odvržena, nýbrž naopak byla důsledně rozpracována — stává v obou směrech problém vytvoření nové vrstvy vůdců. A tak i německá sociologie — ať je to Max Weber nebo Alfred Weber, nebo Karl Mannheim, Gottfried Salomon, H. O. Ziegler, Wilhelm Hasbach a později Othmar Spann, Hans Freyer, Carl Schmitt nebo rasističtí sociologové — ukazuje, jakým je věrným odrazem základních potřeb kapitalistické třídy v tom kterém období a v tom kterém světovém poměru třídních a imperialistických sil.

V českých zemích, kde česká buržoasie dobývá politického vítězství ještě mnohem později a na mnohem již vyvinutějším stadiu rozvoje mezinárodního i domácího kapitalismu, kdy tedy vnitřní diferencovanost buržoasie je ještě větší než byla v Německu koncem 19. stol., kde tedy i početnost buržoasních stran je úměrně tomu větší a kde česká buržoasie vede i svůj národně konkurenční boj s buržoasi německou, byl sociologický formalismus, sám o sobě jako metoda vítaný, naprosto nedostatečný a muselo se mu dostat nejen theoretického zdůvodnění stroze vědeckého à la Max Weber, ale i ideového a ethického základu, prostě filosofie, aby byl působivý a přesvědčivý. Proto zde vidíme spojení sociologického formalismu s ethickou slupkou; ne prostě pouze rozbor stran, pouze otázky jejich struktury, problém vůdcovství ve stranách, stranický byrokratismus, psychologie stranických mas atd., nýbrž vedle toho strana jako záruka splnění demokratických ideálů. Proto je po straně zásadně požadováno, aby oprávněnost svého úsilí o dosažení moci dokazovala theoretickým programem: musí ukázat, že její požadavky a cíle vycházejí z nutnosti celonárodního života, že odpovídají morálním a právním normám a že tedy strana má vyšší cíl než pouze úzce „stranický“, že při nejmenším její dílčí zájmy jsou celospolečensky významné a slučitelné se zájmy celonárodními i všelidskými.⁸⁸ Ve spolupráci a v diskusi takových stran spočívá potom opravdová demokracie, která — na rozdíl od zřízení totalitního — přímo předpokládá rozdílnost v nazírání na jednotlivá řešení; v této rozdílnosti a tedy jistě nejednotnosti je jistě určitá slabost, určitá pomalost a nepružnost demokratické státní formy, ale snaha rozdíly vyrovnávat a dohodovat se o nich znamená na druhé straně velikou její sílu. Neboť je to projevem respektování každého jedince, projevem humanismu, a stupeň demokratismu pak ovšem závisí od lidí, od jejich mravní a názorové úrovně. V současné době nemáme ještě dostatek demokratických lidí; ale „demokracii dělají demokrati a lepší demokracii demokrati lepší“. Proto je problém demokracie především problém výchovy k demokracii, je to problém m r a v n í.⁸⁹ Dnes se nacházíme teprve ve stadiu přechodu ze společnosti privilegovaných jedinců do společnosti demokratické, ale tento přechod musí být dokonán; s pokrokem technickým musí nutně postupovat i zdokonalování jedince, jeho pokrok mravní a kulturní, a demokracie se musí politicky, hospodářsky i kulturně přerovnat v demokracii opravdu humanitní.

Tak asi zněly these vedoucích theoretiků české buržoasie, Masaryka a Beneše, a je to stále stejná metoda: východiskem s p o l e č e n s k ý c h jevů není společnost, nýbrž jednotlivý izolovaný abstraktní člověk; proto ne třídy a třídní boj jsou hnací silou společenského dění, nýbrž vývoj názorů a idejí, psychika člověka. Je to všechno formulováno velmi krásně a vznešeně, se stylistickým mistrovstvím, a je to velmi působivé, ale nic to ani theoreticky ani prakticky neřeší a je to — právě pro svoje idealistické východisko — vědecky zcela pochybené. Ale znamenitě to vyhovuje základním třídním potře-

bám české buržoasie a také všem jejím i speciálně maloburžoasním ilusím; ilusím té české maloburžoasie, která je pod tlakem ubíjející konkurence silnějších kapitalistů nespokojena se současným kapitalismem, která si uvědomuje jeho zlořády, která by tyto zlořády chtěla odstranit, ale přitom ponechat jejich zdroj, kapitalistický systém s jeho soukromým podnikáním, a která se současně strašlivě bojí třídního boje, hrozícího jí ztrátou jejího vlastnictví, v představách maloměšťáka základu lidské existence. A Masaryk i Beneš ukazují, že v demokracii dochází cestou výchovy, cestou mravního zdokonalování člověka ke zmírňování třídního boje, a demokracie že je k tomu nejlepším prostředkem, a tak se formální měšťácké demokracii, faktické diktatuře buržoasie, dostává vrcholného ethického posvěcení. Ale to právě česká buržoasie potřebovala, toto mistrovské zahalení její diktatury; v českých podmínkách bylo vyloučeno nerespektovat potřebu buržoasní demokracii, za Rakouska-Uherska v nejšířších masách tolik diskreditovanou, zamaskovat tak dokonale, aby nejen průměrný maloměšťák, ale i neuvědomělý proletář viděli v ní ideál dokonalého zřízení. A právě proto — na rozdíl od amerických a anglických theoretiků, kteří prostě popisují strukturu stran a ústav, aniž by se pouštěli do theoretických rozborů — Masaryk i Beneš kladou hlavní důraz nikoli na analýsu *f o r e m* demokracie, nýbrž na vypracování *t h e o r i e*, *f i l o s o f i e* demokracie, při čemž ovšem znají toliko jednu demokracii, *f o r m á l n í*, měšťáckou, a nemohouce pochopitelně tuto demokracii podložit racionálně, rozbořem skutečných *s p o l e č e n s k ý c h* podmínek, podkládají jí psychicky, citově — ale tím v srdcích maloměšťáka i neuvědomělého proletáře působivěji. Další český theoretik tohoto oboru, Jan Mertl, postupující metodami americko-německými, právě pro tyto metody v Československu neuspěl a jeho vliv nebyl ani v kruhu odborníků-sociologů významný; naproti tomu Masaryk a Beneš, protože tak dobře vyhověli objektivním potřebám české buržoasie, stali se jejími idoly a zasloužili se o její stát.

Po zkušenostech druhé světové války a její předhistorie, kdy tolik stoupla přitažlivost socialistických zřízení i komunistických idejí, visela ve vzduchu nutnost „českou“ theorii demokracie přizpůsobit novým podmínkám, a Beneš se již v průběhu války tohoto úkolu ujal. Dokazoval — a snažil se to vylíčit jako pokrok v lidském poznání a v demokratických řádech —, že *p o l i t i c k á* demokracie se musí přerodit v demokracii *s o c i á l n í* a *h o s p o d á ř s k o u*, při čemž ovšem přerodit se musí nejen demokratické instituce, ale i lidé v nich, a především lidé, mravně i politicky. Trvá na zásadě, že základem demokracie je systém ethický, zahrnující boj jako základní princip sociálního dění; boj ve společnosti ovšem jest, ale vedle toho je zde i zcela rovnocenný prvek spolupráce, diskuse, dohody, lásky, sociální sympatie, a vývoj musí spočívat právě v synthesi boje a spolupráce, v řešení společenských konfliktů nejen bojem, ale i rozumovými a humanitními prostředky. I vystupuje pro politiku sociální spravedlnosti, uskutečňovanou ovšem vývojovou cestou, po etapách, a nikoli diktaturou proletariátu, která je nedemokratická, protože zájem jedné skupiny povyšuje nad zájem celku a odmítá dohody s odlišnými názory. Stará demokracie se musí ovšem změnit, všude ve světě je pokrok, a myšlenka rovnosti lidí a tedy převahy společných, obecných zájmů nad zájmy individuálními, a tedy myšlenka socialistická, je myšlenka moderní, pokroková a mravní. Proto se demokracie musí socialisovat pomocí vědeckého hospodářského plánování, řízeného tak, aby obecný zájem nenarušoval ideály spravedlnosti, cestou výchovy, dohody a dorozumění. Demokratičnost je v sou-

časné době hluboce narušena, neboť psychologie politického stranictví, tak jak se vyvinula v kapitalistické společnosti, je svým zdůrazňováním stranických, a tedy skupinových, dílčích zájmů, byť to byly zájmy celé třídy, zjevem antidemokratickým již proto, že stranotvorným principem nemohou a v režimu svobody nesmí být jediné zájmy třídní. Vždyť mezi lidmi nejsou jen rozpory třídní, ale také ideologické, týkající se nejen otázek hospodářských, ale i otázek duchovní povahy, problémů kulturních, otázek vnější organizace společnosti atd., v nichž ve všech se mohou lišit i příslušníci stejné třídy. K přebujení stranických zájmů docházelo především proto, že strany, místo aby kontrolovaly vládu a správu, vládly vlastně samy; jednak tím, že delegovaly přímo do vlády své zástupce, jednak tím, že pronikaly do všech státních, správních, hospodářských, školských, kulturních atd. institucí a jednaly tam úzce stranickým způsobem; proto i parlament ztrácel svou původní funkci sňadovat různé zájmy a hledat obecné blaho, a stával se konglomerátem několika uzavřených stranických bloků, vedených často silně oligarchicky. Proto se, mají-li poměry ozdravět a socialisující demokracie se uskutečnit, musí strany vrátit k pouhé k o n t r o l e vlády a správy a nevládnout samy, neboť rozdělení tří státních mocí je podstatná zásada demokratické svobody, protože jediné ona je zárukou toho, že určitá skupina (nebo určitá třída! — pozn. G. R.) nezíská nadvládu a nebude diktovat ostatním. Proto je také v demokratické společnosti třeba nejméně dvou stran: jedné, která by vládě a správě pomáhala, druhé opoziční, která by se soustředila především na úkol kontroly a právě touto svou opoziční funkcí by byla zárukou politické svobody. Proto je hlavním úkolem socialisující demokracie z e s í l e n í státní moci v poměru k moci zákonodárné a v poměru k činnosti stran, což umožní jistou nezávislost vládních činitelů na běžných stranických bojích, a tedy jejich lepš, odbornější řízení resortů i celé země. Začít ovšem třeba „zlepšováním člověka jako lidského individua“, neboť to je základní předpoklad toho, aby se demokracie dnešní stala skutečnou demokracií humanitní.⁹⁰

Theoretická východiska ani metody Benešových úvah se tedy nezměnily, ale pod tlakem porážky fašismu, pod tlakem vítězného nástupu socialismu a vzedmuté vlny třídního uvědomění pracujících mas i jejich odhodlanosti řešit revoluční cestou otázky své budoucnosti, pod tlakem velké přitažlivosti Sovětského svazu i theorie a praxe marxismu-leninismu je příznávána nutnost dalekosáhlých změn hlavně v oblasti hospodářské, je raženo heslo „socialisující demokracie“ (tedy ne socialismu!), přestávají otevřené útoky na Sovětský svaz i marx-leninskou theorii, i když je tato kritisována, a hlavně se ještě více a důrazněji upozorňuje na mravní stránku a výchovu jednotlivcovu jako na jediný spolehlivý prostředek k dosažení socialismu. Těžiště problému je tak zase z roviny společenské přeloženo do roviny psychologie.

V klasičtých zemích kapitalismu a buržoasní demokracie došlo po druhé světové válce rovněž k jistým změnám v oblasti theorie demokracie. Ani tady neprošly události poslední doby beze změny na smýšlení širokých mas, a proto pouhé popisy struktur jednotlivých stran a ústav již nestačily. I tady bylo třeba sáhnout k filosofickému zdůvodnění buržoasní demokracie, tím spíše, že vedoucí buržoasie kapitalistického tábora, buržoasie severoamerická, již v průběhu války kladla základy pro uskutečnění své světovlády a po válce stále otevřeněji připravuje válečné tažení proti světu socialismu. To si vyžaduje také ideologické přípravy a proto theorie demokracie, jak je nyní rozpracována především v USA, slouží zároveň dvěma účelům: jednak přesvědčováním

širokých mas o dokonalosti demokracie amerického typu cestou obvyklých formálních rozborů různých ústav atd., a jednak přípravě nové agresivní války proti socialismu, zdůvodňované jako „obrana demokracie a demokratických svobod“. K tomuto účelu se ovšem „humanitní demokracie“ masarykovsko-benešovského typu absolutně nehodí a americká sociologie sáhla k jiným prostředkům: jde cestou širších společensko-vědních teorií, které vesměs, ať již to jsou různé odstíny sociálního darwinismu, neomalthusiánství, geopolitiky, technokracie či vlády managerů a v novější době „lidového kapitalismu“, slouží ke zdůvodnění výlučnosti a priority „amerického způsobu života“ resp. „americké rasy“ a — nemajíce s vědeckým poznáním společenského dění nic společného — zakrytě i nezakrytě slouží apologii kapitalismu a válečným přípravám. Je to obdobný proces, jako když v Německu byly studie Weberovy školy nahrazovány ve stále větším rozsahu a po nástupu Hitlera k moci i oficiálně rasismem a „národně-socialistickým světovým názorem“; tato obdoba je tak dokonalá, že dnešní americká „politická věda“ theoreticky popírá existenci aktivní a kladné „vůle lidu“, prohlašujíc lid za pasivní prvek, jehož úloha v politice je spíše negativní a který potřebuje být veden vůdci vynořivšími se „přirozeným výběrem“ (Brice).^{91a}

V československých podmínkách neměly ovšem tyto teorie žádné naděje na úspěch, který mohla buržoasii zaručit jediné teorie Benešova typu, právě pro svoje zastírání třídní podmíněnosti sociálních jevů. Všechno je buržoasní teorie ochotna přiznat, jenom ne existenci tříd jako základní, rozhodující diferenciaci společnosti, a jenom ne třídní boj jako základní pružinu vývoje třídních společností. A je to pochopitelné: kdyby buržoasní sociologie podle pravdy přiznala tyto skutečnosti, musela by i přiznat přechodnost kapitalistického panství i to, že za kapitalismu existuje vláda nikoliv „všeho lidu“, nýbrž právě buržoasie i že všechny parlamenty a ostatní státní instituce, daleky toho, aby vyjadřovaly vůli obecnou, slouží naopak prosazování a upevňování vůle vládnoucí buržoasie, a že tedy buržoasní demokracie má jasný třídní charakter a je ve skutečnosti diktaturou kapitalistů. Právě proto buržoasní sociologie nikdy neklade z á k l a d n í otázku při hodnocení každého společenského jevu, otázku po jeho třídním charakteru; právě proto se nikdy netáže, k o m u, k t e r é t ř í d ě určitá instituce slouží, která třída z ní má užitek; právě proto se omezuje na pouhé formální konstatování a pouhý formální rozbor sociálních skutečností. Buržoasní sociologie hovoří o „jednotné vůli lidu“, projevující se prostřednictvím stran majoritou v parlamentu, o rovných právech každého člověka a o jeho nezadatelných svobodách, které jediné „čistá“ demokracie zaručuje; ale ani stopy po otázce, jestli může jedinec svých formálních práv a svobod skutečně u ž í v a t, jestli je může realizovat, ani stopy po konstatování staré známé skutečnosti, že právo, které nemůže být uplatněno, učiněno právem, skutkem, není právem, nýbrž bezprávím. Bylo již řečeno, že člověk je v buržoasní demokracii dokonale svoboden a na roveň postaven každému druhému; má stejně jako druhý na př. svobodu mít vlastnictví, ale stejně tak vlastnictví nemít; je osvobozen od vlastnictví a právě v „osvobození“ bezprostředně pracujícího člověka od jeho výrobních nástrojů spočívá podstata kapitalistického vykořisťování námezdní práce. Buržoasní svobody jsou svobodami pro majetné, pro vlastníky; pro nemajetné, odkázané na „svobodný“ prodej svého jediného vlastnictví, své pracovní síly majetným, se soustavou buržoasních „svobod“ ukazuje být soustavou n e s v o b o d a b e z p r á v í, a mravní pathos n e t ř í d n ě chápaných svobod falsifikací skutečnosti, nepravdou

a opíatém, sloužícím objektivně k zachování té nejstrašlivější nemravnosti, vykořisťování člověka člověkem; morálka zde slouží amoralitě, skrytě sice, ale tím vydatněji. A buržoasní demokracie se všemi svými přívlastky, včetně „humanitní“, se ukazuje jako mistrovsky zastřená, skrytá forma diktatury buržoasní třídy.

Buržoasní theoretikové vystupují s fikcí o „jednotné vůli lidu“, jak vychází z parlamentního hlasování; ale tato představa je neudržitelnou fikcí proto, že v třídní společnosti není a nemůže být jednotné vůle lidu prostě proto, že lid není jednotný. Existují třídy, a z nich v každé vykořisťovatelské společnosti jsou v důsledku svého postavení ve společenském výrobním procesu nejméně dvě v nesmířitelném nepřátelském vztahu, a proto také jejich vůle není a nikdy nemůže být jednotná. K jednotné vůli lidu může společnost dospět jen tehdy, když v ní nejsou žádné nepřekonatelné rozpory, když nevyhnutelné spory se omezují pouze na spory uvnitř lidu spatžatého stejnými základními zájmy; ale ve společnosti třídně diferencované je otázkou opravdové demokratické většiny otázka, která třída tvoří většinu — a tou je vždy třída produktivně pracujících, dělníků, která, i když snad v některé zemi nemá absolutní většinu početní, objektivně bojuje za práva všech, i neproletářských pracujících proti společnému utiskovateli. Ale když o většině lidu hovoří buržoasní sociologové, nemyslí vůbec na toto skutečné, ob sah ov é rozdělení společnosti na — tak či onak — vykořisťovanou většinu a vykořisťující menšinu, nýbrž výlučně na většinu a menšinu, tak jak se vytvořila ve volbách a v jednotlivých parlamentárních jednáních. Zde prý dochází k vyrovnání protiv, zde se vytváří „jednotná vůle“, zde také většina, vládně-li pravý demokratický duch, respektuje vůli a práva menšiny. Historická zkušenost ovšem učí, že práva menšiny jsou — a to jen do jisté míry, podle síly většiny a podle toho, zda se tato „práva“ týkají omezených nebo celotřídních zájmů — respektována jedině pokud jde o opozici uvnitř vlastní třídy, a že menšina, t. j. ti, kteří jsou zastupováni menšinou poslanců, se nepodřizuje rozhodnutí většiny dobrovolně, nýbrž že je k poslušnosti donucována násilím, státní mocí, která je v rukou parlamentní sice většiny, ale faktické menšiny obyvatelstva.⁹¹ Většina, kterou mají na mysli buržoasní theoretikové i politici praktikové je vždy pouhou většinou politických stran, a buržoasní parlamentarismus může uspokojivě fungovat jedině tehdy, když se daří udržovat fikci o konečné harmonii zájmů a o vytváření „jednotné vůle“ národa v jeho sálech. Proto vrchol demokratického života spočívá v buržoasních demokraciích ve volbách, a v tom spočívá opět omezenost buržoasní demokracie, že demokratismus je v ní prakticky omezen na pouhé volby, na právo lidu v jistých obdobích vysílat do parlamentu lidi, kteří podle fráze lid zastupují a představují, aby ve skutečnosti pod fikcí všeobecné vůle uplatňovali vůli vládnoucí třídy a její zájmy proti zájmům lidu. Buržoasní demokracie vypracovala velké množství method a vybuodovala si rozsáhlou mašinerii, za jejichž pomocí dosahuje toho, že masy vykořisťovaných dávají — přes širokou volební svobodu a formální možnosti zcela svobodné volby — svůj mandát nikoliv zástupcům zájmů své třídy, nýbrž svým vlastním utlačovatelům. Buržoasie má ve svých rukou obrovské a velmi rozmanité prostředky hospodářské, politické i ideologické, jichž vydatně používá k tomu, aby klamala a oklamala lid, aby své buržoasní zájmy skrývala nebo vydávala za zájmy lidu nebo všelidské, a každé volby se odehrávají za ohromné přesily buržoasie, s jejímiž mocenskými a ideologickými prostředky i možnostmi hospodářského

nátlaku se revoluční proletariát kapitalistických zemí ani zdaleka nemůže měřit. Všechny instituce buržoasního státu slouží — zvláště v období voleb — nikoliv k tomu, aby vzdělávaly lid a informovaly jej, nýbrž k tomu, aby jej desinformovaly, a buržoasní politikové užívají ve své praxi často nejnehodnějších praktik, lži a podvodů.⁹²

Pro tuto vládnoucí buržoasí záměrně pěstovanou politickou neuvědomělost, pro tuto nesmírně ztíženou možnost pracujícího člověka, osvojit si pravdivé poznání jevu, o němž má ve volbách rozhodovat, převrací se f o r m á l n ě s v o b o d n é rozhodování ve f a k t i c k y n e s v o b o d n é, jelikož se děje proti vlastním zájmům voliče. Demokratický theoretik tady ovšem odpoví, že to pro princip demokracie není rozhodující, protože v demokracii je rozhodujícím to, že většina právo volit má, a je to věc jejich svobody, jak se rozhodnou. Že však tato odpověď není žádnou odpovědí, nýbrž vytačkou, je očividné. Přes obrovské možnosti ovlivňování lidu se však buržoasie svých vlastních demokratických vymožeností obává a horlivě se snaží formálně svobodné možnosti volby každého jednotlivce omezit nejrůznějšími faktickými, ústavně zakotvenými klausulemi, znemožňujícími řadě voličů především z řad nemajetných výkon volebního aktu; na př. v mnoha zemích buržoasní demokracie je volební právo vázáno na trvalý pobyt v jednom místě po delší dobu nebo na majetkový resp. daňový census, často vůbec nemají volební právo ženy nebo „barevní“ nebo celé některé kategorie obyvatelstva (zvláště vojáci), jindy je zase volební právo vázáno na kauci, na určitý stupeň vzdělání nebo na znalost ústavy či jazyka (zkouší vládní úředník!) atd.; zkrátka aktivní i pasivní volební účast je nejšířší mase voličů systematicky a co nejvíce ztěžována. A praktiky při sčítání hlasů a stanovení počtu mandátů jednotlivých stran, t. zv. volební matematika (na př. rozdělení volebních obvodů, sčítání „zbylých“ hlasů, sdružování stran pro zbytek hlasů nebo po provedených volbách, rušení poměrného zastoupení, znovuzavádění většinové volební soustavy atd., čímž je dosahováno toho, že ke zvolení jednoho poslance buržoasních stran je zapotřebí pouhého zlomku hlasů, nezbytných pro zvolení jednoho poslance dělnického, komunistického) jsou také systematicky a s velkým vynaložením důmyslu i píle vypracovány tak, aby volební vítězství buržoasních stran bylo v každém případě zajištěno a mandáty dělnické třídy při nejmenším zdaleka neodpovídaly její skutečné početní síle (o jejím významu pro společnost ani nemluvě).

Takové „omezovací klausule“ jsou vůbec typickým znakem buržoasních ústav. Každá buržoasní ústava na jedné straně prohlašuje, že poskytuje občanstvu nejdalekosáhlejší svobody, ale na druhé straně jedním dechem stanoví, že všech ústavních svobod a práv smí být užíváno jedině „v mezích zákona“. A různé zákony a prováděcí nařízení, které jsou buržoasní většinou odhlasovávány, stanoví obvykle takové „meze“ občanským svobodám, aby revoluční třída na jejich základě nemohla bojovat proti buržoasnímu panství.⁹³ A umožňuje to také, aby každá, třeba nepatrná parlamentní většina, dosažená jakoukoliv koalicí atp. mohla zcela „ústavní cestou“ a bez porušení ústavy odhlasovat „prováděcí“ zákony zcela se příčíci této ústavě a zcela likvidující značnou část nebo i všechny buržoasně-demokratické svobody. F o r m á l n í demokracie je však zachována a „čistí demokraté“ zde obvykle nevidí žádných závad; severoamerický „maccarthysmus“ je toho příznačným dokladem.

A jestliže organisovaná síla dělnické třídy a její uvědomění kloupe a buržoasie se cítí ohrožena ve svém politickém panství, stačí nedopuslit, aby revo-

luční dělnictvo dosáhlo přesvědčivého volebního vítězství; obvykle již dávno předtím, než by se dělnické revoluční strany jenom přibližovaly k „padesáti procentům“ v parlamentě, seskupí se buržoasie v jednotný blok a zachovávají často formálně demokratické instituce, odhazuje demokratickou formu řízení svého státu a přechází k otevřeně diktátorským formám vlády. Pravo-moce a váha parlamentu jsou oslabovány, parlament je takřka vyřazován z činnosti, a naproti tomu je posilována pravomoc i váha byrokratické exekutivy a zvláště mašinerie vojenské.

Ale není to jen strach buržoasie z dělnické třídy, co ji zavádí na tyto cesty fašismu. Nástup epochy imperialismu, vzrůstající moc finančního kapitálu a rozvoj mamutích monopolů, které nelítostně vyřadily drobnější konkurenci a přenesly konkurenční zápas na vyšší úroveň mezi obrovité kapitalistické kolosy, měly za následek nechuť velké buržoasie k dohadování se se slabšími kapitalistickými partnery, podněcovaly ji k energickému prosazování jejich a jen jejich zájmů, a projevovaly se politicky jako stále větší sklon k neomezené vládě monopolistických skupin, které v důsledku své mohutné hospodářské posice dovedly také prosadit do vlád své lidi nebo vytvářely přímo personální unie svých představenstev a vlád. Jestliže za liberalistického období volné konkurence byl příslušným a odpovídajícím politickým výrazem tehdejšího kapitalismu demokratický parlamentarismus, odpovídá panství monopolů v hospodářství všestranná reakce v politice. Proto jsme v imperialistickém období svědky toho, jak i buržoasní demokratické svobody jsou stále více odbourávány, jak všechny demokratické organizace jsou pronásledovány a jak vládné režim zvláště násilí. Parlamenty ztrácejí stále více své moci, státní moc se soustřeďuje stále častěji v rukou kapitalistických magnátů a různých dobrodruhů, jejichž výkon moci se vymyká každé kontrole občanstva. Dochází k centralisaci a militarisaci celého státního aparátu a buržoasní demokracie se stále otevřeněji ukazuje být tím, čím vskutku jest: diktaturou kapitalistické třídy.

Buržoasie pochopitelně neuzívá jen jednu formu své diktatury, ale střídá je podle okolností, podle svého vlastního vývoje, podle historických tradic své země a podle konkrétního poměru třídních sil. Užívá tak i ústavní monarchie, i buržoasně-demokratické republiky, i otevřené své diktatury, fašismu. Všechno to jsou jen různé formy jejího politického panství, všechny procházejí zase svým určitým vývojem, ale ani přechod jedné formy v druhou neznamená, že by zde docházelo k zásadní změně jejich společenského, třídního obsahu. S parlamentem nebo bez parlamentu, království nebo republika nebo fašistická hrůzovláda — vždy je to diktatura vykořisťovatelské třídy, jenom pokaždé v poněkud jiném odění. „Nejde tu o instituce, ale o to, politiku které třídy tyto instituce provádí.“⁹⁴

Jednou ze zvláštností diktatury buržoasie je ta skutečnost, že obvykle se snaží nevládnout otevřeně, nezahaleně diktátorsky, a to má ovšem svoje dobré a pádné důvody. Kapitalismus nutně potřebuje ke své výrobě značné kádry vysoce kvalifikovaných a vyškolených dělníků s poměrně značnými odborně technickými znalostmi, což předpokládá i jistou všeobecně vzdělanostní úroveň. Kapitalismus je tedy nucen — a patří to k vnitřní dialektice jeho vývoje — zvyšovat, i když jen do jisté míry a pro omezený počet lidí, kulturní úroveň mas, a to tím více, na čím vyšším stupni vývoje se sám nachází. Zvyšuje ji jistě jednostranně, především její technickou stránku, ale přece jen ji zvyšuje, a nemůže pak lidem, jejichž kulturní úroveň zvýšil, zcela odpirat účast na

veřejném životě a na spolurozhodování ve státě. A zastupitelské zřízení parlamentní, jak se historicky vyvinulo z boje buržoasie s feudalismem, se buržoasii znamenitě hodí k předstírání, že v něm zástupci všech „vrstev“ a tedy i lidu skutečně rozhodují o věcech týkajících se společnosti i důležitých pro lid, a že v něm mohou rozhodovat v zájmu lidu. Ale buržoasie si dovedla již od prvních dnů své vlády zajistit, aby parlament nepředstavoval a nemohl představovat vůli lidu, hlavně oddělením tří státních mocí, omezením činnosti parlamentu na pouhou kontrolu exekutivy. Že tato kontrola exekutivy parlamentem je čistě formální a neúspěšná, pokud parlament nemá faktických prostředků, jak svoje právo kontroly účinně realizovat, t. j. jak prakticky prosadit svoje závěry o činnosti moci výkonné — tato otázka před formalistickou sociologií nestojí; jde o to, vzbudit v masách iluze, že pomocí parlamentu mohou vládu skutečně kontrolovat. Jestliže kdysi teorie tří mocí sloužila revolučním potřebám a byla používána k pronikání buržoasie do státního aparátu feudálních států, slouží tato teorie dnes výlučně praktickému omezování a n í demokratismu, aby buržoasie měla volnost jednání, slouží vyřazování pracujících z rozhodování o činnosti exekutivy. Ve skutečnosti nejsou v žádném státu tři různé státní moci, ale pouze jedna jediná, a to moc vládnoucí třídy, té třídy, která, majíc politické panství, si vybuodovala svůj státní aparát na ochranu svých zájmů. A dějiny buržoasních parlamentů jsou dějinami vyřazování parlamentů ze skutečného rozhodování o všech důležitějších státních věcech; ale nejen základní záležitosti hospodářské, na nichž závisí osudy konec všech občanů, jsou projednávány a je o nich rozhodováno na bursách a v bankách, při čemž parlament je ponecháván zcela stranou a stavěn nanejvýš před „hotovou věc“, ale i o otázkách čistě politické povahy, a právě o těch nejzávažnějších, jako jsou otázky války a míru nebo dokonce samé existence státu a jeho suverenity ještě žádný buržoasní parlament doopravdy nerozhodoval, jak nejlépe dokazuje r. 1938 v Československu.

Parlamentní zřízení bylo od svého prvopočátku nástrojem v rukou vládnoucí třídy, v období rozvinutého imperialismu často i v rukou jedné její skupiny, a parlament tedy prostředkem třídního boje buržoasie, namířeným proti dělnické třídě. Znamená to, že dělnická třída má mít k buržoasnímu parlamentu zcela negativní postoj? Naprosto nikoliv; proletariátu nemůže a nesmí být lhostejno, v jakých podmínkách bojuje svůj boj proti kapitalistickému vykořisťování, a podmínky parlamentárního zřízení mu k jeho boji dávají nesporně výhodnější předpoklady než jakákoliv jiná forma diktatury buržoasie.⁹⁵ Proto dělnická třída již od svých prvních vystoupení jako samostatná politická síla usilovala o svoje zastoupení i v buržoasním parlamentu, nehledě na jeho třídní charakter, a vybojování všeobecného hlasovacího práva zásluhou především organizovaného úsilí dělnictva bylo historicky obrovským pokrokem. Příchod dělnických zástupců do parlamentu sice p o d s t a t u parlamentu nikterak nezměnil, ale přece jen znamenal důležitou změnu: jestliže byl dříve parlament ve svém celku nástrojem třídního boje buržoasie proti silám feudálním a jejich přežitkům, znamenal příchod dělnických poslanců, že dovnitř parlamentu samého se dostal n o v ý třídní boj, který se sice v praktickém životě již dávno odehrával, ale na půdě parlamentu se dosud jako otevřená srážka dvou tříd nijak neprojevil. Dělnická třída byla si ve své neuvědomělejší části velmi dobře vědoma toho, že o svých základních třídních zájmech v buržoasním parlamentu rozhodovat nemůže, protože měšťácký parlament je politickým výrazem kapitalistické

základny a jejích potřeb. Ale přesto může dělnictvo buržoasního parlamentu využívat k hájení aspoň některých svých zájmů, a hlavně: může jej využívat jako znamenitého fora k předkládání svých požadavků, k hlásání svých politických cílů, k objasňování vědeckého učení marxismu-leninismu, k propagandě a k agitaci pro svůj program před celým národem, i před takovými jeho vrstvami, k nimž by se jinak — pro nedostatečné prostředky, jimiž proletariát za kapitalismu disponuje — hlas revolučního dělnictva nedostal. Cílevědomé využívání těchto možností je jedním z úkolů proletářské revoluční strany, která jakožto strana celkových zájmů celé třídy, bojující proti celé třídě nepřátelské, nikoliv jako strana dílčích zájmů některé z částí proletariátu, vyžaduje — právě proto, aby celkové zájmy třídy byly důsledně zastávány — od svých zástupců v parlamentě železnou disciplinou, a proto uskutečňuje i jejich stálou kontrolu. Proletářská strana dosáhla těmito prostředky tak velikých úspěchů, že i buržoasní strany začaly tyto formy práce napodobovat, a tak hlavně vlivem toho, že přímo do lůna parlamentu byl vnesen přímý třídní boj, došlo ke vzniku politických stran, tak jak dnes v buržoasních zemích existují. Poslanec přestal být zástupcem určitého teritoria, aby se stal zástupcem především své strany, která ovšem zase vyjadřuje zájmy určité třídy nebo — v buržoasní třídě — určité její třídní frakce.

Proletariát tedy v parlamentu získává nový prostředek, jak přijít do styku s masami, jak jim sdělit své názory, a všeobecné volební právo mu umožňuje periodicky spočítat své síly a zjistit přibližně přesně své posice v masách i sílu svých odpůrců; růstem svých hlasů pak vzbuzuje u dělníků růst jejich sebevědomí, vědomí jistoty konečného vítězství, a u svých nepřátel ovšem hrůzu a strach.⁹⁶ A tak parlamentarismus napomáhá růstu třídního uvědomění pracujících mas, a čím demokratičtější jsou jeho instituce a řády, tím snadněji — právě na praxi buržoasního parlamentu — prohlédávají masy jeho podstatu, ztrácejí své iluze o něm, učí se správně poznávat charakter jednotlivých stran, seznávají pravdu společenského života. Jestliže buržoasní politikové a theoretikové stále hlásají, že buržoasní parlamentarismus se svým rovným hlasovacím právem i právem zúčastnit se veřejných záležitostí ruší třídní rozdělení, poznávají masy právě tím, čím více se zúčastňují praktického života tohoto parlamentu, nesprávnost a nesmyslnost těchto představ. Hospodářské a sociální rozdíly nejen že se parlamentarismem neodstraňují, ale docházejí v něm naopak svého zřetelného výrazu a čím jsou s rozvojem kapitalismu ostřejší, tím ostřejší se stávají i srážky tříd na půdě parlamentu. Přitom masy, naučivše se již jednou politickému životu, žádají stále větší demokratisaci celého společenského života; stále důraznější požadavek všeobecného hlasovacího práva se stává přímo měřítkem politické vyspělosti dělnické třídy.⁹⁷ Buržoasie si za ostřejší tlaku pracujících mas často vykupuje další setrvávání svého řádu dalekosáhlými ústupky; dávno si uvědomila, že ústupky na poli hospodářském (zavedení osmihodinové pracovní doby, ochrana práce, jisté splnění mzdových požadavků atd.) i na poli formální demokracie (všeobecné hlasovací právo, hlasovací právo pro ženy atd.) se nedotýkají její třídní nadvlády a že se v dobách radikalisace mas může ústupky v těchto oblastech zachránit. Ale další praxe i tady ukazuje, že vykořisťování těmito ústupky buržoasie odstraněno není, a tak se buržoasie sama před pracujícími masami odhaluje jako jejich úhlavní nepřítel. Její ústupky, vždy vybojované proletariátem a nikdy nedávané bez naléhavé nutnosti, mají svoje hranice; důslednou demokratisaci buržoasní parlamentní stát není schopen provést, neboť by tím popřel sám

sebe ve své podstatě jakožto diktatura buržoasie. A proto měšťácký demokraticismus nejen nevede ke smíření tříd a k odstranění sociálního útisku, ale naopak k zostřování třídního boje a k jeho násilnému řešení cestou revolučního boje dělnické třídy o dosažení politické moci,⁹⁸ a všechny these sociálně-demokratických vůdců a theoretiků o možnostech klidného přechodu od kapitalismu do socialismu cestou důsledného parlamentarismu, každý reformismus a revisionismus představují objektivně jen pomoc buržoasnímu vykořisťování a zradu na zájmech dělnické třídy.⁹⁹

Proletariát si na základě svých praktických zkušeností z buržoasního parlamentarismu stále více uvědomoval starý theoretický poznatek, že demokratičnost se neměří formálními institucemi, a že skutečná svoboda a rovnoprávnost spočívají v nastolení f a k t i c k é rovnoprávnosti, t. j. v rovnoprávnosti v základních podmínkách společenského života, t. j. ve společenském vlastnictví výrobních prostředků. Jedině zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků přinese pracujícím osvobození od vykořisťování a tedy převážně většině obyvatelstva svobody nikoliv pouze f o r m á l n í, ale skutečné a zásadní. A učinit tato rozhodná opatření v ekonomice a ve společenských vztazích může proletariát ovšem jen tehdy, opírá-li se a využívá-li k tomu svoji organisovanou moc, čili když se uchopí politického panství. Základní otázkou se tedy ukazuje otázka m o c i, a moc proletariátu musí být, tak jako politická moc každé jiné třídy ve třídní společnosti, zaměřena především proti nepřátelům třídy na poli politickém, hospodářském i ideologickém. Proto se může politická moc proletariátu ustavit jedině jako diktatura proletariátu, a proletariát tuto skutečnost nikterak nezastírá, nýbrž ji otevřeně proklamuje, věda, že diktatura proletariátu je p r o m a s y neskonale větší svobodou a demokracií, než nejdemokratičtější republika měšťáctva.

Především proto, že výsledky dělníkovy práce patří za diktatury proletariátu — ať je její detailní forma jakákoliv — nikoliv sice jednotlivému, bezprostředně na výrobku pracujícímu dělníkovi, ale celku pracujících m a s y, jejímž je příslušníkem, a jsou používány výlučně, třeba s chybami a omyly, ale přesto výlučně ke stálému zlepšování — a ovšem i k maximálnímu zabezpečení proti všem útokům třídních nepřátel — hmotné a kulturní úrovně všech pracujících, a tedy i každého jednotlivého dělníka. Výrobek dělníkův i práce všech ekonomicky neproduktivních, ale pro společnost nezbytné činnosti vykonávajících pracujících zde slouží přímo i nepřímo těmto pracujícím, neboť soukromé vlastnictví výrobních prostředků bylo odstraněno; to je ovšem nesporný a radikální zásah do „svobody“ podnikatele a biologicky, egoisticky chápaného člověka-živočicha, ale je to stejně tak nesporný zásah ve prospěch s v o b o d y l i d u. Protože jedině na tomto základě se pracující masy stávají pány veškerého společenského bohatství, učí se stále dokonaleji ovládat přírodu ve prospěch společnosti a získávají tak ve stále vzrůstající míře možnosti rozvoje svých neživočišných, svých l i d s k ý c h vlastností.

Podstata demokracie nespočívá v jejích průvodních, formálních znacích, v počtu politických stran atd. To všechno jsou znaky zcela vedlejší, i když v konkrétní situaci mají pro praktický osvobozenecský boj proletariátu svůj veliký význam; ale hlavním znakem demokracie je, zda politika vlády odpovídá zájmům lidových mas či nikoliv. A odpověď na tuto velmi praktickou otázku nepřináší nikdy pouhé theoretisování, nýbrž především společenská praxe: Je v zájmu lidu všech zemí udržení míru nebo není? Je zákaz pokusů

s vodíkovými pumami a všeobecné odzbrojení v zájmu lidu celého světa či není? Bylo přepadení Egypta za suezské krise v zájmu britského a francouzského lidu či nebylo? Je vyzbrojování západoněmecké armády atomovými zbraněmi v zájmu německého lidu či nikoliv? Je vměšování se do vnitřních záležitostí cizí země v zájmu amerického lidu či není? Je v zájmu lidu „politika síly“ nebo politika mírového soužití a vzájemných hospodářských styků podle zásady „rovný s rovným“ a oboustranných výhod?

Jedině tam, kde jsou sledovány a realizovány základní zájmy lidu a kde je — v nerozlučné souvislosti — výsledků práce národa používáno ve prospěch národa, lze mluvit o skutečné demokracii. A tam, v zemích socialistického tábora, jsou také prakticky uskutečňovány vskutku demokratické formy vládnutí, t. j. takové formy, jimiž je zaručeno, že politika země bude skutečně odpovídat objektivním zájmům pracujících mas a že stupeň reálné a trvalé účasti těchto mas na řízení správy i vlády země se bude stále zvyšovat. Základním rysem demokracie není tedy vůbec množství stran, které ostatně může existovat pouze tehdy, když vládnoucí třída je vnitřně rozpolcena na řadu konkurujících si a svářících se frakcí a frakcíček (což naprosto nevylučuje jejich sjednocení tváří v tvář společnému nepříteli), ani existence nejméně dvou stran, kterážto forma bývá buržoasními theoretiky dokazována jakožto demokracie nejdokonalejší. Mnohostran znamená totiž nežádoucí přerorganisanost a příliš velikou rozříštěnost veřejného života se všemi neblahými důsledky: tak v zemích s mnoha stranami často chybí zákonům jednotlitost, bezmezernost a určitost, neboť vycházejí z kompromisů mezi příliš velkým počtem stran; stupňují se iracionální vlivy, působící na život stran, zvláště ve volebním období, jako je nepřiměřené vzrušení vášní a bohatší možnosti klamání voličů, dále větší možnosti korupce, nespoutaná honba za úřady, dosažitelnými stranickou protekcí atd., atd.¹⁰⁰ A jedna jediná strana zase znemožňuje demokratismus, neboť by snadno mohlo dojít k prosazování zájmů úzce stranických nebo vlivem oligarchie vůdců dokonce úzce osobních, i když by to bylo maskováno snahou o „národní jednotu“; šlo by zde prostě o „demokraticky nepřipustné“ povyšování částečných zřetelů nad zřetele obecné; je přitom příznačné, že jako příklad se tady obvykle uvádí nedostatek ochrany soukromého podnikání a soukromého vlastnictví. Vede-li tedy nadměrný počet stran k nežádoucím jevům, vedlo by jejich „sjednocení“ v jedinou stranu „k politické smrti demokratických občanů“ a k jejich útisku režimem diktátorským.

Stát demokratický potřebuje prý proto nutně nejméně dvou stran, aby tak strana právě vládnoucí měla ve straně druhé protiváhu a zdravou kritiku a pro fungování demokracie nezbytný korektiv. Míra demokracie může být velká jediné tam, kde jsou dvě strany; bez organizované opozice není výměny názorů a tedy ani demokracie.¹⁰¹ Stranotvorným prvkem zde proto není nějaká zásadní rozdílnost programů, nýbrž funkce obou stran ve společnosti: jedna vládne a druhá její vládu kontroluje a kritizuje svou opozicí. Vnitřním tmelem jednotlivých těchto stran tedy není nějaká speciální stranická ideologie, nýbrž spíše jakási spleť rozmanitých osobních a skupinových zájmů. mezi nimiž zájmy hospodářské značně převažují; strany tohoto typu bývají tedy i vnitřně značně diferencovány a nelišíce se celkem od sebe, představují jakousi všehočuh buržoasních zájmů.

Jako typické strany tohoto druhu jsou ovšem uváděny strany britské a americké a zcela protihistoricky se tady přehlíží skutečnost, že obě velké

strany v obou těchto zemích vůbec nevznikly ze zásadních důvodů nutné opozice v demokracii, nýbrž jako všechny ostatní strany z velmi praktických zájmů konec konců ekonomické povahy: tak v USA dnešní Democratic Party vznikla z „antifederalistů“ vedených Jeffersonem, kteří poč. 19. stol. obhajovali proti „federalistům“, jejichž představitelem byl Hamilton, co možná největší samostatnost jednotlivých států a zájmy zemědělců a obchodníků, a v jejich intencích usilovali o volný dovoz veškerého průmyslového zboží, a byli tedy typickou a jasně zájmovou stranou maloburžoasiie, a proto také v severních státech relativně nepokrokovější (ačkoliv k nim patřili pro jejich antifederalismus a tedy zdůrazňování lokálních zájmů i jižní otrokáři, což jenom dokumentuje ekonomický, zájmový charakter této maloburžoasní strany).

Republican Party se pak organizačně stmelila v dobách, kdy se otázka otroctví stávala ožehavou, a stavěla se proti otroctví, jsouc svým zásadním federalismem a úsilím o vysoká cla jasnou reprezentantkou zájmů tehdejšího velkého průmyslu. V Anglii se pak strana konservativní vyvinula z toryů a navazujíc na jejich posice, byla ve svých počátcích stranou velkých pozemkových vlastníků, zatím co liberálové, navazující na whigy, zastupovali neméně jednoznačně zájmy průmyslového velkokapitálu. Nikde zde, v procesu vytváření se těchto dvou stran v obou zemích, není ani stopy po tom, že by k jejich vzniku a rozlišení došlo z potřeby „vládců věrných“ opozice, a jejich zájmový charakter vystupuje zato zcela nezahaleně. Buržoasní teoretikové, i když tyto zájmové momenty přiznávají, však zcela v duchu své sociologické metody tvrdí, že vznik těchto stran nelze redukovat pouze na ně, a že dvoustranný systém je vedle prvku historického vytvářen ještě řadou jiných prvků, jako jsou psychické vlastnosti (flegmatický charakter Anglosasů, který je zase odvozován z přírodních podmínek, především z klimatu), anglický tradicionalismus nebo zase naopak naprostý nedostatek tradic společenského soužití v Novém světě, relativní homogenita národností a náboženská a ve Státech svého času i sociální atd., atp. A z celého souboru těchto podmínek, z nichž žádnou prý nemůžeme označit jako základně prvotní, se vytvořil systém dvou stran, plně již ve svých počátcích bezděčně funkci demokratického vyrovnávání různých sil. A tato funkce mu zůstává dodnes, jsouc nyní již poznána a uvědoměna a tedy i cílevědomě rozvíjena. Ale i buržoasní teoretikové jsou přitom nuceni přiznávat, že nikde nevládne tolik poklesků proti duchu „čisté“ demokracie, že nikde nejsou občanská práva tak často a tak krutě šlapána, ani sociální nespravedlnost není tak drastická jako právě v klasických zemích dvoustranného systému;¹⁰³ je to ovšem vysvětlováno nedokonalostí lidské povahy, která dosud nedospěla k plnému pochopení demokracie, ale která — ač to v této souvislosti zní velmi podivně — může být vychována nejlépe dvoustranným demokratickým systémem. Kruh se uzavřel a vysvětleno nebylo zhora nic. Ale sociální účel teorie byl splněn: lidu bylo objasněno, že dokonalejšího režimu nad buržoasní demokracií není, její diktátorský charakter byl zahalen existencí „oposiční“ strany, a každá diktatura, tedy i diktatura proletariátu, byla ukázána jako režim jednostranný a tedy lidským svobodám nepřátelský. Quod erat demonstrandum.

Je ovšem nesporné, že původní zájmy, které rozdělily dvě velké strany v anglosaských zemích, jsou dnes již dávno historicky překonány, a je také jasné, že dvoustranný systém dnes již ztratil svoje hlavní příčiny v různých zájmových zřetelích, i když tyto zde stále existují a působí; ale to všechno

ještě neznamená, že by jeho dnešní příčinou byla hlavně potřeba opoziční strany v demokratickém systému. Hlavní důvod jeho dnešní existence je ten, že nejlépe ze všech forem diktatury buržoasie umožňuje zastírat její faktický diktátorský charakter formou velmi působivou a pro široké masy snadno pochopitelnou. Využívá všech ilusí o demokratických svobodách a pod jejich záštitou pranýřuje hlavně diktaturu proletariátu jako režim nedemokratický a nesvobodný. Měšťákovi a maloměšťákovi je ovšem nepochopitelné — a v tomto smyslu je většina buržoasních sociologů subjektivně poctivá — že by režim jedné strany mohl být demokratický. Jsou zcela v područí systému kapitalistických výrobních vztahů, které vyvolávají a upevňují v lidech egoistickou, individualistickou psychologii a navzájem je od sebe oddělují. A proto nemohou pochopit, že ze stejných důvodů, které v kapitalistickém zřízení lidí od sebe oddělují, jsou pracující lidé vzájemně stmelováni a vázáni v jednotu, z níž jejich praktická zkušenost dělá jednotu nerozbornou. Tato jednotu není ani žádnou fikcí ani subjektivním přáním funkcionářů dělnické revoluční strany nebo marxistických theoretiků, ale objektivní skutečností, která má svoje solidní ekonomické kořeny v tom, že dělnická třída usiluje o likvidaci kapitalistické třídy a o budování socialismu, což se stále většímu počtu pracujících ve světovém měřítku jeví jako jejich nejvlastnější zájem. V tomto boji za vlastní zájem se postupně všichni pracující sjednocují a bylo by tedy zcela absurdní, kdyby pracující stejných základních zájmů měli vytvářet množství samostatných stran a bojovat mezi sebou, neboť z toho by mohli mít užitek jedině nepřátelé pracujících, jedině vykořisťovatelé všech stupňů a odstínů a jejich služebníci. Proto dochází v zemích kapitalistických ke stále pevnějšímu svazku všech pracujících v jednotných a lidových frontách boje proti kapitalistickému vykořisťování, za národní nezávislost a za udržení míru, a proto v zemích socialistického tábora i nekomunistické strany podporují program Národních front, vedený komunistickými stranami, jejichž vedoucí úlohu plně uznávají. Zájmy dělnické třídy nejsou totiž v hlavním, zásadním v ničem rozdílné od základních zájmů všech pracujících, a proto i komunistické strany, řídící stát osvobozený od vykořisťovatelů, řídí jej v zájmu všech pracujících, takže neproletářské strany, pokud v přechodném období od kapitalismu k socialismu z historických důvodů v některé zemi socialistického tábora ještě existují, u vědomí svého společného zájmu s dělnictvem v tom hlavním program a linii komunistických stran plně uznávají a bezvýhradně jej podporují.

Socialistická demokracie se tedy cílevědomě opírá o svazek dělníků a neproletářských pracujících, a v tomto svazku je objektivně ztělesněna taková jednota a síla, o jaké se žádnému přirozenoprávnímu theoretikovi ani nezdálo; a právě tato faktická jednota lidu (která ovšem nezabírá každého jednotlivce — ale tady jde, jako vždy ve společnosti, o společenský průměr) je vyjádřena existencí jedné jediné strany jako strany neomezeně a bez dělení se s jinými stranami vládnoucí. A jedním z hlavních úkolů takové strany je právě překlenout dílčí zájmy jednotlivých částí revoluční třídy a nedělnických mas, aby tak stále vítězila třídní zájem celku pracujících. Že to v praxi není vždy nejsnadnější a že zde mnoho záleží na správném uplatňování vedoucí úlohy komunistických stran, je známo ze zkušenosti. Ale právě ve světle těchto zkušeností se ukazuje, že komunistické strany jsou stranami nového typu, zcela odlišné od stran buržoasních, a to nejen svým třídním charakterem, ale celou svou strukturou i methodami své práce: nejenže nezastupují žádné dílčí zájmy

nějaké užší třídní skupiny, a nejenže nezastupují zájmy jen celé jedné veliké třídy, ale že zastupují zájmy v š e c h pracujících a proto konec konců objektivně i zájmy celého lidstva. A proto nejsou jen stranami honícími se za voliči, ale jdou důsledně — i přes okamžité odlivy revolučních vln — za svým cílem osvobození pracujících, a proto také žádají od svých členů, aby nejen souhlasili s programem a patlali příspěvky, ale aby byli aktivně komunisticky činní pod vedením základní organisace strany, řízené zase v systému demokratického centralismu vyššími orgány strany, a ukládají jim tak nikoliv práva ani jim neslibují místa a prebendy, ale povinnosti dobrovolného, přísně disciplinovaného bojovníka za nový společenský řád, povinnosti, které se v dějinách přechoť často dotýkaly a stále ještě dotýkají i samého obětování života.

A takováto strana — jejíž dokonalost ovšem není hotově dána, nýbrž je stálým úkolem všech komunistů — je vedoucí silou diktatury proletariátu, v níž, protože je výrazem jednoty pracujících mas, naprosto není zapotřebí a ani není místa pro žádnou stranu „oposičnickou“. Protože jakákoliv „oposičnická“ strana by tady mohla být toliko stranou nikoliv pro-dělnickou, a tedy anti-dělnickou, protilidovou, a tedy stranou buržoasní, stranou vykořisťovatelů, i kdyby si říkala „dělnická“; „dělnické rady“ za kontrarevolučního puče v Maďarsku na podzim 1956 dostatečně jasně ukázaly, jaký třídní i lidský charakter by taková „oposičnická“ strana za diktatury proletariátu jedině mohla mít. A proto státně organisovaná moc proletariátu nikdy takovou „oposičnickou“ stranu nepřipustí a v zájmu budoucnosti lidstva nesmí připustit, tak jako buržoasie po své revoluci nepřipustila žádnou stranu feudální a byla si tehdy dobře vědoma toho, že je to opatření demokratické.

Je proto zcela směšné, jestliže buržoasní sociologie konstruuje nějaké rovnítko nebo dokonce totožnost mezi diktaturou fašistickou a diktaturou proletariátu; činí tak z českých theoretiků zvláště Ed. Beneš, dokonce ještě po 2. světové válce.¹⁰⁴ Je to zase starý známý formalismus, který nechce vidět společenský obsah, třídní charakter společenských řádů a který jde tak daleko, že nejbezuzdněji individualistické panství monopolistické buržoasie, soustředěné v mizivě malém počtu rukou bez jakékoliv účasti a kontroly mas, s veškerou jeho zvláštní hierarchicky odstupňovaných vůdců a podvůdců nazývá podle nacionalistické a rasistické masky, kterou na sebe bere k oklamání lidu — kolektivismem, a činí se tak spoluodpovědným za toto klamání lidu. Je vůbec příznačné, že Beneš, který kdysi, za rakousko-uherské monarchie a za 1. čs. republiky vyzvedával systém stranictví jako jedinou záruku demokracie a vládu stran jako výraz občanských svobod, hlásá v době, kdy mocensky nastupovala strana nového typu, strana dělnické třídy, uskutečňující v praxi nejširší účast lidu na vládě, antidemokratickosti stranictví¹⁰⁵ jako zásadu a z toho vyvozuje, že strany ani ovšem žádná strana nesmí nikdy vládnout, nýbrž že moderní demokracie vyžaduje pro svoji složitost především vládu odborníků, a moc výkonná že musí být proto zesílena. Co to jiného znamená než snahu po ustavení „úřednické“ vlády odborníků (kterých tehdy přirozeně buržoasie měla daleko více a kvalifikovanějších než dělnictvo), a tedy zachování starého buržoasního státního aparátu? Aby zdůvodnil tyto svoje požadavky, odvolává se Beneš znovu a znovu na teorii rozdělení státních mocí, znovu a znovu podává zcela falešný výklad společenské třídy a vyzvedává individualismus a „ethický základ demokracie“ horuje pro omezení činnosti stran na přípravu voleb a řízení činnosti zákonodárné, k čemuž je ovšem bezpodmínečně nutno nejméně dvou stran, aby se opozice mohla

svobodně projevit. Třídní charakter a buržoasní posice Benešovy jsou tady zřetelné i skutečnost, že místo dovedení třídního boje do konce usiluje o „hašení“ třídního boje, což v konkrétní situaci znamenalo přes zdůrazňovanou „nadtrídnost“ jednoznačnou podporu třídy kapitalistické; Beneš zde, tak jako vždycky, vystupuje jako objektivní nepřítel socialismu, i když se pod tlakem nutnosti velmi přizpůsobivě staví do pózy socialisty, ovšem socialisty „demokratického“, „nedogmatického“, „čistého“, „ethického“ — prostě protidělnického. (Jeho „nedogmaticčnost“ má samozřejmě zcela jiný třídní obsah než boj proti dogmatismu, vedený od prvopočátků marxismem-leninismem, a znamená u něho boj proti marxismu v celku, proti jeho vědeckým zásadám; obdobně to platí o ethice atd.)

Již sám protiklad demokracie a diktatury je vědecky zcela neudržitelný, protože každý stát je diktaturou a demokracie je jistá forma státu. Jakákoliv demokracie je vždy demokracií pro třídu vládnoucí a diktaturou vůči třídě resp. třídám utiskovaným, a právě diktatura proletariátu učiní této jistě dosti hrůzné skutečnosti konec tím, že vybudováním socialismu a posléze komunismu zničí existenci společenských tříd a tím i jakoukoliv diktaturu.

Podstata demokratického režimu je dána stupněm účasti lidových mas na řízení společenských organizací všeho druhu, čímž je zaručeno, že budou realizovány zájmy lidu, a socialistická demokracie podniká cílevědomě všechny kroky k tomu, aby tato účast lidu na řízení státních a přímo mocenských organizací byla neustále zvyšována a aktivisována. Zatím co buržoasní demokracie vymýšlí řadu opatření, jak by pracující masy od státních záležitostí oddělila, socialistická demokracie na přímé účasti mas v řízení státu stojí.¹⁰⁶

Projevuje se to velmi markantně v takových politických akcích jako jsou volby. Zatím co ve všech kapitalistických zemích jsou volby jednorázovým aktem a omezují se na pouhé hlasování, jsou volby v socialistických demokraciích procesem, v němž můžeme rozeznávat dvě základní etapy:

1. období hodnocení dosavadní činnosti zastupitelských orgánů i jeho jednotlivých členů, období, které vždy trvá několik měsíců a dává možnost velmi důkladné prověrky všech veřejných činitelů;

2. období navrhování nových kandidátů a programu jejich činnosti v příštím volebním období, což znamená, že o vhodných kandidátech rozhoduje ještě před jejich formální volbou zase bezprostředně masa lidu, nikoliv pouhá mašinerie stran, jako je tomu v systému buržoasním. Těžiště voleb v socialistické soustavě nespočívá ve vlastním, formálním volebním aktu, nýbrž ve výběru kandidátů a v prodiskutování a schválení volebního programu nejširšími masami lidu, a volby jakožto neformální, aktivní demokratická činnost mas se odehrávají ještě před vlastním volebním aktem především na shromážděních voličů, což je myslitelně nejdemokratičtější základna pro projevení skutečné vůle lidu. Záleží ovšem na tom, aby procento účasti lidu na těchto shromážděních bylo co největší a aby jejich průběh měl co možná nejméně formální ráz; tady se u nás již mnoho vykonalo, ale jistě se tady ještě hodně musíme učit. Hlavní zásady a společenský obsah našich voleb jsou však nesporně neskonale demokratičtější než v kterékoliv zemi buržoasní; náš volič není pouhým objektem volební kampaně, surovinou určenou k zpracování volební agitací, nýbrž je sám rozhodujícím činitelem celých voleb, i jejich přípravě i celé volební kampaně. Vlastní volební akt je potom založen na přísných demokratických zásadách: naše volební právo je obecné, rovné, přímé a tajné. Volby v zemích budujících socialismus

tedy naprosto nejsou „jídelním lístkem s jedním jídlem“, jak o nich hovoří imperialistická propaganda, ale dávají naopak nejširší možnost v ý b ě r u nejhodnějších, věci lidu nejoddanějších a věci buržoasie nejneprátelejších zástupců, výběru o to dokonalejšího a lepšího, že nejsou kandidování lidé lidu celkem neznámí, nýbrž lidé, které lid zná často z nejbližšího styku s nimi a vždy z jejich práce; zaostření volebního boje nikoliv dovnitř Národní fronty, nýbrž proti reakci — to je ovšem naprosto j e d n o t n ě, to je jídelní lístek, k němuž se každý socialista musí hrdě hlásit. V socialistických volbách nemají co dělat ani konkurence ani konflikty různých stran, nýbrž naopak, stmelují se v nich jednota mas a jejich semknutost kolem komunistických stran, jejichž vedoucí úloha je dána jejich vědecky fundovanou, obětavou prací ve prospěch pracujících. A tato jednota není žádnou chybou, ani žádným nedostatkem demokracie, nýbrž naopak velikou předností socialismu: umožňuje lépe likvidovat zbytky kapitalistického vykořisťování i přežitky kapitalismu ve vědomí lidí.

Základní protikapitalistické zaměření voleb v socialistické demokracii ovšem neznamená, že by se opomíjela nutnost řešení i jiných, neantagonistických rozporů uvnitř lidu. Bylo by ovšem chybou, vidět v nich rozpory hlavní a soustředit se výlučně na jejich řešení, a opomíjet mnohem podstatnější rozpory mezi proletariátem a domácí i zahraniční buržoasií. Všechny rozpory uvnitř lidu musí být naopak řešeny s hlediska toho, jak to prospívá porážce buržoasie a budování socialismu; přenesení těžiště významu do „rozporů“ mezi požadavky t. zv. demokracisace a centralisované státní moci dělnické třídy by bylo ve svých důsledcích upuštěním od diktatury proletariátu a revisionismem. Třídní hledisko je i tady rozhodující; ale právě proto, aby v zájmu pracujících byl upevňován svazek dělníků a všeho lidu, je třeba hodnotit a kritizovat práci státních orgánů, Národních výborů všech stupňů i jednotlivých jejich členů — a to nejen během volební kampaně, ale soustavně a trvale.

A to je další a podstatná odlišnost demokracie socialistické od buržoasní: zatím co ve všech buržoasních parlamentech existuje buď výslovně nebo via facti „zákaz imperativního mandátu“, t. zn., že poslanec jednou zvolený není dále při výkonu svého mandátu odpovědný svým voličům a nijak nepodléhá jejich kontrole ani nesmí od nich přijímat příkazy ani není po celou dobu svého volebního období odvolatelný, i když se jakkoliv proviní proti svým volebním slibům, jsa odpovědný jen svému svědomí, což se v praxi projevuje jako zásada závislosti poslanců na monopolech, na kapitálu, čemuž ani další „zákony o inkompatibilitě“ nemohou zabránit, jsouce stále porušovány a obcházeny,¹⁰⁷ platí v demokracii socialistické nezvratné právo (a přímo povinnost) všech občanů stálé kontroly všech poslanců všech stupňů i právo ukládat jim úkoly. Všichni poslanci jsou povinováni udržovat co nejužší kontakt se svými voliči a skládat jim účty ze své činnosti, a mohou být v případě své neschopnosti nebo jestliže se jakkoliv neosvědčí, ze své funkce odvoláni a nahrazeni jinými, více hodnými důvěry lidu. A to je pravá demokracie; žádné zastupitelské zřízení nemůže být opravdu demokratickým, jestliže volič nemá právo svého zástupce trvale kontrolovat a kdykoliv jej z funkce odvolat. Buržoasní theoretikové se však o těchto demokratických právech ani nezmiňují, neboť mají na mysli daleko více s v o b o d u p o s l a n c e než s v o b o d u v o l i č e a dobře vědí, že zásada kontrolovatelnosti a odvolatelnosti poslanců by těžce narušovala možnost plést masy různými volebními hesly a sliby, jimž ani kandidát sám nevěří — čili diskreditovalo by to dokonce buržoasní demokracii.

Socialistická demokracie se však nezastavuje ani při těchto opatřeních: všechny Národní výbory jsou povinovány radit se s občanstvem o všech významných záležitostech obce, okresu, kraje i celého státu, přitahovat ke spolupráci co největší počet dobrovolných pracovníků, obklopovat se sbory aktivistů k řešení jednotlivých úkolů, zřizovat stálé komise z řad občanstva, uliční výbory ve městech, komise žen a mládeže, všechny s velkými pravomocemi — čili pracovat v nejužším spojení s lidem a se znalostí věci plnit zájmy lidu.

A to zase souvisí s dalším opatřením, které je v buržoasní demokracii zcela neznámé: v buržoasních zemích je za zastupitelský orgán považován jedině parlament. Samosprávným orgánům je výslovně upírán výkon státní moci a jejich kompetence je omezována na lokální záležitosti často — s hlediska vývoje společnosti — zcela bezvýznamné, a přitom jsou neustále kontrolovány pomocí buržoasní vládou dosazených byrokratických orgánů, zemských presidentů, okresních hejtmanů atd., v jejichž rukou spočívá poslední rozhodování o usneseních sborů jim podřízených,¹⁰⁸ a když by se snad přece staly vládnoucí třídě nepohodlnými, má její vláda dostatek moci i prostředků, aby tyto demokraticky zvolené sbory rozehnala a nahradila je vlastními správními orgány, jak se to v dějinách všech buržoasních demokracií ne zrovna zřídka stává.¹⁰⁹ Socialistická demokracie naproti tomu nezná žádného rozdělení moci zákonodárné a výkonné a považuje nejen parlament, ale i všechny „samosprávné“ orgány, lidem v celém jejich složení volené Národní výbory (na rozdíl od buržoasní demokracie, kde část samosprávných zastupitelstev je vždy jmenována vládou) za vykonavatele státní moci, disponující nejenom mocí zákonodárnou, ale v oblasti své působnosti i plnou mocí výkonnou. Parlament je zde demokratickým orgánem zákonodárným i exekutivním, disponujícím i orgány bezpečnostními a v jistých mezích i vojenskými, a mohoucím proto nejen kontrolovat vládu, ale i určovat a nařizovat jí základní směrnice její činnosti ve věcech týkajících se záležitostí celé země, a Národní výbory mají stejně tak zákonodárnou i bezprostředně výkonnou a do značné míry i soudní pravomoc ve všech věcech týkajících se jejich teritoria, jsouce každý v oblasti své působnosti svrchovanou vládou, omezenou jedině zásadou demokratického centralismu, t. j. usneseními vyšších instancí až parlamentu, týkajícími se celé země a koordinujícími činnost místních orgánů lidové moci, při čemž zde zase platí zásada co nejširšího rozvoje iniciativy lidu, neboť správné uplatnění demokratického centralismu je nejen slučitelné, ale přímo si vyžaduje správně prováděné decentralisace.

Již z tohoto pouhého výčtu plyne, že všechna tato opatření jednotlivě i ve svém souhrnu jsou neskonale demokratičtější a zaručují skutečnou vládu podle vůle lidu lépe než zásady formální rovnosti a formálních svobod jednotlivce, izolovaného od společenského celku a své třídy. Ve společenském dění jde vždy o skutky, nikdy ne o slova, a jedině podle skutků možno hodnotit míru demokracie a poznávat skutečně demokratickou zemi. V zemích socialistických je míra přímé účasti lidu na vládě a tím i míra demokracie na mnohem vyšším stupni než v zemích kapitalistických.

Samozřejmě nejsou všechny tyto theoretické zásady socialistické demokracie uplatňovány vždy a všude bez chyb a praxe má někdy, zvláště v podrobnostech a v jednotlivých případech dosti daleko k theoretickému ideálu. Ale jsou zde, za diktatury proletariátu, dány všechny o b j e k t i v n í podmínky k tomu, aby se theorie, právě proto, že je vyabstrahována z praxe, z praktických potřeb pracujících, stávala stále více, častěji a důsledněji skutečností, neboť

míra jejího uskutečnění závisí — po dobytí moci proletariátem — hlavně na činitelích subjektivních, na rozdíl od demokracie buržoasní, kde theorie a praxe jsou v nesmířitelném rozporu, neboť úkolem theorie je zde apologeticky přikrašlovat nelidskou praxi, jejíž zlořády nevyplývají z činitelů jen subjektivních, ale jsou dány vnitřními zákonitostmi kapitalistického hospodaření vůbec.

Ani socialistická demokracie není tedy něčím hotovým a jednou pro vždy daným, nýbrž je nám dána jako dlouhodobý úkol, který bude plně uskutečněn až ve společnosti beztřídní, ale jehož iniciativní plnění je radostnou záležitostí všech, kteří chtějí být dobrými socialisty a dobrými lidmi.

*

Po druhé světové válce, po vzniku socialistického tábora jako světové společenské soustavy a v důsledku nevídaného rozmachu osvobozeneckého boje koloniálních a závislých národů došlo v mezinárodním měřítku k základním změnám v poměru třídnicích sil. Monopolistická buržoasie vedoucích kapitalistických zemí již není schopna vládnout starými „demokratickými“ metodami a ponechávajíc formálně demokratické ústavy v platnosti, odhazuje jednu demokratickou vymoženost za druhou a uchyluje se ke stále větší fašisaci a militarisaci svého státního aparátu, kterýžto proces je značně urychlován i prohlubován světovládnými snahami nejagresivnější země imperialistického tábora, Spojenými státy. Je to ovšem zase výrazem i konkurenční dravosti velkých monopolů, které bezohledně ničí svoje menší partnery nejen ve své „vlastní“ zemi a zemích na sobě od dřívější závislých, ale i v zemích dosud samostatných; severoamerický imperialismus proniká dnes do starých držav britských a francouzských a má veliký vliv dokonce i na domácí půdě anglické a francouzské (o Itálii, NSR, Japonsku a menších zemích ani nemluvě).¹¹⁰ Odpor i buržoasních kruhů těchto zemí proti americké rozpínavosti se zatím imperialistům daří paralyzovat poukazem na vyběžené nebezpečí „rudé agrese“, ale přesto tato celková situace v kapitalistickém světě vede k tomu, že nejen demokraticky a mírumilovně smyšlející lidé, ale i značné části buržoasie a především maloburžoasie stupňují svůj odpor proti pronikání amerického kapitalismu do svých domovů, a že i rostoucí části amerického lidu projevují nesouhlas s agresivními opatřeními své vlády. Naskýtá se zde docela reálná možnost spolupráce komunistů se socialisty a jinými opozičními skupinami, a začíná se ve světovém měřítku vytvářet jednotná fronta boje za mír, svobodu a nezávislost. Postupující rozklad světové koloniální soustavy, boj za národní suverenitu v zemích pod silným vlivem amerického imperialismu i rozvoj mezinárodního mírového hnutí tyto tendence stupňuje, a komunistické strany kapitalistických a závislých zemí, které tento boj proti reakci vedou nejdůsledněji, nejpoučeněji a nejobětavěji, jsou stále širšími masami dělníků i ostatních vrstev obyvatelstva, dokonce i částí buržoasie poznávány jako nejpřípinnější bojovníci za mír a za obranu demokratických svobod, a získávají si zcela ústojně jejich důvěru jako zástupci celonárodních zájmů, zvláště když zkušenost masy přesvědčila, že t. zv. „protikomunistická opatření“ jsou zaměřena proti všemu demokratickému a proti zájmům všeho lidu. Tím získávají komunisté stále větší hegemonii v soudobém dělnickém hnutí, a současně se upevňuje svazek dělnictva s opozičními silami maloburžoasního a zčásti i buržoasního charakteru. A důsledkem této proti době před druhou světovou válkou zcela změněné situace je možnost utvoření revoluční diktatury dělníků a rolníků a pokrokových vrstev národa

cestou využití parlamentu. Podmínky této možnosti jsou ovšem v každé zemi odlišné a vždy velmi složité, ale souhrnně představují nové skutečnosti, které nesmí být ani teorií ani praxí dělnického hnutí opomíjeny; je o nich také v mezinárodním dělnickém hnutí živě diskutováno a řada komunistických stran vypracovala již i programy své nejbližší činnosti, kde je s touto možností využití parlamentu k osvobození dělnictva z kapitalistického vykořisťování vážně počítáno.¹⁴¹ To ovšem naprosto neznamená, že by se nutný historický vývoj m u s e l v budoucnosti odehrávat touto klidnou parlamentní cestou; již XX. sjezd KSSS, který na tyto možnosti parlamentní cesty důrazně upozornil, připomenul, že použití násilí při přechodu od kapitalismu k socialismu nezávisí ani tak na proletariátu jako na intenzitě odporu vykořisťovatelů proti vůli drtivé většiny národa a na tom, zda násilí použije sama třída vykořisťovatelů. Komunistické strany kapitalistických zemí v současných podmínkách zdůrazňují jako svůj bezprostřední a dosažitelný cíl nastolení vlády, která by jako široká fronta boje proti imperialismu vzešla z volebního vítězství pokrokových spojených sil a která by na základě parlamentní většiny skoncovala s monopolistickými imperialisty, aby tak přetvořila buržoasní parlament ve skutečný nástroj demokracie, sloužící pokroku a většině lidu; a potom za pomoci tohoto parlamentu, oprávcího se o lid a aktivisující lidové síly hájit a rozšiřovat demokracii a usilovat o zásadní změny v hospodářství a politice země, a připravit tak cestu k diktatuře dělnické třídy. Mnoho spojenců dělnictva, kteří by v důsledku svého protiimperialistického zaměření postupovali zprvu společně s ním, by jistě v průběhu tohoto procesu odpadli; ale na druhé straně budou komunistické strany získávat stále větší důvěru a podporu lidových mas, a ztráta nespolehlivých dočasných spojenců z řad buržoasie utiskované konkurencí monopolů bude tak více než vyvážena získáním rozhodující masy pracujících, jenž se na základě svých zkušeností ve stále větším počtu vymaňuje z vlivu reakčních sil. Ale přes to všechno třeba počítat s tím, že velká buržoasie se nebude na tento růst lidových sil a jejich nástup k moci dívat klidně, nýbrž že podnikne všechny kroky, aby tomu zabránila, třeba i cestou násilí, i cestou občanské války. Nebude to však v soudobých podmínkách dělnická třída ani její revoluční strana, která t a k o v ý t o boj zahájí; vypukne-li však, bude připravena k obraně všech vymožeností dělnické třídy i demokracie, k obraně, v níž moc světového kapitálu bude nenávratně smetena.

Znamená to, že tento vývoj dává za pravdu teoriím II. Internacionály i soudobých pravicových socialistů o „klidném vrůstání kapitalismu do socialismu“ cestou parlamentárního „smíření tříd“ a „postupné socialisace“ na základě „humanitní demokracie“? Nikterak! Všechny tyto teorie prakticky znamenaly, že dělnická třída má za účelem dosažení jednotlivých reforem, které prý představují etapy tohoto vzrůstání „do“ socialismu, spolupracovat s buržoasií, má s ní vytvářet koalice a být tedy pod vedením, pod kontrolou, pod hegemonií buržoasie, stávat se jejím přívěskem, resignovat na samostatnou politiku dělnické třídy a objektivně tak zájmy dělnické třídy zrazovat. Dnes však v úsilí komunistických stran o využití buržoasního parlamentarismu běží o bojové souručenství všech protiimperialistických sil, souručenství namířené konec konců proti kapitalismu samému a vedeném zcela jasně a určitě revoluční dělnickou stranou; tedy žádná koalice s buržoasií, nýbrž naopak: bojový svazek všeho pokrokového proti buržoasii. Forma je tady zdánlivě stejná, jde v obou případech o využití buržoasního

parlamentu — ale společenský, třídní obsah je tady zcela, právě tříd ně rozdílný.

Theoretikové „pokojného vrůstání kapitalismu do socialismu“ dnes dobře cítí, že jejich teorie je novodobými dějinnými událostmi i zkušenostmi pracujících celého světa úplně diskreditována, a vypracovali proto novou teorii t. zv. „samovolné transformace“ kapitalismu v socialismus, podmíněnou a umožněnou obrovitým rozvojem výrobních sil, rozvojem techniky, „2. průmyslovou revolucí“, která prý svým kolektivním charakterem a přenesením váhy z podnikatele na odborný technický a organisátorský personál přivedí automaticky socialismus, aniž by bylo nutné, aby dělnická třída aktivním bojem převzala politickou moc a vyvlastnila vykořisťovatele. Řízení společnosti tak jako tak přechází do rukou „ředitelů“ (socialista Léon Blum) či „managerů“ (imperialistický theoretik Burnham), kteří učiní kapitalisty zcela zbytečnými (H. Laski, Karl Renner, J. Strachey) a jimž bude jedno, budou-li přiměřeně honorováni, zda slouží kapitalistům nebo dělnictvu. Stačí proto, aby dělnictvo dosáhlo volebního vítězství a jeho zástupci pak v parlamentu vydají zákony, na jejichž základě bude majetek kapitalistů za náhradu vyvlastněn a dán do správy „managerů“; demokratický stát, který je přece vyrovnatelem zájmů různých společenských skupin a slouží stejně všemu obyvatelstvu, bude toto majoritní rozhodnutí dělnické většiny samozřejmě respektovat a tak bude socialismus „demokratickou cestou“ uskutečněn.

Tyto teorie, k nimž se v poslední době přidala i řada jugoslávských autorů, obcházejí ovšem zase to hlavní, společensky nejdůležitější: v rukou které třídy je tato obrovitá moderní technika, a v rukou které třídy je stát a jeho mocenský aparát. Je to tedy ve svém theoretickém základu stará, prastará revisionistická teorie, která na sebe v nových podmínkách vzala jen nový pláštík, aby zůstala svým objektivním společenským významem tím, čím vždycky byla: lokajskou službou buržoasii a zradou věci dělnické třídy. (Což nijak nevyklučuje, že někteří její, subjektivně se mýlící nositelé nemohou dojít pravdivějšího poznání a že s nimi nelze vůbec spolupracovat.)

Možnosti využití parlamentu, zastávané dnes komunistickými stranami a marx-leninskou teorií, nemají však s revisionismem nic společného, neboť jsou postupem, který nejen nevede ke smíření tříd a demobilisaci pracujících mas, nýbrž naopak rozvíjí třídní boj v daných nových podmínkách formami pro proletariát i celé lidstvo nejúčelnějšími, slibujícími dobytí moci dělnickou třídou na celém světě v historicky nejkratší možné době. Konkrétní problémy, které z těchto možností vyplývají, jsou ovšem velmi složité a jejich podrobnější rozbor by si vyžádal speciálního pojednání.

P o z n á m k y

¹ K historii tohoto vývoje viz materiálově. centé práce, psané ovšem s idealistického hlediska: *M. Guizot*, *Histoire des Origines du Gouvernement Représentatif en Europe*, 2. sv., Bruxelles 1851; *Ch. Seignobos*, *Politické dějiny Francie v století devatenáctém*, Praha 1903; *James Bryce*, *Moderní demokracie I*, Praha 1926; *Wilhelm Hasbach*, *Die moderne Demokratie*, 2. Aufl., Jena 1921; *Ernst Viktor Zenker*, *Der Parlamentarismus, sein Wesen und seine Entwicklung*, Wien u. Leipzig 1914; nepřístupná mně zůstala práce *Sternova*, *Abriß einer Geschichte der demokratischen Ideen in den letzten 4 Jahrhunderten*, 1927. — S. F. Keček'jan a G. J. Fedkin: *Istorija političeskich učeníj*, Moskva 1955.

² Jako státní deklarace byla tato „lidská práva“ prohlášena nejprve ve Virginii 12. VI. 1776: „... všichni lidé jsou od přírody svobodní a mají vrozená práva, jichž se

nemohou zříci žádnou, tedy ani společenskou smlouvou. Jsou to: právo na život, na svobodu, na vlastnictví a právo, snažit se o štěstí a blahobyt. Všechna moc pochází z lidu, který dosazuje úřady, jež jsou mu odpovědný. Vláda se musí starat o blaho lidu. Nečin-li tak, většina obce má nezadatelné a nepromlčitelné právo vládu měnit, nebo zrušit. Význačné postavení lze v obci získat jen zásluhami a proto nemůže být dědičné. Tři druhy státní moci musí být od sebe přísně odděleny...“ atd. Viz „Listiny svobody“, Praha 1945.

³ Článek 1. „Prohlášení práv lidských a občanských“ ve Francii, Brno 1920.

⁴ Článek 2. „Prohlášení“ atd.

⁵ Nejnámější výjimkou byl sněm polský, kde „nie pozwalam“ jediného šlechtice stačilo znemožnit jakékoliv usnesení absolutní většiny.

⁶ Není náhodou, že v „Prohlášení lidských práv“ atd. je hovořeno nikoliv prostě o právech člověka, nýbrž o právech člověka a občana, a že je tedy dělán rozdíl mezi člověkem a občanem.

⁷ Je příznačné, že hned po porážce moci radikálního křídla francouzské buržoasie, jakobínů, bylo novou ústavou 1795 dáno volební právo opět jen majetným; v Anglii teprve Reform Act z r. 1832 rozšířil hlasovací právo, přísluší dříve pouze majitelům latifundií plus „národem“, t. j. měšťanstvem voleným zástupcům hrabství a několika velkých měst, na „střední třídy“ a vyšší vrstvu pracujících, při čemž úřady zůstaly přístupny stále jen zámožným; v r. 1867 byly sníženy majetkové podmínky volebního práva ve venkovských obcích, v r. 1885 i v hrabstvích, a teprve r. 1918 bylo dáno volební právo všem dospělým, mužům i ženám.

⁸ Viz *Karel Marx*, *Bída filosofie*, Praha 1950, str. 110.

⁹ Složitý vývoj tohoto rozkladu původního parlamentárního zřízení, který probíhal v různých zemích velmi rozmanitě — na př. v zemích hospodářsky a tedy i politicky zaostalejších, kde buržoasie ze strachu před dělnictvem vstupovala ve stále nové kompromisy s feudály, se poměrně dlouho udržela více méně svérázná kombinace systému politických stran s většinovým volebním systémem, jako na př. v Rakousku-Uhersku — nemůže být v této práci, která zkoumá pouze obecné rysy tohoto vývoje, podrobněji sledována.

¹⁰ House of Lords se dnes skládá z peerů jednak dědičných, jednak králem jmenovaných; představují nejčetnější skupinu horní sněmovny. Dalšími členy jsou osoby, které svého členství nabývají z moci svého církevního úřadu, tedy nejvyšší hierarchie, a dále významní právníci, Law Lords, jmenovaní doživotně (nikoliv dědičně). Kromě toho volí irská šlechta na doživotí 28 „irských peerů“, skotská šlechta na pouhou dobu trvání parlamentu 16 „skotských peerů“. Celkový počet členů House of Lords je něco přes 700 a v současné době, r. 1957, je mezi nimi 24 vévodů, 28 markýzů, 128 hrabat, 77 vicomtů, 475 baronů, 28 irských peerů, 16 skotských peerů, 2 arcibiskupové a 24 biskupů — (podle čas. Tvorba, r. 1957, č. 17).

¹¹ Převahy House od Commons bylo dosaženo v průběhu 19. století zejména v zákonodárství, týkajícím se záležitostí pro buržoasii nejdůležitějších, v zákonodárství finančním. Poněvadž ale pro platnost i finančních zákonů bylo zapotřebí královské sankce a tato byla vázána na kladné projednání zákona v obou sněmovnách, mohl House of Lords původně realizaci návrhů dolní sněmovny prakticky znemožňovat tím, že je prostě neprojednával. Síla finančního hospodářství proti tradicím a pozemkovému vlastnictví šlechty byla však taková, že buržoasie mohla tuto brzdu svých třídních potřeb, kterou House of Lords někdy znamenal, odstranit; Parlament Act r. 1911. (!) stanovil, že kdyby House of Lords návrh finančního zákona do měsíce po jeho schválení dolní sněmovnou neprojednal, předloží se králi ke schválení (prakticky formálnímu) i bez toho, že by prošel horní sněmovnou. A který zákon je zákonem finančním (money bill), o tom rozhoduje předseda, Speaker House of Commons, jenž bývá obvykle volen z příslušníků strany, která je právě u vlády. Ale i jiné zákony než finanční, odmítnuté House of Lords, mohou být podány ke královské sankci, jestliže je House of Commons ve třech sezeních schválí a jestliže od počátku jejich projednávání uplynuly dva roky. — Viz *Bryce*, l. c., *Havbach*, l. c., *Kolařík*, *Příruční slovník politický a hospodářský*, Praha 1937—1948 (nedokončeno), str. 506 n.

¹² Speciální monografii s buržoasně právníckého stanoviska, čistě popisnou a srovnávací, věnoval dvoukomorovému systému *Zdeněk Peška*: *O dvoukomorové soustavě*, Bratislava 1926.

¹³ Na př. do senátu USA jsou voleni za každý stát 2 senátoři, zatím co ve sněmovně reprezentantů, House of Representatives, jsou jednotlivé státy zastoupeny podle počtu svého obyvatelstva; tím je dána možnost, že zaostalé a počtem obyvatelstva malé státy snadno přehlasují pokrokové a početné velké státy s rozvinutým průmyslem, a že tedy výsledky hlasování zdaleka neodpovídají skutečné vůli voličů, o splňování jejich skutečných zájmů ani nemluvě. Je příznačné, že většina nejreaktějších zákonů dnešních USA byla

navržena a schválena senátory z průmyslově i kulturně nejzaostalejších a nejméně lidnatých krajů USA a že přesto nabyly moci práva. Formální demokracie ovšem porušena nebyla, neboť rozhodlo tak většinové hlasování senátu, což je v USA pro platnost zákona rozhodující.

¹⁴ Jan Mertl, Politické strany, jejich základy a typy v dnešním světě, Praha 1931, str. 183.
¹⁵ Viz na př. *Edvard Beneš*, Stranictví, Sociologická studie, Praha 1912, str. 30—34; *Edvard Beneš*: Funkce politických stran ve veřejném životě moderních demokracií, v čas. Naše doba XIX (1912), str. 506.

¹⁶ Viz Bryce, l. c. 57; *Beneš*, Stranictví 33.

¹⁷ Viz *Beneš*, l. c. 230—233.

¹⁸ *Beneš*, l. c. 30.

¹⁹ Jako typický příklad takového omezeně měšťáckého myšlení možno uvést názory *Benešovy*: „... revoluce je pro společnost příliš nákladné opatření; vyčerpává, demoralisuje, seslabuje stát. Přitom obětí je úžasně mnoho a úspěch často problematický...“ — *Beneš*, Funkce polit. stran atd. 602; „Proto společnost musila si opatřit jiný prostředek, jenž by učinil revoluci proti výkonné moci zbytečným a zavedl by její kontrolu na stálo... takovým prostředkem velmi vhodným a nanejvýš účinným je strana.“ — *Beneš*, l. c. 670, prol. *Beneš*; viz ještě *Beneš*, l. c. 508.

²⁰ *Beneš*, Stranictví 6.

²¹ *Beneš*, Funkce polit. stranictví 509.

²² *Beneš*, Stranictví 15.

²³ *Beneš*, Funkce polit. stranictví 510.

²⁴ *Beneš*, Stranictví 16.

²⁵ *Beneš*, Funkce polit. stranictví 507.

²⁶ *Beneš*, Funkce polit. stranictví 511.

²⁷ *Johann Caspar Bluntschli*, profesor státovědy nejprve v Curychu, později v Mnichově a Heidelbergu, známý svými nenávisťnými útoky proti komunistům: „Politik als Wissenschaft. Lehre vom modernen Staat.“ III, Stuttgart 1876.

²⁸ *Friedrich Julius Stahl*, Die gegenwärtigen Parteien in Staat und Kirche. Neunundzwanzig akademische Vorlesungen. Berlin 1863.

²⁹ *Beneš*, Stranictví 59.

³⁰ *Beneš*, Stranictví 47.

³¹ *Beneš*, Stranictví 47.

³² *Macaulay*, History of England, Paris 1849, tome 1, str. 39.

³³ *Beneš*, Stranictví 86, 64.

³⁴ *Adolf Merkel*, Fragmente zur Sozialwissenschaft, Straßburg 1898.

³⁵ *Beneš*, Stranictví 90, 95.

³⁶ *Mertl*, l. c.

³⁷ *Gustav Radbruch*, Einführung in die Rechtswissenschaft, Leipzig 1910, 5.—6. Aufl., Leipzig 1925.

³⁸ *Mertl*, l. c. 59 n.

³⁹ Zástupci této theorie jsou především: *Georg Jellinek*, Všeobecná státověda, česky B. Foustka, Praha 1906; *Richard Schmidt*, Allgemeine Staatslehre, Leipzig 1901; *Franz Oppenheimer*, System der Soziologie, II. Band: Der Staat, Jena 1926.

⁴⁰ *Mertl*, l. c. 66.

⁴¹ *W. von Blume*, Bedeutung und Aufgaben der Parlamente. Parteibildung. Berlin 1914.

⁴² *Robert Michels*, Über die Kriterien der Bildung und Entwicklung politischer Parteien, Schmollers Jahrbuch, 51. Jahrgang 1927, 4. Heft.

⁴³ *James Bryce*, l. c. 140 n.

⁴⁴ *Max Weber*, Parlament und Regierung im neugeordneten Deutschland, v Gesammelte politische Schriften, München 1921, str. 126—260; *Max Weber*, Wirtschaft und Gesellschaft I, str. 167 n.

⁴⁵ Obdobně předpokládá mnohost stranotvorných principů *Antonín Obrdlík*, Demokracie s jednou politickou stranou?, v Sociologické revui IX (1938) Brno, str. 271.

⁴⁶ *Mertl*, l. c. 85 n.

⁴⁷ *Mertl*, l. c. 90.

⁴⁸ *Mertl*, l. c. 127.

⁴⁹ „Přicházíme nyní k základnímu rozdílu mezi oběma druhy organismů. V jednom vědomí jest soustředěno v malé části agregátu. V druhém jest rozšířeno po celém agregátu: jeho všechny jednotky obdařeny jsou měrou téměř stejnou vnímání i štěstí i bídy.“ — *Herbert Spencer*, Filosofie souborná. Výtah F. Howarda Collinse, česky Em. Peroutka, Praha 1901, str. 447. — Obdobně *Mertl*, l. c. 7 n.

⁵⁰ *Mertl*, l. c. 13 n.

⁵¹ To zase není nic nového; říkal to klasik buržoasní „politické vědy“ *James Bryce*: „... v jevech lidské společnosti jest jedna ‚konstanta‘; jeden živel nebo faktor, jenž jest ve skutečnosti vždy tžý a proto tvoří základ všech tak zvaných ‚sociálních věd‘. Jest to lidská přirozenost sama... Politika v důsledku toho má svůj základ v psychologii.“ — *Bryce*, I. c. 30 n.; říkal to *Benešův* učitel *T. G. Masaryk*: *Sociologie* „... musí být v prvé řadě založena na psychologii: sociologický a historický výklad konec konců vždycky musí být ověřen psychologicky, a to z prostého důvodu, že společnost je složena z individuí vědomých a vědomě jednajících... Sociologie bez psychologie je nemožná.“ — *T. G. Masaryk*, *Otázka sociální I*, Praha 1936, str. 202; — „... bez vědomí není žádné historie, bez psychologie žádné sociologie... Všecka rozmanitost a plnost života sociálního a historického je sama sebou činností duševní — společnost je společenstvím vědomých individuí.“ — *T. G. Masaryk*, I. c. 206; říká to i český theoretik politických stran *Mertl*: „Sociální jevy existují jen jako psychické stavy jednotlivců. Společnost neexistuje nikde jinde než v duších lidí, z nichž se skládá.“ — *Mertl*, I. c. 13; a říká to ještě po druhé světové válce znovu *Beneš*: „Demokracie nevychází z vědomí kolektivního, nýbrž z vědomí individuality jednotlivcovy a považuje tudíž lidskou bytost za prvotní a základní, a každá společenská kolektivita, jsouc složena z jednotlivců, je druhotná.“ — *Beneš*, *Demokracie dnes a zítra*, Praha 1946, str. 152, a obdobně str. 252.

⁵² *Mertl*, I. c. 4.

⁵³ „... tak zvané vývojové zákony jsme nuceni vůbec popřítí. Pojem vývoje jest do oblasti sociálních jevů uměle vnášen z oblasti přírodních věd a z filosofie, a to často ne z vědecké touhy po čistém poznání, nýbrž z nevědeckých snah po ‚vědeckém‘ opření sociálních ideálů.“ — *Mertl*, I. c. 10, podtrhl *Mertl*; „K naprostému očištění sociologie od ideologických prvků a zároveň k plnému pochopení ideologií mohlo dojít teprve tehdy, když se sociologie zbavila ‚vývojového mythu‘ 19. století a přestala věřit v jakýkoliv plynulý vývoj lidské společnosti. Dokud byla sociologie spojována s filosofií dějin, s představami vývoje, nebo dokonce pokroku lidské společnosti jako celku, byla sama ideologií.“ — *Mertl*, I. c. 33.

⁵⁴ *Beneš*, *Stranictví* 16.

⁵⁵ *Beneš*, I. c. 218.

⁵⁶ *Beneš*, I. c. 218 n.; klasickým dokladem pro *Benešův* naprostý zmatek v otázce definice společenské třídy je jeho these, že z druhé světové války vyplývající „... celkové zchudnutí... samo automaticky vytvoří značné sociální vyrovnání mezi jednotlivými třídami všech evropských a jiných národů“ — *Demokracie dnes a zítra*, 267.

⁵⁷ „Dělnictvo jako celek rozpadá se na rozmanité skupiny a třídy zájmové. Je velký rozdíl mezi dělníkem učeným a neučeným; mezi učenými jsou zase značné rozdíly co do oborů (na příklad strojník ve srovnání s nádeníkem zemědělským)... Buržoasie, měšťanstvo dokonce není třídou jednotnou — je to de facto celá hierarchie zájmů, tříd a třídeček. A tyto zájmy jsou velmi rozmanité, nestejně a neshodné.“ — *T. G. Masaryk*, *Otázka sociální I*, 231 n.

⁵⁸ *Beneš*, I. c. 224 n.

⁵⁹ *Mertl* mluví o „politickém mythu o boji dvou tříd“ — *Mertl*, I. c. 62.

⁶⁰ Podrobně rozebírá tato občanská práva a svobody, ovšem výlučně po jejich formální stránce, v různých zemích a ústavách *Hasbach*, I. c.

⁶¹ „... jedinec v poměru k jedinci druhému může dosíci jen takové míry svobody, která nebrání dosažení stejné svobody jeho druha“ — *Beneš*, I. c. 80; obdobně *Beneš*, I. c. 76; *Mertl*, I. c. 25.

⁶² Viz *John Stuart Mill*, *O svobodě*, česky *H. Kosterka* a *V. Petrželka*, Praha 1891, str. 10—15; *Beneš*, I. c. 79.

⁶³ *Beneš*, I. c. 81.

⁶⁴ *Hans Kelsen*, *Vom Wesen und Wert der Demokratie*, 2. umgearb. Aufl., Tübingen 1929 (česky *O podstatě a hodnotě demokracie* 1933), porůznu.

⁶⁵ Rozdíl mezi liberalismem a demokratismem velmi bystře postřehl, ovšem aniž by viděl jejich souvislost s odlišným poměrem třídních sil, *W. Hasbach*, I. c. 584 n.

⁶⁶ *Beneš*, *Funkce polit. stranictví* 591.

⁶⁷ *Karl Marx*, *Zur Judenfrage*, MEGA 1/4, 578 n.; česky *K židovské otázce*, *Marx—Engels*, *Spisy I*, 371 n.

⁶⁸ Jak v praxi tato formální občanská svoboda vypadá, ukazuje již v dobách raného panství buržoasie t. zv. protikoloniální zákon *Le Chapelierův*, vyhlášený francouzským Ústavodárným shromážděním dekretem z června 1791. Čteme v něm: „Nesporné má býti dovoleno všem občanům, aby se sdružovali, než nesmí být dovoleno občanům určitého zaměstnání, aby se sdružovali pro své domnělé zájmy obecné. Neexistují více korporace ve státě, existuje jen částečný zájem každého individua a zájem obecný. Není nikomu dovoleno,

aby vnukal občanům prostředně zájem, aby je odlučoval od věci veřejné duchem korporace. — Tento zákon prospíval pochopitelně nejvíce zaměstnavatelům, neboť zaručoval jim naprostou „rovnost“ při najímání pracovních sil. Zákon to výslovně prohlašuje: „... přísluší svobodným úmluvám od individua k individuu stanoviti pracovní dobu pro každého dělníka a je potom na dělníkovy, aby dodržel úmluvu, kterou uzavřel s tím, kdo ho zaměstnává“ — citováno podle J. L. Fischer, Krise demokracie I, Brno 1933, str. 72. Stejně formálně právní stanovisko zastávají dnes právníci USA, když hlásají, že vyzývají dělníky ke stávce atp. je omezování jejich osobní svobody a proto v demokratickém státě nepřipustné. Že se buržoasie při „smlouvách“ s dělníky opírá o svoji peněžní moc a dělník jen o solidaritu s ostatními dělníky, to formálně myslícím právníkům (a počítajícím kapitalistům i politikům) vůbec nevadí; ale oba tyto příklady ukazují, jak buržoasní individualismus znamená atomisaci dělnické třídy, jejíž síla je v její početnosti, a jak buržoasní „svoboda“ znamená bezmocnost dělníků.

⁶⁹ Viz MEGA 3, 168; Karl Marx, Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844, MEGA 3, 33 n.; česky (v odlišném pořadí) Karel Marx, Národní hospodářství a filosofie, přel. R. N. Foustka, Praha 1947.

⁷⁰ Beneš, Strannictví 148 n.

⁷¹ Viz Beneš, Funkce polit. stranictví 512.

⁷² Viz Beneš, Funkce polit. stranictví 507, 513, 589 n.; Beneš, Strannictví 154.

⁷³ Beneš, Funkce polit. stranictví 589.

⁷⁴ Viz Beneš, l. c. 511 n.; Beneš, Strannictví 150.

⁷⁵ Beneš, Funkce polit. stranictví 597.

⁷⁶ Bryce, l. c. 130 n.

⁷⁷ Viz Beneš, l. c. 673; Mertl, l. c. 23; 239; Beneš, Strannictví 148.

⁷⁸ Edvard Beneš, Povaha politického stranictví, Praha 1920, 4, 7.

⁷⁹ „Výraz ‚demokracie‘ užívá se... k označení vládní formy, v níž vládní moc po zákonu přísluší nikoliv určité třídě nebo třídám, nýbrž všem členům státu jako celku.“ — Bryce, l. c. 36.

⁸⁰ Mertl, l. c. 25 — proložil Mertl.

⁸¹ Mertl, l. c. 27.

⁸² Kelsen, l. c. 15.

⁸³ Z významnějších prací sem patří starší *De Tocquevilleův Democracy in America 1831—1835*, dále *James Bryce, The American Commonwealth, 1888*; *M. Ostrogorsky, La Démocratie et les Partis Politiques, 2 sv., Paris 1902*, nově přepracováno 1912 (přístupný mně byl pouze drobný spis *Ostrogorského, Demokracie a politické partie, Beograd, bez data — asi kolem 1900*); *Robert Michels, Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie, Leipzig 1925*, česky „Strany a vůdcové“, přel. K. Hoch, Praha 1931; *A. Lawrence Lowell, Governments and Parties in Continental Europe, 2 sv. 1896, 2. vyd. 1919*; *A. Lawrence Lowell, Government of England, 1908*; *Sidney Low, Governance of England*; německý překlad „Die Regierung Englands“, Tübingen 1908; *James Bryce, Modern Democracies*, česky „Moderní demokracie“ I, přel. J. Šimák a L. Šimáková, Praha 1926; *Robert C. Brooks, Political Parties and Electoral Problems, New York 1923*; *Ch. E. Merriam, The American Party System, New York 1927*; *Wilhelm Hasbach, Die moderne Demokratie, 2. Aufl., Jena 1921*; nepřístupné mně zůstaly německé práce: *Köllreuter, Die politischen Parteien im modernen Staat, 1926*; *Leibholz, Das Wesen der Repräsentation, 1929*; *Wittmayer, Demokratie und Parlamentarismus, 1928*; z poměrně novějších prací jsem se mohl seznámit pouze s: *W. I. Jennings, Cabinet Government, Cambridge 1936*, a *C. F. Strong, Modern Political Constitutions, London 1939*; jsou to obě práce stejně formalistické a popisné jako dřívější a nepřinášejí nic nového ani v obsahu ani v metodě; z českých autorů *Bohumil Baza, Parlament a parlamentarismus, Praha 1924* a již uváděné práce *Benešovy a Mertlova*.

⁸⁴ *Hasbach, l. c. 471*; obdobně *Max Weber, Wirtschaft und Geschichte I, 167*; *Beneš, Strannictví 142*; *Mertl, l. c. 80*.

⁸⁵ Je typické, že nejtěvřeněji a nejdůsledněji to prohlašuje *Hasbach, l. c. 471*; viz také *Mertl, Co s politickými stranami, Praha 1938, 59*.

⁸⁶ „Caucusový systém“ — soustava široce rozvětvených místních stranických organizací s velikou pravomocí v lokálních politických otázkách, sdružující však jen mizivou část obyvatelstva, rozšířená hlavně v USA a v Anglii; „spoils system“ — t. j. „vykořisťovací systém“ spočívající v tom, že určitá místa ve veřejné správě jsou vyhrazena příslušníkům strany ve volbách vítězné; „boss“ — stranický podnikatel, který za různé služby a finanční podporu poskytované straně dopomáhá lidem k různým výhodám a úřadům; „lobby“ — úředně uznávaní profesionálové ve službách různých zájmových skupin, většinou průmyslových a bankovních, kteří se snaží vykonávat formou „rady“ nebo „tipu“ i „jinými

prostředky“ nátlak na státní činitele a přesvědčovat je o vhodnosti určitého opatření, o výhodnosti určitých dodávek pro státní orgány atd.; lobbisté dostávají vedle svého většinou značně vysokého platu k dispozici často obrovské peněžní částky na svoji „přesvědčovací“ činnost. Podle Congressional Quarterly — Weekly Report, 1956, č. 38, str. 1128 bylo v USA za desetiletí 1946—1956 úředně zaregistrováno 3273 lobbistů; z nich měl na př. lobbista pracující pro National Association of Electric Companies roční plat 65.000 dolarů, lobbista zaměstnaný u Association of American Railroads 50.000 dolarů, a lobbista zastupující American Petroleum Institute 75.000 dolarů (podle Franklin L. Burdette, Lobbyists in Action, str. 16 n.); úředně zaregistrované výdaje „lobby“, zahrnující hlavně příspěvky a dary pro vlivné činitele a podchyčující pochopitelně jen část skutečných výdajů, dosáhly za posledních 10 let úhrnné výše 60,708.904 dolarů (podle Congressional Quarterly — Weekly Report, 1957, č. 10, str. 309) — citováno vesměs podle časopisu Tvorba, Praha 1957, č. 20. — Viz také *Bedřich Rattinger*, O socialistické zastupitelské soustavě a buržoasním parlamentarismu, čas. Nová mysl, Praha 1954, 1153.

⁸⁷ Touto otázkou se zvláště podrobně zabýval *Robert Michels*, který jí věnoval samostatnou monografii: *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, s podtitulem: *Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens*, 2. vermehrte Aufl., Leipzig 1925.

⁸⁸ Viz *Beneš*, *Funkce polit. stranictví* 513 n.

⁸⁹ *Karel Capek*, *Hovory s T. G. Masarykem III.*, Praha 1935, str. 190; viz také str. 186 n.

⁹⁰ *Beneš*, *Demokracie dnes a zítra*, porůznu — hlavně (podle postupu našeho líčení) str. 213, 149, 83, 308 n., 296, 311, 320—324, 325, 342.

⁹¹ Uvedeno podle *Radim N. Foustka*, *Stát, jeho vznik, podstata a vývoj*, Praha 1954, str. 154.

⁹² K otázce viz *Lenin*, *Stát a revoluce*, Praha 1946, str. 77.

⁹³ Obrovská literatura o tomto předmětu, většinou časopisecká a brožurková, je zcela nepřehledná, a nejlepším pramenem je zde denní tisk; beletristicky jsou tyto praktiky buržoasních voleb také mnohokrát zpracovány, znamenitě na př. v románu *Howarda Fasta*, *Američan*, česky *S. Jitlovská*, Praha 1950.

⁹⁴ „Každý paragraf ústavy obsahuje totiž svou vlastní antithesi, svou vlastní horní a dolní sněmovnu, totiž svobodu ve všeobecné frázi, a zrušení svobody ve vysvětlivce.“ — *Karel Marx*, *Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta*, Praha 1946, str. 24.

⁹⁵ *Stalin*, *Spisy 3, Svoboda*, Praha 1949, str. 132.

⁹⁶ Viz *Lenin*, *Stát a revoluce*, 75.

⁹⁷ Viz *Engelsovu Předmluvu k Marxově knize: Třídní boje ve Francii 1848—1850*, Praha 1950, str. 16n.

⁹⁸ Viz *Bedřich Engels: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu*, Praha 1950, str. 159.

⁹⁹ Viz *Lenin: Stát a revoluce* 69, 91.

¹⁰⁰ Viz *Lenin: Marxismus a revisionismus*, Praha 1951, str. 11n.

¹⁰¹ Podrobně tyto „nedostatků“ demokracie, zase se naprosto nedotýkaje jádra problému, že totiž demokracie jím popisované jsou diktaturami vykořisťovatelské třídy, líčí na mnoha místech *Hasbach* l. c.

¹⁰² „Oposice je krátcí alternativou vlády a ohniskem pro nespokojenost lidu. Její funkce je téměř tak důležitá jako funkce vlády. Není-li oposice, není demokracie.“ — *W. J. Jennings: Cabinet Government*, 15. Obširně rozebírá tuto otázku na mnoha místech také *Beneš*, l. c.; stručně a výstižně o ní pojednávají *Mertl* l. c. 220n. a *Obrdlík* l. c. 273n.

¹⁰³ Velmi výstižně charakterisoval systém dvou stran již v devadesátých letech min. století *Engels* v *Předmluvě k Marxovu spisu: Občanská válka ve Francii*, Praha 1950, str. 16n.

¹⁰⁴ „... komunism jako režim má některé vnější znaky společné s fašismem a nacionálním socialismem a jiné zase s demokracií, takže jej nelze označit ani za nějaký typický režim totalitní, ani jej nelze klást theoreticky na tutéž linii jako autoritativní systémy, fašism a nacionální socialism.“ — *Beneš: Demokracie dnes a zítra*, 148; rysy komunismu společné s demokracií jsou zejména (podle l. c. 253): humanismus, internacionalismus, pacifismus, uznávání společného dobra všech lidí; ale společné s fašismem (dokonce výslovně v jeho německé hitlerovské podobě) jsou mu: státní kapitalismus a kolektivismus — l. c. 200.

¹⁰⁵ *Beneš* l. c. 296

¹⁰⁶ Viz *Lenin: Úkoly proletariátu v naší revoluci*, *Vybrané spisy II*, Praha 1951, str. 28.

¹⁰⁷ O praxi v provádění zákona o inkompatibilitě jakož i o praktickém jednání parlamentů vůbec viz *Rattinger* l. c. 1153nn.

¹⁰⁸ O této praxi buržoasní demokracie viz *Rattinger* l. c. 1150.

¹⁰⁹ Když na př. byla Britské Guayané poskytnuta samospráva a ve volbách zvítězila „Peoples Party“, která potom ustavila vládu a neprodleně přikročila k pozemkové reformě,

Britové ji beze všech skrupulí rozehnali; a případy Guatemaly, Alžíru, Jordánska atd. jsou také typickým příkladem buržoasních představ o demokracii.

¹¹⁰ O těchto nových jevech v kapitalistickém táboře existuje již obrovská literatura, většinou časopisecká a brožurková; souhrnné jsou tyto otázky zpracovány u *Istvána Kovácsa*, *Krise buržoasní ústavnosti*, Praha 1956.

¹¹¹ Nejdůležitější programy resp. návrhy programů komunistických a dělnických stran byly česky publikovány: starší britský v 5. čísle čas. „*Za trvalý mír, za lidovou demokracii*“ roč. 1951, a novější britský tamtéž, v 17. čísle roč. 1954; indický tamtéž, v 19. čísle roč. 1951; kanadský tamtéž, v čísle z 14. III. 1952; Spojených států v „*Rudém právu*“ z 9. III. 1954.

ПАРЛАМЕНТАРИЗМ И ДЕМОКРАТИЯ

Описав сжато историческое развитие современных парламентов как процесс захвата буржуазией политической власти, как процесс, получивший идеологическое отражение в естественно-юридических теориях о равенстве людей, — показывает автор каким образом и почему стал парламент основным учреждением мешанской демократии. При этом процессе подверглось изменениям избирательное право, получив более широкие рамки, в которые, однако, в течение долгого времени не включались неимущие массы населения. Интересам подчиненная внутрибуржуазная дифференциация, вызванная в результате взаимной конкурентной борьбы, равно как и появление рабочего класса — новой самостоятельной политической силы — выразились в возникновении современных политических партий, являющихся отражением частных интересов группировок буржуазии. Так как возникшие партии могли найти применение своим интересам лишь посредством парламента, стал последний самым важным политическим органом буржуазного государства (помимо исполнительной власти, которая, представляя орган общих интересов правящей буржуазии, сохранила во всяком случае независимость от парламента), что с другой стороны выразилось в большом развитии политических партий.

Буржуазные социологи (приводятся, помимо представителей более старшего поколения, прежде всего Брайс, Гасбах, Михельс, Макс Вебер и чешские Бенеш и Мертель) поэтому уделяли напряженное внимание изучению политических партий как социального явления, и стремились найти критерии их классификаций и общие, „партию созидающие“ элементы. Все они, однако, ошибаются в нескольких направлениях: прежде всего не признают общество самостоятельным целым, имеющим собственную специфичную закономерность, а понимают его как простую сумму индивидов; это индивидуалистическое исходное положение влечет за собой тот факт, что общество сводится к психологии. Поэтому также буржуазная социология прекратила искать специфичные общественные закономерности и стала изучать лишь форму социальных явлений. Вопросы демократии сузились, таким образом, до того, как, — посредством организационной структуры партий и парламентских учреждений, — добиться того, чтобы в парламенте проявилась „общая воля“ народа, уважая одновременно волю меньшинства. На основе приведенного парламента представляется учреждением, в котором происходит уравнивание противоположных интересов и взглядов. Буржуазная социология описывает, таким образом, чрезмерно подробно лишь формальную сторону социальных явлений, но совсем пропускает самое существенное, их общественное содержание и значение, которые даются в классовом обществе всегда его классовым характером. Свободу и равноправие людей нельзя никогда определять лишь формально; решающим является всегда то, свободы какого класса и для какого класса дело касается. Свобода капиталистического мира — это свобода эгоистических, обособленных индивидов. В таком мире нельзя создать настоящие отношения гуманности, ибо человек-индивид, основа буржуазных свобод, не что иное чем простой биологический индивид. Настоящие свойства гуманности возникают только в течение общественной жизни и поэтому лишь уничтожение частной собственности, которая разъединяет люди, принесет человечеству настоящую гуманную свободу. Буржуазная демократия основана на принципе абстрактного, индивидуального, формального равенства, и рабочий пользуется здесь действительно теми же формальными свободами как капиталист; но вместе с тем рабочий также освобожден от средств производства, и тем самым он попадает в совершенную зависимость от собственников средств производства, следовательно, в кабалу. Буржуазная демократия, поддерживающая систему частной собственности и являющаяся одновременно системой „необладания“

рабочих, представляет поэтому в действительности во всех разновидностях своих форм (конституционная монархия, парламентская республика, открытая диктатура буржуазии, фашизм) диктатуру буржуазии. Анализ различных социологических теорий, связь которых с конкретными отношениями классовых сил буржуазии и пролетариата доказывается (эмпирические школы английские и американские, школа Вебера и Гасбаха в Германии, Масарык и Бенеш в Чехословакии) и которые толкуют буржуазную демократию как систему общечеловеческих свобод, этот анализ показывает, что все приведенные теории осуществляют лишь апологию буржуазной демократии.

Буржуазной демократии, как строю свобод для эксплуататоров и „несвобод“ для трудящихся, противостоит демократия социалистическая, приносящая свободы трудящимся и поэтому, конечно, уничтожение частного предпринимательства, что, разумеется, представляет вмешательство в „свободы“ капиталистов. Как всякое государство, так и социалистическая демократия является диктатурой; конечно диктатурой большинства народа против его меньшинства в отличие от диктатуры буржуазной, где соотношение сил является совсем противоположным. Критерием демократизма социалистической демократии не служат формальные учреждения (например существование нескольких партий), а проведение в жизнь интересов народа и прямое участие народа в правлении страной. И здесь сопоставление как избирательных уставов и приёмов практик буржуазной и социалистической демократий, так и целого ряда других мероприятий (держание под контролем и сменяемость народом депутатов всех степеней, соединение законодательной и распорядительной властей в народом избираемых органах, самоуправление как орган государственной власти, активизация самых широких масс в качестве сотрудников государственных учреждений социалистической демократии) и т. д. показывает, что демократия социалистическая в своем коренном и решающем моменте бесконечно демократичнее демократии буржуазной, так как она представляет настоящую власть трудящегося народа, следовательно, большинства населения.

Перевод: Л. Блатна

PARLAMENTARISMUS UND DEMOKRATIE

Nach einer kurzen Schilderung der historischen Entwicklung neuzeitlicher Parlamente als eines Prozesses der politischen Machtergreifung der Bourgeoisie, was sich ideologisch in verschiedenen naturrechtlichen Theorien über die Gleichheit der Menschen widerspiegelt, wird gezeigt, wie und warum gerade das Parlament zur Hauptinstitution der bürgerlichen Demokratie geworden ist. Es kam dabei zur Änderung des Wahlrechtes, das viel umfassender wurde, obwohl die besitzlosen Schichten aus ihm lange ausgeschlossen blieben. Die Interessendifferenzierung innerhalb der Bourgeoisie, hervorgerufen durch den gegenseitigen Konkurrenzkampf, und das Auftreten des Proletariats als einer neuen selbständigen politischen Macht, hatten die Entwicklung neuzeitlicher Parteien zur Folge. Diese Parteien waren der Ausdruck der Teilinteressen der einzelnen Fraktionen der Bourgeoisie. Da diese Parteinteressen nur durch das Parlament vertreten werden konnten, wurde diese Institution zum bedeutendsten politischen Organ des bürgerlichen Staates (neben der Exekutive, welche sich immer ihre Unabhängigkeit als Organ der Gesamtinteressen der herrschenden Bourgeoisie behielt), und zugleich kam es zur großen Entfaltung politischer Parteien.

Die bürgerliche Soziologie (von deren Theorien außer einer Reihe älterer besonders Bryce, Hasbach, Michels, Max Weber und von Tschechen Beneš und Mertl angeführt werden) hat sich deswegen intensiv dem Studium politischer Parteien als einer sozialen Erscheinung gewidmet und forschte nach Kriterien ihrer Klassifikation und nach allgemeinen parteibildenden Faktoren. Alle Soziologen des Bürgertums fehlen aber in einiger Hinsicht: vorerst erfassen sie die Gesellschaft nicht als ein selbständiges Ganzes mit eigener spezifischer Gesetzmäßigkeit auf, sondern nur als ein Aggregat von Individuen; dieser individualistische Ausgangspunkt hat zur Folge, daß Probleme der Gesellschaft auf Psychologie reduziert werden. Deshalb wandte sich die bürgerliche Soziologie vom Erforschen spezifischer gesellschaftlicher Gesetzmäßigkeit ab und befaßt sich nur mit der bloßen Form sozialer Gebilde. Die Probleme der Demokratie werden auf Fragen organisatorischer Struktur und parlamentarischer Institutionen begrenzt, und es wird geforscht, wie sich im Parlament der „Gesamtwille“ des Volkes bildet. Da nach Ansicht der bürgerlichen Theoretiker zugleich der Wille der Minderheit respektiert wird, zeigt sich das Parlament als eine Institution, in welcher gegensätzliche Interessen und Ansichten ausgeglichen werden. Die bürgerliche

Soziologie beschreibt so minuziös die formelle Seite der sozialen Erscheinungen, aber sieht gänzlich vom Wichtigsten ab: von ihrem gesellschaftlichen Inhalt und Sinn, die in Klassengesellschaften immer durch ihren Klassencharakter gegeben sind. Die Freiheit und Gleichberechtigung der Menschen kann nie nur formell bestimmt werden; das Entscheidende ist immer, um die Freiheit welcher Klasse und für welche Klasse es sich handelt. Die Freiheit der kapitalistischen Welt ist die Freiheit egoistischer, isolierter Individuen, und es können sich in ihr nicht wirkliche menschliche Beziehungen bilden, denn ein menschliches Individuum, die Grundlage der bürgerlichen Freiheiten, ist nichts anderes als ein nur biologisches Individuum. Wirklich menschliche Eigenschaften entstehen erst im gesellschaftlichen Leben, und deshalb wird erst die Abschaffung des Privateigentums, welches die Menschen voneinander trennt, der Menschheit wirkliche menschliche Freiheit bringen. Die bürgerliche Demokratie ist auf der Grundlage einer abstrakten, individuellen, formellen Gleichheit gebildet, und der Arbeiter hat hier wirklich dieselben formellen Freiheiten wie der Kapitalist; aber der Arbeiter ist dabei auch von seinen Produktionsmitteln befreit, und dadurch gelangt er in gänzliche Abhängigkeit von den Eigentümern der Produktionsmittel, und ist deswegen unfrei. Die bürgerliche Demokratie, welche das System des Privateigentums erhält, das zugleich das System des Nichteigentums der Arbeiterschaft ist, ist deshalb in allen ihren Formen (konstitutionelle Monarchie, parlamentarische Republik, offene Diktatur der Bourgeoisie — der Faschismus) in Wirklichkeit eine Diktatur der Bourgeoisie, und die Analyse verschiedener soziologischer Theorien, deren Zusammenhang mit dem konkreten Kräfteverhältnis der Bourgeoisie und des Proletariats bewiesen wird (englische und amerikanische empirische Soziologie, die Schule von Max Weber und Hasbach in Deutschland, Masaryk und Beneš in der CSR) und welche die bürgerliche Demokratie als ein System allmenschlicher Freiheit erklären, zeigt, daß sie alle nur ihre Apologie betreiben.

Gegenüber der bürgerlichen Demokratie als eines Regims von Freiheiten für die Ausbeuter und Unfreiheiten für Werktätige, steht so die sozialistische Demokratie, welche Freiheiten den Werktätigen bringt und deshalb die Likvidation des Privatunternehmens bedeutet. Das stellt sicher einen Eingriff in die „Freiheiten“ der Kapitalisten dar, aber im Interesse des Volkes. Wie ein jeder Staat ist deshalb auch die sozialistische Demokratie eine Diktatur, aber eben eine Diktatur der Mehrheit des Volkes gegenüber seiner Minderheit, im Gegensatz zur bürgerlichen Demokratie, wo das Gegenteil gilt. Das Kriterium des Demokratismus sind nicht formelle Institutionen (wie z. B. die Existenz mehrerer Parteien), sondern der Grad, in welchem die Interessen des Volkes realisiert werden und wie das Volk selbst an der Regierung und Verwaltung seines Landes teilnimmt. Und hier zeigt der Vergleich der Wahlbestimmungen und Wahlusancen in der bürgerlichen und sozialistischen Demokratie sowie eine Reihe anderer Maßnahmen (stetige Kontrollierbarkeit und Abberufungsmöglichkeit von Abgeordneten durch das Volk, die Einheit der gesetzgebenden und der ausführenden Gewalt in den vom Volke gewählten Organen, die Selbstverwaltungen als Organe der staatlichen Macht, die Aktivisierung der breitesten Massen als Mitarbeiter von staatlichen Institutionen in der sozialistischen Demokratie), daß in den wichtigsten und entscheidendsten Momenten die sozialistische Demokratie unvergleichbar demokratischer ist als die bürgerliche Demokratie, eben weil sie die wirkliche Regierung der Werktätigen und deshalb der Mehrheit des Volkes ist.

G. R.